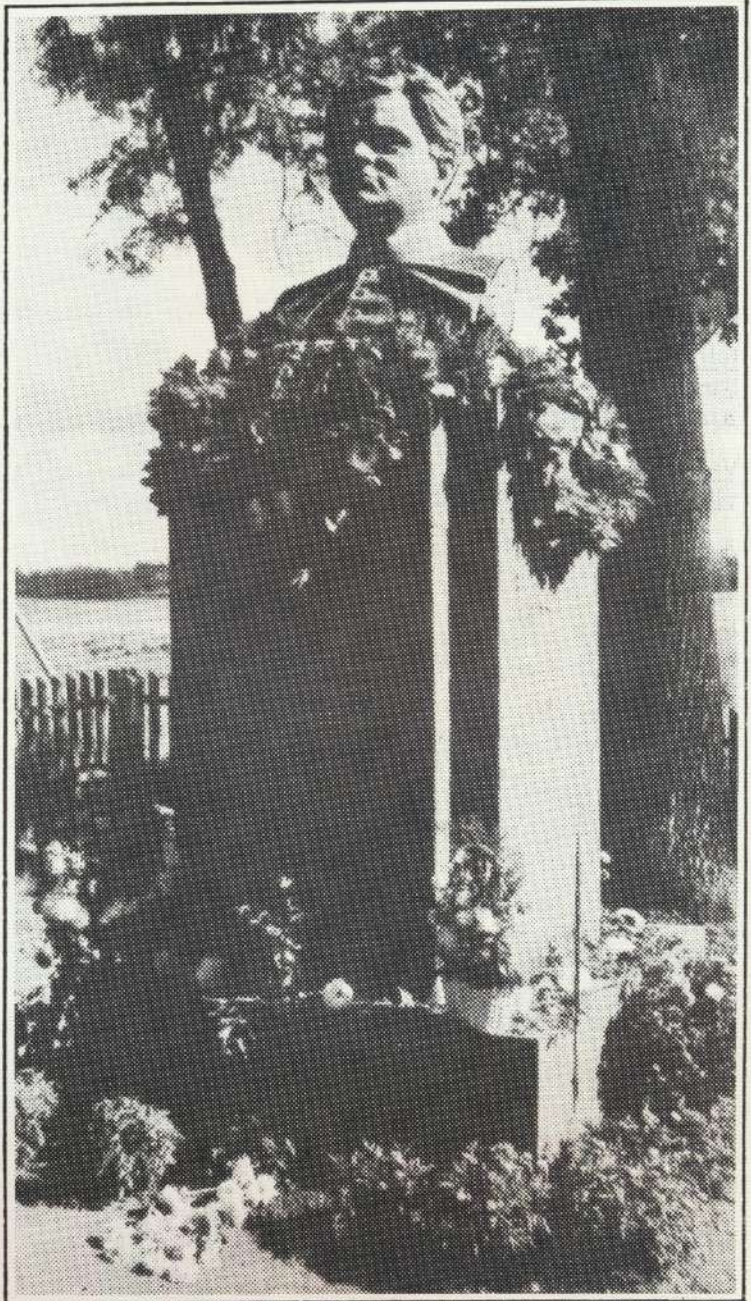

NYKŠČIAI

*krašto
kultūros
istorijos
nuostatai*

6

TURINYS

Jonas Biliūnas KAD NUMIRSIU, MAN' PAKASKIT	1
<u>Istorija</u>	
Gintautas Zabiela VORUTOS BYLOS PABAIGA ARBA DAR KARTĄ APIE ANYKŠČIŲ PROISTORĘ	2
<u>Vardai ir datos</u>	
Vincas Maciūnas ŽVILGSNIS ISTORIJON IR VAIŽGANTO ŠIRDIN	5
<u>Archyvų puslapiai</u>	
PRIEŠ 200 METŲ	14
<u>Istorinė apybraiža</u>	
Vygandas Račkaitis ATSISVEIKINIMO MAZURKA	16
<u>Vardai ir datos</u>	
KUNIGAS PETRAS LEGECKAS	18
<u>Iš neskelbtų rankraščių</u>	
Teresė Mikeliūnaitė DVI NOVELĖS	21
<u>Paminklai</u>	
Ona Navickienė VISI ESAM VAIKAI BUVĘ	25
<u>Tėviškė</u>	
Antanas Tyla IŠ BURBIŠKIO IR BURBIŠKIEČIŲ PRAEITIES	26
Ona Gikytė - Šakėnienė MANO GIMTOJI DŪMINĖ GRYČIA	31
<u>Tremties archyvas</u>	
Vytautas Rakauskas BALANDŽIO MĖNESĮ PRIEŠ VELYKAS	33
<u>Versmės</u>	
Domicėlė Juodžiūnaitė I DAINĄ ĮAUSIU	36
<u>Tautodailė</u>	
Raimondas Guobis TESKAMBA KANKLĖS	39
Iš albumo	40
Tautosaka	42
Senąja spauda pasklaidžius	45
Kultūros kronika	49

Pirmajame viršelio puslapyje: Juozo Tumo - Vaižganto biustas gimtajame Malaišių kaime, Tumų sodybvietėje.

Jono JUNEVIČIAUS nuotrauka

Ketvirtajame viršelio puslapyje: Aurelijos Končienės karpinys iš A. Vienuolio - Žukausko apysakos "Vėžys" iliustracijų.

Kad numirsiu, man' pakaskit
Ant Šventosios upės kranto:
Kad matytų kapas sodžių,
Kūdikėlis kur užaugau:

Kad girdėtų tą dainelę,
Motinėle ką dainavo,
Kai ant kelių mažą migdė
Ar lopšy mane lingavo.

Tu, Julyte, mano kapą
Žolynėliais apkaišysi,
Tarpu rožių ir lelijų
Man kryželį pastatysi.

Tos lelijos - tai paveikslas,
Kurį gyvas numylėjau,
Nors lakštingalės dainelių
Aš dainuoti nemokėjau.

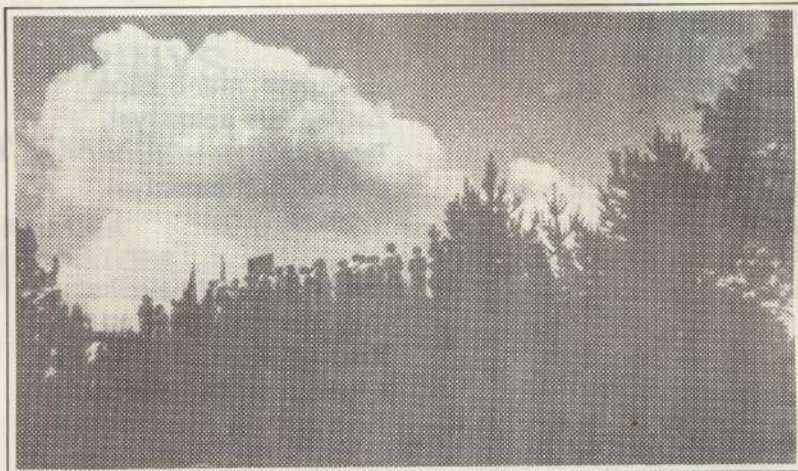
Nieko kito aš nenoriu,
Tik lelijos kad žydėtų,
Kas pavasario rytelį
Kad lakštingala skambėtų...

Jonas BILIŪNAS

Šiomet balandžio 11 d. sukako 115 metų, kai gimė Jonas Biliūnas. Minint rašytojo 110 gimimo metines, anykštėnai atstatė Biliūnų sodyboje stovėjusį kryžių. Kryžiaus pašventinimo iškilmės užfiksuotos Jono JUNEVIČIAUS nuotraukose.

VORUTOS BYLOS PABAIGA ARBA DAR KARTĄ APIE ANYKŠČIŲ PROISTORĘ Gintautas ZABIELA

Jono JUNEVIČIAUS nuotr.

Rodos, ką dar galima pasakyti apie Vorutą po publikacijų tiek mokslinėje, tiek populariojoje spaudoje. Ši Mindaugo pilis lemtingai susiklosčius istorijai tapo pernelyg didelio dėmesio objektu. Tą galima pateisinti tik vienu atveju - tai pirmoji Lietuvos memorialinė vieta, vienintelė menanti Mindaugą, tad šiuo aspektu Vorutai dėmesio tikrai niekada nebus per daug. Tuo tarpu istorinis ažiotažas aplink Vorutą bei nesuskaičiuojamų Lietuvos kaimų, miestelių ir net miestų noras paveržti ją iš anykštėnų jau tapo nelabai sveiku. Gal čia kaltas yra ir pats šio straipsnio autorius, pernelyg atsargiai siejęs Vorutą su Šeimyniškėlių piliakalniu ir per mažai tai aiškinęs visuomenei? O gal dešimtmečius vienintelio teisingo mokymo suspaustai minčiai pagaliau išsiveržus į laisvę, žmonės nori truputį pafantazuoti, patikėti tuo, ko nebuvo? Atėjo laikas baigti Vorutos bylą, kaip kad baigia bylą tardytojas, suradęs nusikaltėlių ir atidavęs ji teismui. Visuomet bus kažkas teigiantis, jog pagautas buvo ne tas. Taip ir su Voruta. Pilietis, tikintis, jog jo gimtasis kaimas ir yra ta pasakiška Mindaugo sostinė Voruta, tepasilieka prie savo tikėjimo. Tikėjimo laisvę reikia gerbti.

Kas kita yra mokslo duomenys. Apie Vorutą išliko jų mažai, bet Šeimyniškėlių piliakalnio atveju duomenų pakanka, norint abu pavadinimus sutapatinti. Didžiausia Rytų Lietuvoje XIII a. trumpai egzistavusi pilis su dviem papildais (antrajame papilyje dabar kolektyviniai sodai, tačiau 1933 m. tyrinėjimų metu čia rasta pastato liekanų, (atsitiktinai rasta - žiestas puodas), su neprieštaraujančia Hipatijaus metraščio žinutei aplinka, apylinkių vietovardžiais, istorine situacija. Ko dar reikia daugiau? Juk, net iškasus piliakalnyje lentelę su užrašu "Vorutos pilis" (galime gi pafantazuoti ir mes), nieko naujo neįrodytume, nes paskirą daiktą visuomet galima nugabenti kitur, paslėpti kur nors, suklustoti, ne taip suprasti. Su aplinkos bei faktų visuma to nepadarysi. Todėl ir netinka toji visuma kitoms vietoms, visiškai netinka. Net ir labiausiai išgarbintam Vilniui negalima priskirti nė vieno (!) galimo panašumo.

Ketverius metus vykdyti Šeimyniškėlių piliakalnio archeologiniai tyrinėjimai parodo, kad visa piliakalnyje randama medžiaga yra vieno siauro laiko tarpo. Bene tiksliausią chronologiją - XIII a. vidurys - pateikia arbaletinės

strėlės antgalis. Jį pagal gerai monetomis kalibruotą Livonijos pilių medžiagą datuoja geras šių strėlių žinovas estų archeologas Ain Maesalu. Galima iširti visą piliakalnį, surinkti dar kažkiek dirbinių, tačiau jie nieko naujo neduos. Kol kas nepadarytas pylimo pjūvis, tačiau jis svarbus tik pilies raidai (rekonstrukcijoms) užfiksuoti. Gerai datuojamų radinių ir jame tikėtis neverta, nes tokių XII-XIV a. Lietuvos archeologinėje medžiagoje išvis nėra.

Vorutos pilies lokalizavimas Šeimyniškėlių piliakalnyje leidžia baigti užsitęsusių istorikų bandymus susieti ją su konkrečia vieta. Šiandien turimi duomenys apie Vorutą vargu ar artimoje ateityje pasipildys. Mokslas pagal dabarties galimybes šioje srityje pasakė viską, ką galėjo, ir tolesni bandymai primintų vandens grūdimą piestoje. Tačiau tyrinėjimų eigoje išsiskyrė atskiros dvi "bylės", į kurias aiškaus atsakymo dar nėra. Abi jos aktualios Anykščiams ir jas nutylėti būtų negražu.

Pirmąją "bylę", matyt, turėtų narplioti literatūros istorikai. Tik giliai išstudijavus A. Vienuolio - Žukausko biografiją ir kūrybą, bus galima daugiau ar mažiau patikimai atsakyti į klausimus, kodėl rašytojas nuo pat pradžių ryžtingai tvirtino, jog Voruta stovėjusi Šeimyniškėlių piliakalnyje. Ar tai tik noras išaukštinti Anykščius? Turimais duomenimis A. Vienuolis Vorutą su Šeimyniškėliais sutapatino savo "Anykščių padavimuose", kurie buvo parašyti 1933 m., t. y. 2 metai iki E. Volterio apsilankymo Šeimyniškėlių piliakalnyje. Galima manyti, kad A. Vienuolis žinojo E. Volterio darbus ieškant Mindaugo sostinės ir tiesiog užbėgo pastarajam už akių, bet ne kaip mokslininkas, o kaip rašytojas. Tačiau šiam spėjimui pagrįsti reikalingi faktai. Kol jų nėra, tam tikras neaiškumas, kuo remdamasis A. Vienuolis įvardino Vorutą Šeimyniškėlių piliakalnyje, išlieka.

Antrą "bylę" bene geriausiai 1993 m. lapkričio mėnesį Anykščiuose vykusioje diskusijoje "Kur stovėjo Vorutos pilis?" suformulavo pagrindinis anykštėnų oponentas R. Batūra. Anot jo, Šeimyniškėlių piliakalnis yra senieji Anykščiai, kurie liko nepaminėti rašytiniuose šaltiniuose. Šį klausimą pabandykime spręsti, apžvelgdami Anykščių artimų apylinkių (iki 3 km atstumu nuo miesto centro) apgyvendinimą metalų laikotarpyje bei viduram-

žių pradžioje.

Iš II tūkstantmečio pr. Kr. pabaigos - I tūkstantmečio pr. Kr. pradžios turime 3 maždaug viena laike neįtvirtintas gyvenvietes: Anykščiuose dabartinio Vyskupo skvero, Šeimyniškėlių piliakalnio papėdės gyvenvietės bei Anykščių vienkiemio pilkapių vietose. Panašu, kad plačiau patyrinėjus tokių vietų gali atsirasti ir daugiau. Jas bus palikusi greičiausiai viena bendruomenė, kuri kartas nuo karto keisdavo gyvenamąją vietą, nes nualindavo šalia esančius nederlingus smėlynus. Toliau apgyvendinime yra tuščias tarpas iki pat pirmųjų amžių po Kristaus. Panašu, kad kažkur Šventosios slėnyje buvusi neįtvirtinta gyvenvietė tebėra neatrasta. III-V amžių po Kr. visas archologinių paminklų kompleksas yra Aruodų kalvose (Liudiškių piliakalnis ir papėdės gyvenvietė). Matyt, šiam piliakalniui galima priskirti Anykščių vienkiemio teritorijoje surastą kapą, greičiausiai buvusį sunaikintame pilkapyje. Šio komplekso archeologija gali būti platesnė, nes didesnių tyrinėjimų nėra viename iš jo elementų nevykdyta.

Anykščių miestui labai svarbi yra neįtvirtinta gyvenvietė Anykštos dešiniajame krante, dvarvietės teritorijoje. Pagal keramiką ji datuojama I tūkstantmečio antrąja puse. Gyvenvietė netyrinėta. Ji bus davusi vardą dvarui ir miestui. Vardas aiškiai vandenvardinės kilmės, atsiradęs nuo Anykštos upės. Kalbininko Z. Zinkevičiaus duomenimis hidronimas "Anykšta" yra sėlių palikimas. Sėliai iš savo žemių pietinio pakraščio pasitraukė ar buvo asimiliuoti labai anksti (dar iki I tūkstantmečio vidurio), vadinasi gyvenvietė gali būti ir ankstesnių laikų. Greičiausiai su šia gyvenviete reikėtų sieti kitapus Šventosios esančio pagoniškojo kulto vietą - alką (kartu su Šventaragio kalva). Abu šie objektai šiandieną praktiškai sunaikinti. Anykščių gyvenvietė kol kas lieka be laidojimo paminklų. Pagal etnokultūrinę situaciją tai turėjo būti pilkapiai, supilti smėlingoje beveik lygioje vietoje keli šimtai metrų nuo gyvenvietės. Dabar jokie pilkapiai tokiu atstumu nežinomi, kaip ir bet kokie šio laikotarpio radiniai. Jie jau neatmenamais laikais sunaikinti. Pagal visą geografinę situaciją didžiausia tikimybė, kad jie bus buvę dabartinio miesto šiaurės rytinėje dalyje, kažkur stadiono aplinkoje.

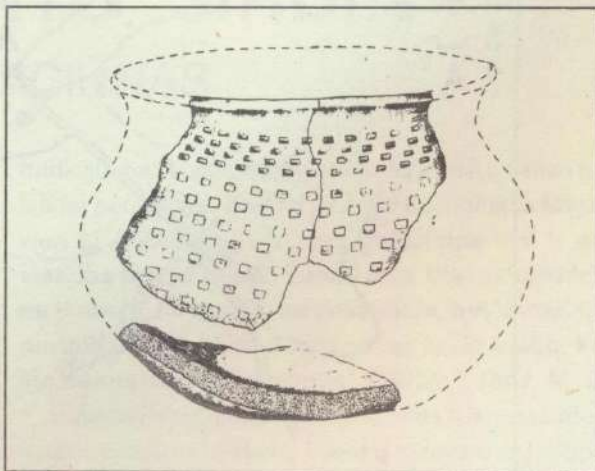
Anykščių gyvenvietės vieta aiškiai susieta su Šventosios vandens keliu. Anykštos žiotys buvo patogi vieta prisiglausti nedideliems to meto laiveliams. Šventosios vandens kelio reikšmė Lietuvai tebėra netyrinėta. Čia norėtusi nurodyti tik vieną jos aspektą. Vikingų laikotarpiu (VIII-X a.) Šventąja ėjo vieno iš jų dažnai naudojamų vandens kelių atšaka. Dauguvos upe vikingai plaukiojo į Rusiją ir atgal, tačiau šis kelias buvo nelabai patogus norint patekti į pietinę Baltijos pakrantę. Patogiau buvo maždaug nuo dabartinio Daugpilio, nuo Dauguvos sausuma pasukti į Šventosios aukštupį. Vikingams sausuma pervilkti savo nedidelius laivus didelių sunkumų nesudarė - apie tai liudija panašios pervalkos kituose kraštuose. Apie šią kelio atkarpą liudija vėlesni rašytiniai šaltiniai bei kai kurie archeologiniai dirbiniai. Paskui Šventąja, Nerimi ir Nemunu pasroviui buvo patenkama į Kuršių marias, iš jų per Kuršių Nerijos pietinėje dalyje buvusią, dabar jau nebeegzistuojančią protaką - tiesiai į Baltijos jūrą. Neturime duomenų, kad Anykščių gyvenvietė

buvusi kuo nors išskirtine šiame vandens kelyje, tačiau jo buvimas neabejotinai stimuliuojo jos vystymąsi.

Tuo tarpu XIII a. Vorutos pilis pastatoma už 2 km nuo Anykščių gyvenvietės vietos. Tebėra neaišku, tuo metu ši gyvenvietė egzistavo ar ne, tačiau pilis įrengta iki tol negyvenamoje vietoje. Valstybės, t. y. Mindaugo, pastangomis sukurtas galingas atsparos taškas prieš Livonijos ordiną neabejotinai nustelbė visas apylinkių gyvenvietes. Šiuo aspektu Vorutos poveikis Anykščiams, matyt, kažkaip pasireiškė. Kitas dalykas, kad pilis egzistavo trumpai ir po 1261 m. gana greitai apleista. Toliau prasižėdė pats tamsiausias Anykščių miesto proistorės laikotarpis, trukęs iki 1440 metų - pirmojo Anykščių paminėjimo rašytiniuose šaltiniuose. Juose aiškiai minimas dvaras, stovėjęs dabartinės dvarvietės teritorijoje, greičiausiai XIX a. statytos pravoslavų cerkvės aplinkoje. Dvaro įkūrimas šalia Anykščių gyvenvietės rodytų, kad pastaroji gyvavo visą laiką. Kita vertus, Šeimyniškėlių senkapio XV a. ir vėlesnių laikų paliudijimai XIII a. senkapio vietoje irgi rodytų, kad kažkokia, tegul nedidelė gyvenvietė piliakalnio apylinkėse išliko. Pagaliau svarbus faktas yra tai, kad tiek Voruta, tiek Anykščių dvaras buvo didžiojo kunigaikščio valdos.

Dvaras savo ruožtu jau tiesiogiai ir aiškiai (suteikė savo vardą) susijęs su pačiu Anykščių miestu. Jo centras yra apie 1 km į pietvakarius nuo dvarvietės, maždaug dabartinės bažnyčios ir Vyskupo skvero aplinkoje. 1991 m. tyrinėjant vietą, kurioje dabar stovi paminklas A. Baranuskui, rasti XV a. sluoksniai su šio laiko keramika. Miestas kūrėsi atokiau nuo dvaro, ir tai nieko nuostabaus. Abiem reikėjo aplinkinės žemės ir toks nuotolis tarp dvaro ir miesto dažnai sutinkamas kitose Lietuvos vietose.

Anykščių miestas įsikūrė ties brasta per Šventosios upę. Tai natūralus kietesnių uolienų ruožas upės vagoje, žmonių seniai pastebėtas ir panaudotas. Iki pat XX a. šioje vietoje žmonės keldavosi per upę, o senojo kelio link brastos vietą ir dabar žymi griova tarp bažnyčios ir Vyskupo skvero. Anykščiai įsikūrė kaip su sausumos prekyba susijusi gyvenvietė. Per ją ėjo sausumos prekybos

Puodas iš Šeimyniškėlių piliakalnio antrojo papilio

Piešė Aušra ZABIELIENĖ

kelias iš Pietryčių Lietuvos Rygos link. Anykščiuose jis kirta Šventąją - didžiausią upę visame kelyje. Nereikia užmiršti, jog anksčiau Šventoji buvo žymiai vandeningesnė nei dabar. Tad nenuostabu, kad XV-XVI a. rašytiniai šaltiniai mini Anykščiuose buvus nemažai karčemų, o patį miestą mokėjus gana didelius mokesčius į valstybės iždą.

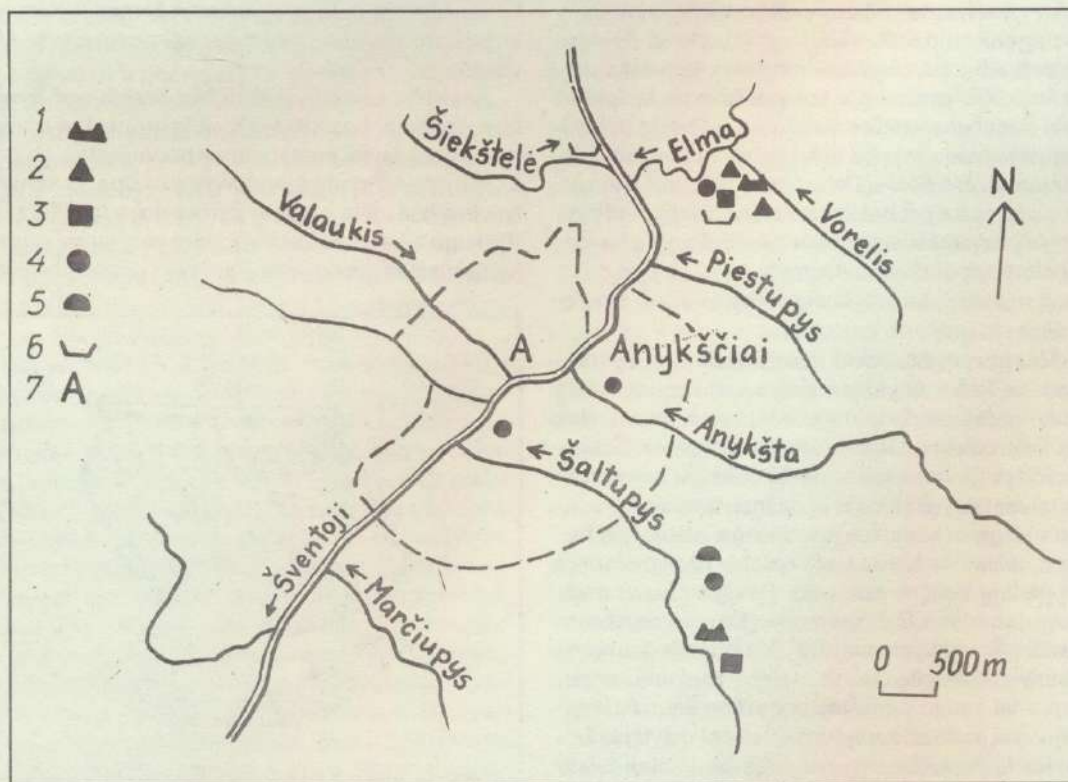
Anykščiai kaip miestas atsirado prekybos su Livonija dėka. Rašytiniai šaltiniai beveik niekuomet nefiksuoja miesto įkūrimo datos, o nurodo žymiai vėlesnius, dažnai atsitiktinius metus. Vadinas, Anykščiai kaip miestas (pagal dydį tai buvo nedidelis dabartinis kaimas, tačiau pagal gyventojų pajamų šaltinius - karčemos, galbūt mokėstis už persikėlimą per Šventąją - tai jau nebe vien žemės ūkiu besiverčianti gyvenvietė) atsirado iki 1440 m. Kada tai galėjo atsitikti?

Lietuvos prekyba su Livonijos ordinu prasidėjo ne anksčiau XIII a. pradžios (t. y. ne anksčiau negu kalavijuočių ordinas įsikūrė Dauguvos žiotyse ir pastatė Rygos miestą). Tačiau XIII a. ieškoti Anykščių miesto ištakų vargu ar verta. Pirmiausia ten apylinkėse dominavo grynai gynybinės paskirties Vorutos pilis, kuri, matyt, naudojosi dviem ar trimis Šventosios brastomis: dabartinių Anykščių vietoje, ties Latava bei - galbūt - ties Andrioniškiu. Tačiau tai buvo ne prekyba, o kariuomenės dalių judėjimai, turėję tik paskirų prekybinių elementų (gurguolės). XIV a. sąlygos atsirasti miestui taip pat buvo nepalankios, nes Livonijos kariuomenė niokojo visą Rytų Lietuvą, o Vilnius su Ryga daugiausia prekiaavo pro

Ukmergęėjusiu prekybos keliu. Sąlygos miestui atsirasti susidarė tik XV a. pradžioje. Proceso pradžią, matyt, žymėtų 1410 m. Žalgirio mūšis ir po jo sekęs ramus Lietuvos Vytauto valdymo dvidešimtmetis. Per šį laiką Livonijos ordinas Lietuvos nepuldinėjo, o kraštas bene pirmą kartą savo istorijoje gavo atokvėpį, taip reikalingą prekybai vystyti ir miestams kurtis. 1435 m. Pabaisko mūšis pašalino Livonijos ordino grėsmę Lietuvai ir nuo šios datos mes neabejotinai galime ieškoti seniausių Anykščių miesto pėdsakų. Pagal A. Dubonį jau 1442 m. Anykščiuose galėjo būti įkurta bažnyčia. Vargiai ar per 7 metus galėjo atsirasti ir išaugti nemaža gyvenvietė, kad joje prireikė statyti bažnyčią. Greičiausiai Anykščiai jau egzistavo iki 1435 m., o įsikūrė kažkur apie XV a. antrąjį dešimtmetį.

Grįžtant prie Anykščių ir Vorutos sąsajų matyti, kad tiesioginio poveikio pilis miestui nepadarė ir jos laikyti senaisiais Anykščiais nederėtų. Kartu reikia pabrėžti, kad būta netiesioginės Vorutos pilies įtakos Anykščių regiono apgyvendinimui.

Šiame straipsnyje išdėstytos mintys daugeliu atvejų dar reikalauja papildomų tyrinėjimų ir ateityje gali būti (ir bus) tikslinamos bei papildomos. Seniausioji Anykščių miesto istorija tik pradėta rašyti, kaip ir Anykščių dvaro istorija. Tuo tarpu trečiojo svarbaus apylinkės apgyvendinimo komponento - Vorutos pilies - bylą galime laikyti baigta. Mindaugas paliko savo pėdsakus Anykščių apylinkėse ir juos iš čia ištrinti ar perkelti kitur gali tik istorijos diletantai.

Anykščių apylinkių apgyvendinimas II-I tūkstantmečio pr. Kr. riboje - XIII a.: 1 - piliakalnis, 2 - papilys, 3 - papėdės gyvenvietė, 4 - neįtvirtinta gyvenvietė, 5 - pilkapynas, 6 - senkapis, 7 - alka.

Schemos autorė Ilona KERŠULYTĖ

ŠIEMET rugsėjo 20 dieną sukanka 125 metai, kai Malaišių kaime gimė Juozas Tumas - Vaižgantas. Lietuvių literatūros klasikas, literatūros istorikas ir kritikas, publicistas, aktyvus tautinio judėjimo dalyvis ir visuomenės veikėjas. Gausus ir įvairus Vaižganto kūrybinis palikimas. Tačiau kai kurie prieškario metai išleisti J. Tumo - Vaižganto raštų tomai, labai nedaug kam prieinami, gulėjo specfonduose.

Šiandienos skaitytojų dar tik laukia Vaižganto atradimas, jo asmenybės šviesos pajautimas. Gražios iniciatyvos ėmėsi Lietuvių literatūros institutas, pradėjęs rengti spaudai ir leisti J. Tumo - Vaižganto raštus. Reikia manyti, kad rašytojo jubiliejinės sukakties proga skaitytojus pasieks pirmasis Raštų tomas, kur rasime ir visai nežinomų kūrinių. Mums ankstybėms, svėdasiškams - tikriausiai paliks įspūdį rašytojo vaikystės dienų atsiminimai. Atkurti artimųjų paveikslai.

Apie Vaižgantą ir jo kūrybą yra parašytos kelios monografijos, paskelbta daug straipsnių, šio mūsų literatūros ažuolo negalėjo apeiti ir tarybinė literatūrologija. Esminis J. Tumo - Vaižganto asmenybės bruožas - tėvynės meilė, tautiškumas kaip viso gyvenimo, veiklos imperatyvas, akcentuojama vieno iškilniausių išsivijęs lietuvių literatūros istoriko Vinco Maciūno prieš tryliką metų paskelbtoje publikacijoje "Žvilgsnis istorijon ir Vaižganto širdin". Šį straipsnį, skirtą šviesiam J. Tumo-Vaižganto atminimui, siūlome ir mūsų leidinio skaitytojų dėmesui. Kartu su straipsnio autoriumi pažvelkime Lietuvą mylėjusio Vaižganto širdin...

ŽVILGSNIS ISTORIJON IR VAIŽGANTO ŠIRDIN

Vincas MACIŪNAS

*...jaučiu ateinančią mano Saulės,
Tėvynės Laisvės, šviesą.*

Vaižgantas

Pirmojo "Aušros" numerio (1883) pratarmėje rašė Jonas Basanavičius: "Juk ir mes esame tokie pat žmonės, kaip ir mūsų kaimynai, ir norime visomis teisybėmis (teisėmis), prigulinciomis visai žmogystei (žmonijai), lygiai su mūsų kaimynais naudotis". Viena iš pagrindinių kiekvienos tautos "teisybių" yra teisė turėti savo nepriklausomą valstybę.

XVIII amžiaus pabaigoje netektąją nepriklausomybę Lietuva ne kartą bandė ginklu atgauti, drauge su lenkais. Dabar gi aiškiai atsisakyta bet kurių unijinių

tradicijų. bendrasis istorinis lietuvių ir lenkų kelias galutinai persiskyrė. Karštai įtikinėjo aušrininkas Miglovara (J. Miliuskas): "...mes geidžiame visi ir ant visados palikti tuomi, kuomi mus Dievas sutvėrė: ne lenkais, ne rusais, ne vokiečiais, bet lietuviais; norime visada kalbėti tarp savęs tokia kalba, kokią mums davė prigimimas" ("Aušra", 1884, Nr. 9).

Basanavičius, jau anksčiau dėstęs rusų spaudoje naujas pažiūras į lietuvių ir lenkų santykius, J. Sapaliaus slapyvardžiu 1892 m. paskelbtame straipsnyje "Priedėlis prie "lietuviško klausimo" rašė: "Lietuvos apšviestūnai, kaip integrališka dalis tautos, [...]

atsimetę ir nuo lenkų, kurie rengia pragaištį dėl tautos lietuvių, atsistojo ant grynai lietuviško grunto, išganymo savo tautos tyrame lietuviškume ieškoti mėgindami. Pažindami reikalus ir norus savo brolių, šitie apšviestūnai pradėjo ir šviesą lietuviškoje kalboje ir dvasioje platinti; jų idealu tapo Lietuva par excellence". [...] Basanavičius, keliuose straipsniuose laikraštyje "Novoje Vremia" dar 1883 m. aprašydamas lenkiškuosius Lietuvoje geismus, ištarė, kad Lietuva turinti būti dėl lietuvių, o Šliūpas 1887 m. išleistoje knygutėje "Litwini i polacy" (Lietuviai ir lenkai) parašė: "litwa chce bys niepodległą politycznie". Ar Lietuva sulauks dar kartą būti "politycznie niepodległą", niekas negali žinoti, bet tuomi tarpu visi apšviestieji lietuviai tame sutaria, kad idealu mūsų turi būti savistovė Lietuva, arba kitaip sakant Lietuvos lietuviškumas (...) Šios dienos apšviesti lietuviai "uniją" su lenkais laiko per didžiausią nelaimę, kuri Lietuvą padavė rankosna lenkiškųjų eksplotatorių; pripažindami tą "vienybę" su lenkais kaip nebuvusią ir išeidami iš principo suum cuigue, lietuviai gali su lenkais sėb-rauti, kaip ir su įgauniais (estais), suomiais, gudais ir k., kaip lygūs su lygiais, bet jie niekadose neleis, kad lenkpalaikiai prisavintų Lietuvą kaip savo "provinciją..." (Apšvieta, 1892, nr. 1, 25-30).

Ragino savo tautiečius "Varpas" (1896, nr. 1) redakciniame straipsnyje: "Tvirtai tikėdami, kad virs kada nors laikas, kad Lietuva pati valdys save, išsiliuosavus nuo svetimųjų jungo, mes ypačiai atkreipiame akį ant to, idant lietuviai kiek įmanydami rūpintųsi apie savo reikalus (...) Lietuva pri-guli lietuviams ir jie privalo rūpintis apie save".

Ne vieno svajonėse švietė laisva būsimoji Lietuva. "...mes svajojame apie gražiausias dienas būsiančios Lietuvos, kuomet suremta ant teisingų pamatų, žydės skaisči kaip saulė", rašė "Varpe" (1889, nr. 3) J. B. (Jonas Vileišis).

Gausėjanti jaunųjų veikėjų kartą darėsi kaskart ryžtingesnė ir kovingesnė. Blinda (Povilas Višinskis) tvirtino "Varpe" (1901, nr. 5): "Pakol dar mūsų mažas būrelis ir negalim tikėtis paveikti savo priešus, turim daugint skaitlių kareivių. Visoj pasaulėj - kilstančios tautos tik kelis iš pradžios teturėjo kareivius, kurie dirbo dėl tėvynės; atėjo laikas, kad tautos atgijo ir dargi nuvertė nuo savo sprando prispaudėjus ir pačios save valdo. Mūsų idealas: laisva, neprigulminga Lietuva, nusikračiusi nuo svetimų ir savų despotų..."

To tikslo imta jau organizuotai siekti. Lietuvos de-

mokratų partija "Varpe" (1902, nr. 12) išspausdintoje savo programoje skelbė: "Lietuvai tebesant maskolių jungė, mūsų tauta negal įgyti priderančių jai teisių. Šauksmai ir maldavimai susimylėjimo prieš valdžią, užsispyrusią surusinti mūsų kraštą, nieko negelbsti; prieš valdžios stiprumą priseina išstatyti dar stipresnę tautišką sumanią lietuvišką organizaciją. Ilgainiui pradėjo Lietuvoj atsirasti naujos šviesos žiburėliai, skelbėjai laisvos ir nepriklausomos Lietuvos, užšvito pagaliau ir surūkusiose vargdienių grytelėse po kaimus ir miestus. "Lietuva lietuviams, Lietuva tur būt laisva" - šis iš pradžios nedrąsus šauksmas pradėjo apimti vis didesnes ir didesnes žmonių minias. Lietuva yra politiškai apmirusi, Lietuva nori atgyti - toks tautos tikslas, to visi jos veikiančiųjų partijų programai (programos) reikalauja. Laisva ir nepriklausanti kitoms tautoms ir viešpatystėms Lietuva - tai tolimesis siekis mūsų Lietuvos Demokratų Partijos".

Tikrai, tie šūkiei patraukė vis didesnes ir didesnes minias. Ir štai, 1905 metų revoliucijai sudrebinus Rusijos imperijos pamatus, į Vilniaus seimą iš visos Lietuvos sugūžėję suplaukę pora tūkstančių dalyvių entuziastingai priimtose ir "Vilniaus žiniose" visai Lietuvai paskelbtose rezoliucijose ryžtingai nutarė "reikauti Lietuvai autonomijos su seimu Vilniuje, išrinktu visuotiniu, lygiu, tiesiu ir slaptu balsavimu, neskiriant lyties, tautos, tikėjimo. Toji autonomiškąji Lietuva turi būti sudėta iš dabartinės etnografiškos Lietuvos, kaip branduolio, ir tų pakraščių, kurie dėlėi ekonomiškų, kultūriškų, tautiškų arba kitokių priežasčių traukia prie to branduolio ir kurių gyventojai priklausyti prie jo panorės" (cit. P. Čepėnas, "Naujųjų laikų Lietuvos istorija", I, Chicago, 1977, p. 346).

Kultūrinis ir visuomeninis gyvenimas Lietuvoje pa-lengvėjo. Buvo panaikintas spaudos draudimas, sparčiai daugėjo laikraščių ir knygų, kūrėsi įvairios draugijos, žmonės laisviau atsikvėpė. Vis dėlto, autonomijos viltys greitai išblėso, reakcinei valdžios politikai tolydžio grįžtant ir stiprėjant. Netrukus nauji įvykiai sukrėtė ne tik Rusiją, bet ir visą Europą. Iškilo Didysis karas, atnešęs realias viltis įvairioms svetimųjų pavergtoms tautoms. taip pat ir lietuviams. Jie pradėjo organizuotai siekti nepriklausomybės. Tiek vokiečių okupuotoje Lietuvoje, tiek ir svetur.

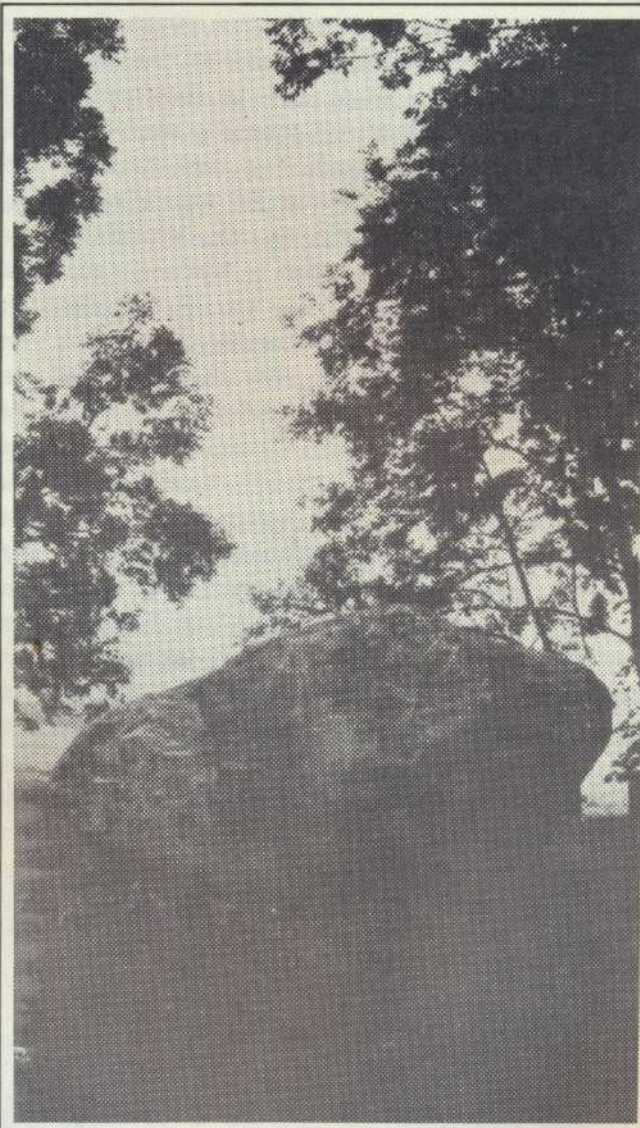
Tuo metu Rusijoje atsirado daug lietuvių, karo pabėgėlių. Čia po vadinamosios Vasario (tiesa, pagal naująjį kalendorių - kovo) revoliucijos žlugus abso-

liutinei monarchijai, prasidėjo palaidas ir maištingas naujų politinių jėgų kūryba. Laisviau pasijuto ir lietuviai. Iš įvairių lietuvių politinių grupių sudarytoji Lietuvių tautos taryba sušaukė 1917 m. gegužės mėn. Petrapilyje lietuvių seimą, kuriame dalyvavo daugiau kaip 300 atstovų. Kaip visas to meto Rusijos gyvenimas buvo neramus ir nepastovus, taip ir lietuvių seime nebuvo išvengta karštų ginčų ir nesutarimų. Betgi dauguma balsų buvo priimtos rezoliucijos, kurių svarbiausias punktas buvo: **“Visa etnografinė Lietuva privalo tapti nepriklausoma valstybė, nuolatinei neutrali”**.

Seimo dalyvis Juozas Tumas - Vaižgantas savo kalboje susijaudinęs ragino atstovus: **“Vežkietės namo, kaip didžiausią savo brangenybę ir pasididžiavimą, jog Lietuviai, svetur suvargę, pajėgė padaryti tokį aktą, kokio tikėtis negalėjo visa eilė drąsiausių ir pažangiausių mūsų veikėjų - Lietuva privalo tapti nepriklausoma valstybe! (...) Dabar tik tarėme tikrą laisvą žodį, nes jį visi mums gina tarti ir mes patys neturime egoistinių sumetimų! Šios laimėjimo valandos aš, kol gyvas būsiu, neužmiršiu! Ji seks mane, it muzika, į senatvės dimisiją, ir testamente paliksiu tą vienatinę per visą amžių laimėtą brangenybę! Valio Nepriklausoma Lietuva!”** (Vaižgantas. *“Tiesiant kelią Lietuvos Nepriklausomybei”* 1916-1917 m. Vilnius, 1919, p. 21-23).

Judrusis Vaižgantas nenustygo vietoje ir, Rusijos Lietuvių seimo Vykdomosios komisijos deleguotas, išvyko Kijevan, kur Ukrainos centrinė rada (taryba) rugsėjo mėn. sukviėtė autonomijos siekiančių Rusijos tautų suvažiavimą. Lietuvos reikalu buvo ten priimta rezoliucija: **“Atkreipti Laikinosios valdžios dėmesį į būtiną reikalą išleisti tam tikrą aktą, kuriame būtų pripažįstama lietuviams teisė susidaryti suvereninę Lietuvos valstybę iš Rusijos ir Prūsų Lietuvos žemių ir iš Suvalkų gubernijos lietuviškosios dalies, prisilaikant apsisprendimo principo”** (A. Merkelis, *“Juozas Tumas Vaižgantas”*. Kaunas, 1934, p. 238).

Netrukus Vaižgantas vėl keliavo; dabar Stokholman, kur 1917 m. spalio mėn. 18-20 d. įvyko pasaulio lietuvių konferencija. Buvo nutarta: **“Liuosam Lietuvos plėtojimuisi reikalinga yra sudaryti iš jos nepriklausomą demokratiškai sutvarkytą valstybę etnografinėse ribose su būtinai reikalingomis ekonomiskam gyvenimui korektyvomis”**. Konferenci-

Akmuo, kurį Malaišių kaimo žmonės vadino taip vaizdžiai ir emocionaliai J. Tumo - Vaižganto aprašytu Juodžiaus kelmu. Nebeliko šiam akmeniui vietos melioruojamų laukų plote, jis buvo atvilktas į Tumų sodybvietę.

jos rezoliucijose dar buvo nurodyta: **“Pripažįstame Lietuvos Tarybą, minėtosios Lietuvių Konferencijos Vilniuje (rugsėjo m. 18-22 d. 1917 m.) išrinktą, tikrą Lietuvos atstovę, vyriausią Lietuvos Tautos vadovę ir (...) pasižadame Lietuvos Tarybai remti ją šitame jos darbe ir reikalui esant stoti už ją pasaulyje”** (*“Pirmasis Nepriklausomos Lietuvos dešimtmėtis”*, 1918-1928, Kaunas, 1930, p. 53-54).

Užsibuvo Vaižgantas Švedijoje. Nenorėjo grįžti Rusijon, nes jį traukė Lietuvon, Vilniun. Jau būdamas Vilniuje, Vaižgantas šitaip prisiminė anuos laikus

Skandinavijoje: "(...) Buvo džiaugsmo. O vilčių, ką ir besakyti! Iš anapus Baltijos kilo jos šviesiais rūkais. Jas skaistino mūsų pačių jausmai ir troškimai. Jos viliojo artyn į save, kaip gražios vandenų Laumės, kad ir žadėdamos paskandinti. Ir aš nebetekau valios begrįžti atgal į Rusiją; beveik jau Centro Komiteto siunčiamas prasimušti Lietuvon, Vilniun, į čia palikusiąją pusę Centro Komiteto (Lietuvių draugijos nuo karo nukentėjusiems šelpiti Centro komiteto dalis, vokiečiams 1915 m. okupuojant Lietuvą, liko Vilniuje, o kita dalis išsikėlė Pėtrapilin globoti lietuvių karo pabėgėlių Rusijoje). Branginau, kaip šykštuolis nudilusį skatiką, kiekvieną minutę, kad tik greičiau popieriai suvaikščiūtų. Širdis išsiplėtė kartu visų džiaugsmų priimti; net sprogti, bet tik namie nuriimus, lūpas nušvitus. Sunku buvo nusėdėti vietoje. Bėgi didžiamiesčio gatvėmis, ir, tai rodos, bėgi arčiau Tėvynės, jos tarybos, jos darbų. tačiau... iš gatvių sugrįžti į viešbutį; iš pašto tuščiom rankom, be leidimo parvažiuoti. Prasidėjo laukimas. Septyni tokie ilgi mėnesiai, kaip teesti ilgu laukiant, mylint nemylimam, veržiantis pirmyn ir ne-

galint pajudėti iš vietos. Susigraužimas, nervai, nostalgija. (...) Ir nebėra žinios, kaip čia beišlaiskint jausmų pusiausvyrumą. Pusę metų maklinėjimo po Rusiją nežiūrint jokių karo metu važiuotės nepatogumų, bet tik gavus vilčių ir džiaugsmo; ir vėl pusę metų po truputį, dilimo ir nykimo visa to, ko buvo prisirinkta parsivežti Tėvynėn... Gaili žiedų, kurie vysta paunksnyje, gaili jausmų, kurie nieko nešildo. Kieno ir kieno naudai buvo man visa tai padaryta? Skaudėjo. Pykino. Pagaliau, užsidariau kambarėlyje. Jis buvo visų mažiausias, vos pereinamas, svečias reikėjo lovon sodinti. Tik man ir nebereikėjo vietos, nukilus į kitą pasaulį, visai nebepanašų į žemės vietą. Svajonių srityje nėra sienų, nei varžymų, nei kontrolės. Ir tapo gera. Po 14 valandų per dieną rašiau seniai pradėtą didžiulę "Pragiedrulių" pasaką, jei nebuvo darbo užsienių komitete. Kankino gaitas pavalgyti ir atvėsti. Keturi mėnesiai gyvenimo savo paties atminimų ir svajonių susidarytame pasaulyje. Ak, kam išsisemia smegenų fosforas, kam džiūsta kūno raumens! (...) Nykau kūnu, dvasios irgi netekęs, ir Stokholme nebetesėdamas,

Gimtas Juozo Tumo - Vaižganto kaimas - Malašiai.

Jono JUNEVIČIAUS nuotrauka

bėgte išbėgau į Daniją, į jos pajūrį, jos salas, "zundus", jos skroblynus. tariaus vietą pakeisdamas, pats save pasikeisiąs. Tačiau pats nuo savęs neišbėgau. (...) Už tris kronas dienai anglių nešildė kambario. Z-z-z, vėjas pro sienas čiulpia iš kambario šilimą, čiulpia ir iš tavęs paskutinį linksma jausmą. Nyku. Štorme jauti Europą, jos karą; kaip tu esi niekai šitame ištisų tautų sukuryje, kaip niekam nėra laiko tavimi interesuotis ir rūpintis tavo likimu. Ar tu vietoje nyksi noksi, ar pargrįžęs tėvynėn krūvą raštų dovanosi, ką gi visa tai nusvers bendroje pasaulio iširutėje? Ir nuo tos minties darosi dar šalčiau, neg nuo žvarbaus vėjo. Nyku. Jei niekam tu nereikalingas, nei žmonėms, nei prigimčiai, tai kam ir tau jie? (...) Ne, nebegera ir Zelandijoje! Nukilau į Jutlandiją. Salos, jūros; gariniai keltai per jūras, saulė, nauji žmonės, naujos vietos, nauji miestai. (...) Jau maniau čia apsigyventi. Ir tik pamatęs, užšalau visas. Čia dar greičiau apibėgau visą apylinkę, niekur širdimi neprikibęs. Kaip gi ir kur gi ji lips, kai ji veržte veržias į Lietuvą, į Vilnių (...) Jaučiau, jog laikas kai kam dygti, ir dvasios gyvybės pajėga turi atsigaivelėti, tik negali, kol nenukils savon vieton, Lietuvon. Kada gi tai bus? (...) Įsiziūrėjęs į savo sielą, nusigandau: įsivaizdavau, mano sielos beužteksiant gegužės mėnesiui. Surašiau paskutinį savo ilgesio balsą ir sustingau. Jei per gegužės mėnesį nebūtų atėjęs leidimas, tikrai būčiau jei nenumiręs, tai psichika susirgęs. Tik bal. 25 d. jau žinojau jį ateisiant, ir geg. 8 d. jau atsidiūriau Vilniuje" (*Vaižganto raštai, I, Kaunas, 1922, p. 25-30*).

Stokholme Lietuvos besiilgintį Vaižgantą pasiekė žinia, kad 1918 m. sausio m. 8 d. Lietuvos taryba paskelbsianti Lietuvos nepriklausomybę (kaip žinome, tai buvo padaryta kiek vėliau, vasario m. 16 d.). Giliai sujaudintas Vaižgantas tuoj parašė entuziastingą laišką "generaliniam Lietuvos Tarybos sekretoriui Dr. Jurgiui Šauliui":

"(...) Šiandien sausio 8 diena.

Pilka, pilka, net tamsu. reikia pasišviesti elektros šviesa, kad galėtumei rašyti; net mintyti: tamsoje aš nei savo minčių nematau. Ir Elektros man negana: aš trokštu, aš pasiilgau - Saulės. (...)

Šiandien sausio 8 diena.

Visa, ką matau, man šiandien simboliška ir reiškia tolimą mano Tėvynę. Pasaulis - šiandien man didelė pilis. Valstijos (Šaulio pataisyta) Valstybės - dideli jos kvartalai (Šaulio pataisyta: kvartalai). Lietuva - mažas mažas viename tų kvartolų kiemelis, apstatytas svetimais mūrais, prikrėtas vis-

ko svetima. Tačiau ji dar turi bent kiek laisvo dugno, kur kruta žmonės ir dirba - Laisvės šviesą; renkasi į tą dalį kiemo paskelbtų senovinę Krašto laisvę sugrįžus.

Lietuva, vėl nepriklausoma, tai mano Saulė, duosianti man gyvybės ir ūpo. Lietuvos širdis ir galva, Vilnius, toli nuo manęs. Vis dėlto jo ir mano minčių ir jausmų vilnys nepalieka manęs nutolus, riša mano sielos substanciją (Šaulio pataisyta: esybę) su jų.

Jau aš jaučiu ateitančią (ateinančią) mano Saulės, Tėvynės laisvės, šviesą. Ji dar man nepašvietė, nes ir jos spinduliui reikia laiko erdvės tolybei perdurti. Bet eina jau, eina... Sveika gi, Šviesybė, kuri ir Vilčių srityje tebebūdama, jau laimini sielą!

Kam gi man reikia tos Laisvės? Ar aš žinau? Aš tesijaučiu be jos baigias vysti. Ir kam man teirautis? Argi teiraujas Augmuo, gerdamas Saulės šviesos? Yra Saulės - jis stamantrus, žalias ir tarpus; plačiai žydi, smarkiai kvepia, gausiai dera. Nėra Saulės - liūsta, nyksta, lėpsta ir - miršta. Svelkas - džiugina ir gaivina pasaulio pasaulį; menkas - tetinka po kojų pakrėkti ir sumindžioti.

Kiti tautos Laisvės Saulės vietoje žada užsidėgti, sako, dar skaistesnę Šviesą, Elektros šviesą; tautos Nepriklausomybės vieton padėti - atskirų žmonių laisvelę. gerai ir tai; tik negana. Mano laisvė - man tešvies: elektros kriaušė tėra skaisti mano kambarėlyje. O aš ištroškęs, kad visos atskirų piliečių švieselės, į vieną susidėjusios, sutviskėtų tokia skaistyste, kad jos pašvaistę išvystų ir kraštas žemės. Man skaistesnis Saulės kamuolys už Elektros kriaušę. Man brangesnė Lietuvos laisvė; nelaisvoje tėvynėje - aš tik bejuostis, o ne laisvas. (...)

Tas stambių keturių puslapių Vaižganto rankraštis saugomas Pensilvanijos universiteto bibliotekoje esančiame J. Šaulio archyve "Lietuvos aidu" aplanke. Šaulys pridėjo straipsniui antraštę "Tautos laisvės ištroškus" ir paaiškinamąjį prierašą: Nuo Redakcijos. Straipsnis parašytas š. m. sausio 8 d., gavus autoriui žinią, kad tą dieną Lietuvos taryba skelbianti Lietuvos nepriklausomybę". Straipsnyje Šaulio pataisyti kai kurie žodžiai ir nubrauktos dvi pastarosios pastraipos. "Lietuvos aide" Vaižganto straipsnis, rodos, nebuvo išspausdintas. Jį paskelbė pats Vaižgantas savo įvairių straipsnių knygelėje "Tiesiant kelią Lietuvos nepriklausomybei" (Vilnius, 1919). Knygelė buvo perspausdinta Chicagoje 1969 m., minint Vaižganto gimimo 100 metų sukaktį.

("Aidai", 1981 m. Nr. 1)

Vaižganto laiško dr. Jurgiui Šauliui faksimilė

Tautos Laisvės ištroškus

Nuo Redakcijos. Straipsnis paraižtas ~~gautas~~
autoriui ~~gautas~~ J. M. Šaulio šd., gautas aut.
rui žinia, pataria ~~reparuoti~~ ~~reparuoti~~ kad tų
dang, Leluvos Taryba skelbiant. Leluvos
nepriklausomybės

Generaliajam sekretoriui
Dr. Jurgiui Šauliui

Tarybos

Is Stockholms Hospits hotelio man ^{tematy} ~~tematy~~
to neturkampis kiemas, iš visų keturių šonų
apstatytas aukštais namų mūrais. Žemai iš-
mūsi jo augnas, užkrėtas mažesniais trobo-
vais, ir vos keletas sėkėsių neužimto pado
pilkis ir siaura. Čingia drania...

1928 metų sausio mėnesio Bociena.

Bokia dargana, kokios šiemet dar nebu-
vo buvę irame šiaurės krašte. Smulkios
maiguolės, verpetai, sudamosios tarp mūr-
miltaiš byra iš viršaus; kitos švirkš-
čia aukštyn iš apačios, lyg kiemas būtų
presidargas didžiulis kaminas, apačioje bū-
kas pasistatęs milžiniškas dūmpledės ir vis-
ką jėga stengtųsi sugrąžinti dangui vi-
sa tai, ko jis, nekunčėdamas, beria.

Isandien sausio Bociena.

Pilka pilka, net laimė. Reikia pasidomėti
ši elektros įtėsa, kad galėtume rašyti;

2

nei mintyti: tarnoje aš nei savo min-
čių nematau. Ir Elektros man negana:
aš trokštu, aš pasilgau - Saulės.

Tik ar ji bėra? Kiek tui jau dienu, kaip
jos nei ūymelės ^{ematybi} nebežinau, nebešvisti
nei tekant, nei sėdant... Ypač ji, ypač! Neįtiki-
nėkite manęs! Nes ji - turi būti, ta bėra,
kuri gaivina ir upio duoda! Ji ištiko, nu-
tūmėms Orą, prablaivėms ir mano kiemei,
jūsų kaminą. Nušvies, patvirtinkite! Jau
atgeriu Elektros ir laukiu. Nuo vieno lau-
ko ir gilaus įsitikinimo jau man tie-
sia ir Oro pilnumas nebetas tirštis.

Grandis saulio šaienu.

Sisa, ką matau, man grandis simbo-
lika ir reiskia tolimą mano šėlynę. Pa-
saulis - grandis man didelė didelė pils-
tels ^{ylės} - dideli dideli jos kvartalai. Riek-
va - mažas, mažas viename šio kvartalo
kiemei, apstatytas, rėlimais mūrais, pre-
diktas visako rėlimu. Tačiau ji dar
turi bent kiek laisvo dugno, kur kruta
žmonės ir dirba - Laisvės šviesą, renkasi
ir tą dalį kiemo pasidėtyti senovinę kraš-
to laisvę muziką.

Rietura, vėl nebeprilausoma, tai
mano saulė, duojanti man gyvybės ir up-

3

Lietuvos širdis ir galva, Vilnius, toli nuo
manęs. Vis dėlto jo ir mano minčių ir jau-
mur vilnys nepalieką manęs nutolus,
visą mano vielos ^{esybės} ~~sabotažą~~ su ju.

Jau ai jaučiu atsitanciją mano šu-
ties, šėvynės Laisvės, šviesą. Jidar man ne
pašvieči, nes ir jos spinduliai keta
laiko erdvės tolybei perdurti. Bet eina
jau, eina... svarka gi, šviesa, kuri ir šilumą
sūtyje lebečūdama, jau laimėni siekia!

Kamgi man reikia tos Laisvės? Ar
užinau? Atsakyčiau be jos baigis vyti.
Ir kam man tūraudis? Argi tūraujas Aug-
mus, gerdamas saulės šviesos? Ypa saulės-
jis šamantrus, žalias ir tarpus; plačiai
žydi, markiai kvepia, gauriai degti.
Nėra saulės - liūsta, nyksta, lėpsta ir mir-
šta. Tūkšas - dūngina ir gairvina pasaulio
pasaulį; menkas - tūkinka po kojų
pakrėkti ir sumindūsti.

○ Kiti Tautos Laisvės saulės vietoje
žada užsidegti, dano, o dar skaišterng švi-
są, šlektros šviesą. Tautos Nepriklausomy-
bės vieton padėti - atskirų žmonių Lais-
vę. Jėrai ir tai; tik negana. Mano lai-
svė - man tėvies; elektros kriausė šer-
kanti mano kambaryje. O aš ištroškęs

H

Kad visos atskirų piliečių švieselės,
šviesą susidėjusios, nutvysketų to-

Ka skaistība, kas jās pūš vaistā is-
vystā ir krāstas zīmes. Man sēdēt
vis saules kamoliņš uz blāvēs kriaušē
Man Brungasne Rīdavas laisvā; ne lai
roņe ūvyniņe -- ar tik šķūstis, o ne-
laisvas...

...Ķa ir gozⁱⁿtoji; nēk is šālis, bet
ir is vīdais. Kur gi nēk! Kā saucis gy-
vīti -- divu sūciņ kova. Ķa kova, ta
Ķa ir kovotoji; kā lai kāp gi? Ašē.
Lēpē be švētes is švēsje tēguma, ko
man rēkia. Kūmāms gi is šķōno-
spāniamis švēsamis kēnkā is švēs-
je jē nēko nepaiguma. Tād is ki-
tiems švētos pavydi. Oā jēms tamsas
nepavydū. Kā mams mams; kasta
ro - laro. Gyvenkiva katras sau saro
pīevolēje.

○ Tāuliēti, pūm. is is Tāulēš laisvā
Prānāte! Ķ Tāp nānkas, iduqai
is mams jāmsno kēdelis, beiniet

Kun. Juozas Tūmas-
Vaižgantas.

PRIEŠ 200 METŲ..

Tolimas 1794-ųjų pavasaris. Jungtinė Lenkijos karalystės ir Lietuvos Didžiosios ^[kumyskaitystės] valstybė gyvena paskutinius mėnesius. Rusijos ir Prūsijos valstybės jau pasidalijo didžiąją savarankiškos šalies teritorijos dalį, okupacinės Rusijos kariuomenės vadas jau tvarko reikalus Varšuvoje. Nors tebėra karalius, vyriausybė, kariuomenės. Gal dar ne viskas prarasta? Patriotinė visuomenė turi pasirinkti - ar niekingai pasiduoti svetimai valdžiai, ar kovoti ir žūti, bet apginti savo ir valstybės garbę.

1794 m. kovą mėnesį Lenkijoje prasidėjęs sukilimas po mėnesio persimetė į Lietuvą. Vilniuje 1794 m. balandžio 24 d. sukuriamą Aukščiausią Tautos tarybą, kuri ėmė vadovauti sukilimui. Krašte būrėsi rėmėjai. 159 vyrai, vidury Anykščių miestelio, turgaus aikštėje, ryžtasi savo parašais, o absoliuti dauguma, tepadėdama tris kryžius, patvirtina, jog peržengia abejingumo ribą ir ryžtasi kovoti prieš Rusijos imperiją.

Šis daktaro E. Rimšos Lietuvos Valstybiniame istorijos archyve surastas (F. SA. B. 5274) dokumentas išsaugojo XVIII šimtmečio pabaigos anykštėnų norą "...gelbėti mūsų Tėvynę visais būdais..." Nežinia kaip susiklostė tų žmonių likimas? Gal nespėjo jie ir mūsųose dalyvauti, nes jau po keleto mėnesių sukilimas Lietuvoje buvo nuslopintas...

Antanas VERBICKAS

Žečpospolitos Laisvojo Anykščių miesto piliečių prisijungimo prie 1794 04 24 Tautos sukilimo Vilniaus akto protokolas, sudarytas 1794 05 08

Mes, Žečpospolitos Laisvojo II klasės Anykščių miesto piliečiai, gavę universalią iš Aukščiausios tautos Tarybos, sukurtos 1794 04 24 Vilniaus aktu, matydami tame akte tikrai nuoširdų uolumą gelbėti mūsų Tėvynę visais būdais, noriai prisijungiame prie to akto, kaip patarnavimą Tėvynei aukodami gyvenimą ir turtą, prižadame, kad būsime ištikimi ir paklusnūs Aukščiausios Tautos Tarybos įsakymams ir visoms deputacijoms bei magistratūroms, šiuo aktu nustatytoms ir ateityje būsимoms.

Šį prisijungimą prie 1794 04 24 Vilniaus akto įrašome, kaip mūsų priesaiką:

Mes, žemiau išvardinti, prisiekiame Ponui Dievui Visagaliui ir viename asmenyje Šv. Trejybei, kad Tėvynei gyvenimu ir turtu kuo uoliausiai tarnausime Tautos sukilimo aktu nustatytai valdžiai, būsime ištikimi paklusnūs, ir viską, kas bus mūsų galioje, noriai ir sąžiningai padarysime, ginant minėtą Tautos sukilimo aktą, o kas bus minėtojo akto valdžios mums pavesta, ne tik išsaugosime paslapyje, bet ir elgsimės nesavanaudiškai, siekdami visos šalies gerovės. Tepadės mums Ponas Dievas ir Jo sūnaus Nekaltoji kančia.

Vidury Anykščių miesto turgaus prisiekę, savanoriškai savo ranka pasirašome:

Anno Domine 1794 m. gegužės 8 d.

1. Jonas Rimskis - tarėjas, einantis raštininko pareigas
2. Juozapas Steponavičius - miesto tarėjas, einantis vaito pareigas
3. Antanas Španbergas - tarėjas
4. Pranciškus Tumkivičius - tarėjas
5. Antanas Stankevičius - einantis burmistro pareigas
6. Jonas Graževičius - teisėjas
7. Kazimieras Steponavičius - teisėjas
8. Laurynas Audzevičius - teisėjas
9. Petras Žukovičius
10. Stanislavas Inkievičius
11. Kristupas Karosas
12. Tomas Steponavičius
13. Jonas Vazanovičius
14. Pranciškus Savickis
15. Vincentas V. Eišporas
16. Antanas Karosas
17. Kristupas Meikštovičius
18. Pavelas Rosinskis
19. Simonas Augustinavičius
20. Jurgis Šumyla

21. Jonas Romanovskis
22. Jokūbas Jodelis
23. Andrius Kozlovskis
24. Kristupas Novašinskas
25. Steponas Soroka
26. Jonas Pavilpavičius
27. Motiejus Pavilovičius
28. Mataušas Gasiulionis
29. Laurynas Češiūnas
30. Jurgis Čelepaila
31. Jurgis Sobolevskis
32. Mykolas Bulota
33. Mykolas Miškinis
34. Jokūbas Predkimas
35. Juozapas Soroka
36. Adomas Gražys
37. Stanislavas Miškeliūnas
38. Martynas Šulskis
39. Antanas Junevičius
40. Laurynas Zoleskis
41. Jonas Olševskis
42. Tomas R. Grekovičius
43. Jonas Medžielskis

44. Petras Podžiūnas
45. Juozapas Kebelis
46. Motiejus Steponavičius
47. Mykolas Meištavičius
48. Juozapas Tutkus
49. Jonas Bernadickis
50. Antanas Junavičius
51. Feliksas Somoroka
52. Laurynas Liudkevičius
53. Jokūbas Gasiulionis
54. Mykolas Ditmanas
55. Jurgis Zolnieriavičius
56. Juozapas Karosas
57. Tadeušas Podžiūnas
58. Kazimieras Pusbajoris
59. Motiejus Karosas
60. Stanislavas Samulis
61. Juozapas Samulis
62. Jokūbas Skapas
63. Vincentas Šimanskis
64. Kazimieras Šimanskis
65. Kazimieras Lukoševičius
66. Andrius Vilbikas

67. Jonas Steponavičius
 68. Laurynas Pusbajoris
 69. Martynas Zolnerevičius
 70. Jonas Varanavičius - Anykščių m. pilietis
 71. Tomas Ditmanas
 72. Juozapas Palevičius
 73. Andrius Miškinis
 74. Tomas Steponavičius
 75. Petras Snopas
 76. Mykolas Steponavičius
 77. Jurgis Jurgianis
 78. Jurgis Pusbajoris
 79. Jonas Litvinavičius
 80. Mykolas Nadolskis
 81. Stanislas Tutkus
 82. Mykolas Širvinskis
 83. Simonas Lukoševičius
 84. Antanas Gasiulonis
 85. Mykolas Malašonas
 86. Jokimas Mološinskis
 87. Laurynas Cymolonskis
 88. Jonas Stankievičius
 89. Kazimieras Voveris
 90. Juozapas Češūnas
 91. Jonas Podžiūnas
 92. Juozapas Juška
 93. Simonas Daukša
 94. Jokūbas Soroka
 95. Stanislas Šulskis
 96. Andrius Slabčinskis
 97. Motiejus Graževičius
 98. Petras Pusbajoris

99. Ignatas Kozlovskis
 100. Jurgis Krikštaponis (Krištopavičius)
 101. Juozapas Podžiūnas
 102. Stanislas Milašiūnas
 103. Gregoras Siesnioradskis (Siemioradskis)
 104. Jokūbas Huminavičius
 105. Adomas Girnis
 106. Juozapas Kopyckis
 107. Juozapas Kiškis
 108. Jurgis Soroka
 109. Motiejus Krupinskis
 110. Florijonas Miglinas
 111. Motiejus Lachvickis
 112. Tomas Švelskis
 113. Juozapas Šatuka
 114. Stanislas Tyla
 115. Jonas Podžiūnas
 116. Motiejus Vaškevičius
 117. Juozapas Milašiūnas
 118. Martynas Totacko
 119. Laurynas Jodelis
 120. Antanas Vasilionekas
 121. Andrius Višneviskis
 122. Tomas Masiulionis
 123. Jurgis Pacevičius
 124. Motiejus Miškinis
 125. Jonas Velička
 126. Plotras Gusevas
 127. Jokūbas Tutkus
 128. Vincentas Malinauskas
 129. Jonas Tkačevičius

130. Martynas Zubiniaka
 131. Jonas Radkus
 132. Simonas Pusbajoris
 133. Justinas Apeikis
 134. Mykolas Radkus
 135. Mataušas Volskis
 136. Juozapas Štralkovskis
 137. Jonas Andrikonis
 138. Antanas Graževičius
 139. Jonas Kieblis
 140. Antanas Litvinovičius
 141. Vaitiekus Biesikirskis
 142. Ignatas Konarskis
 143. Grigorius Šmikas
 144. Jonas Pucharskis
 145. Kristupas Kopčiūnas
 146. Motiejus Maslauskis
 147. Juozapas Tunkevičius
 148. Feliskas Rimskis - Lietuvos tautos laisvas pilietis
 149. Jokūbas Graževičius
 150. Kazimieras Pusbajoris
 151. Baltromiejus Nameikis
 152. Mykolas Sierdovas (Svirdovas)
 153. Anupras Cechanovičius
 154. Jokūbas Milaševičius
 155. Jonas Gražys
 156. Kazimieras Pukenevskis
 157. Mykolas Kulakauskas
 158. Simonas Stankevičius
 159. Kazimieras Adamavičius

1794 m. gegužės 19 d. pilietis ponas Liudvikas VINOGRODZKIS, Lietuvos bajoras ir Trakų vaivadijos rotmistras, prie Žečpospolitos Laisvojo II klasės Anykščių miesto aktų pateikė įrašymui prie 1794 m. balandžio 24 d. sostinės mieste Vilniuje nustatyto akto prisijungimo priesaiką su Laisvojo Anykščių miesto piliečių parašais.

Priėmiau:

J. RIMSKIS, einantis raštininko pareigas, pirmasis Žečpospolitos Laisvojo Anykščių miesto tarėjas.

Anykščių turgaus aikštė šio šimtmečio pradžioje

Atsisveikinimo mazurka

Vygandas RAČKAITIS

[tirštas ir juodas it derva Rygą apklėtusias vakaro sutemas krito baltos, bežadės snai-gės. Ištuštėjusiose, apimusiose gatvėse snie-gas greitai užklodavo paliktas praeivių pėdas, diližano vėžes. Snigo sodriai, be perstojo.

- Sninga skepetom... Tikrai kaip skepetom, - sušnibždėjo Izidorius Didžiulis, priėjęs prie lango ir įsižiūrėjęs į sniegkritį. Kažkaip savai-me atklydo galvon šitas, matyt, dar vaikystė-jė nugirstas posakis ir nuplukdė mintis į ten toli, Troškūnų krašte, pasilikusias vaiko die-nas. Taip snigdavo ir tada. O ne, ne visai taip... Snaigės leisdavosi žemyn kur kas džiaugs-mingiau, regis, savo šviesiu andante perbraukdavo viską, kas tamsu ir juoda. Kaip bal-tai nušvisdavo dvaro kiemas, parko medžiai, namų stogai. O dabar snaigės krinta liūdnai ir vangiai, tarsi krūpčiodamos artėja prie žemės...

Izidorius vėl grįžo prie baigiančio blėsti židinio, atsisėdo krėslan, atlošė jau pliktelėjusią žilą gal-vą, ištiesė pavargusias kojas.

Baisų nuovargį jis pajuto šįvakar dar diriguodamas "Tanhoizerį", ko niekad anksčiau nebū-davo. Richardo Vagnerio muzika visada pagau-davo lyg veržli upė, kur į melodiją įsiliejusi arija ir rečitatyvas pavirsta vienu srautu ir neša į saulė-tose tolumose spindintį šventąjį Gralio kalną... Di-riguodamas "Tanhoizerį" ar "Lohengriną", jis ne-jausdavo savęs, toji sielą skraidinanti muzika dar skambėdavo ir užvėrus teatro duris, ir grįžus na-mo. Šįkart muzika nuslopo tuoj pat, vos tik nutilo orkestras, solistai. Kūną užvaldė kojas ir rankas pakertantis, prie žemės lenkiantis nuovargis. Ką norėt, jau per septyniasdešimt pervirsta. Tačiau gal čia kalta ne tik tai senatvė. Prislėgė, tiesiog pribloškė pastarosiomis dienomis pasiekusios ži-nios iš Lietuvos. Sukilimas galutinai nuslopintas. Jo vadai pakarti, sušaudyti. Daug vyrų žuvo ne-lygiose kautynėse. O kiek kalėjimuose, išsiųstų į Sibirą! Padėjo savo galvelę ir krikštasūnis Domi-nykas Maleckis, dar tik dvidešimt antrus pradė-jęs. Prieš savaitę jį sušaudė Ukmergėje... Reikė-jo jam drauge su broliu Kasparu sprukti užsie-nin. Būtų dabar abu Prancūzijoje. Nebėra Domi-nyko...

Šitą ir kitas liūdnas naujienas persakė vakar čia, Rygon, užsukęs svainis Stanislovas Kerbe-dis. Džiaugėsi Izidorius su tokiu žmogumi suėjęs į giminę. Garsus jis visoje Rusijoje savo darbais. Tokį stebinantį tiltą per Nevą Peterburge pastatė, Peterburgo - Varšuvos geležinkelį tiesė, dabar projektuoja tiltą per Vyslą Varšuvoje. Malonu su-sitikti su Stanislovu, yra su juo apie ką pakalbėti, tačiau šįkart su svainiu pokalbis buvo liūdnas. Prasti, anot jo, labai prasti reikalai Lietuvoje. Sve-čiavosi jis tenai, lankėsi ir tėvonijoje. Visur mies-tuose ir miesteliuose siautėja baudžiamieji būriai. Naujai paskirto generalgubernatoriaus Muravjo-vo įsakymu uždarinėjamos mokyklos. Sako, kad bus uždraustos ir lietuviškos knygos. Persekioja-mi visi, kas tik prijautė sukilėliams. Net ir Troškū-nų vienuolyną uždarė.

- Tu, svaini, valdžiai labai reikalingas žmogus. Esi žinomas, gerbiamas. Gal ir prie imperatoriaus prieitum, paprašytum jo užtarimo, - išklauses vei-dą apniaukiančias naujienas, šnekėjo Izidorius.

- Ką tu, broliu, pats juk gerai žinai, kad Rusi-jos carai nepasigaili maištininkų, - liūdnai šyp-te-lėjęs, prabilo Stanislovas. - Menkos mano gali-mybės. Čia ne tiltai...

Patylėjo, matyt, galvojo, ir paskui pridūrė:

- Žinoma, vienam kitam konkrečiam asmeniui galima bent kiek padėti, užtarti, kad sušvelnintų

bausmę. Ką aš jau ir esu padaręs.... - glostydamas vešlius jau žilstelėjusius savo ūsus, kalbėjo svainis. - Dar galima ir kitaip padėti. Ryga didelis miestas, uostas. Pabėgusiems iš Lietuvos čia lengviau pasislėpti, progai pasitaikys, išsprukti į užsienį. Daviau vienai poniai ir tavo adresą, jei kreiptųsi sūnus, gal neatsakytum...

- Gerai, gerai, - paskubėjo įsiterpti Izidorius. - Jau keliems aš padėjau.

Kai užgulė akmeniu krūtinę tokios naujienos, prislėgė kur kas labiau negu metų našta. Sudužo, pažiūro aštriomis šukėmis laisvės viltis. Vėl prišpauda, vėl aukos. Kaip ir tada. Tik dabar kur kas daugiau pralieta kraujo, kur kas daugiau kančių ir ašarų. Nejaugi mums jau niekada nepatekės laisvės saulė?! Apie kurią taip įkvėptai, įtikinamai kalbėdavo Simonas Konarskis. Uždegė tada tie žodžiai ir jį, Izidorių Didžiulį. O paskui Vilniaus kalėjimas. Širdį draskanti žinia apie mirties nuosprendį Simonui Konarskiui. Bemiegė naktis kalėjimo kameroje. Tą naktį, šmižinėjant po kojomis žiurkėms, už geležinių durų kaukšint sargybinių žingsniams, Izidorius smuiku improvizavo Atsisveikinimo mazurką, ant popierėlio užrašė jos natas. Sudėjo jis į savo kūrinį ne gedulo melodiją, ne raudos atbalsį, o tarsi iššūkį mirčiai - amžinos jaunystės džiugesį, vilties spindesį, tikėjimo giedrą - ir griežė iki pat ryto. Tik kažin ar girdėjo tą muziką apyaušriu mirti vedamas Simonas, ar suprato, kad šita melodija buvo skirta jam?..

Laukė griežta bausmė ir Izidoriaus Didžiulio, kaip kariuomenės pulkininko, sulaužiusio ištikimybės priesaiką carui. Mažų mažiausiai grėsė katorga. Laimė, užtarė buvęs karo mokyklos draugas, jau spėjęs iškopti į generolus. Sušvelnino bausmę. Tik nuplėšė pulkininko antpečius, atstatė iš kariuomenės, sekvestravo dvarą ir visam laikui ištrėmė iš Lietuvos...

Prabėgo jau ketvirtis amžiaus. Kaip seniai nebūta tėviškėje, nematyta Troškūnų. Gal ir tėvų kapai žolė užžėlė...

Rotušės laikrodinis išmušė vidurnaktį. Jo dūžiai nuaidėjo kažkaip nejprastai, lyg antrintų varpams, skelbiantiems mirties ir gyvenimo šventumą, pasklidę palengva tirpo slėpiningoje nakties tamsoje.

Izidorius atsidūrė toli už miesto, už sniegkričio. Kiek tik akys užmato, ligi pat tolumoje mėlynuojančio miško siūruoja aukšta, vėjo plaikstoma žolė. Iš pradžių pasirodė, kad tai Pavašukės lankos. Bet ne, čia dar niekada nebūta, ir žolė kažkokia keista, beveik juoda, vilnijanti lyg jūra. Daiktais sužėri ryškiai raudona spalva. Be-

ne dobilų žiedai? Jis brenda per žolę, iš arčiau įsižiūri į tą raudonį ir krūpteli: tai kraujas... Tuo tarpu nuo miško tiesiai per pievą eina žmogus. Greitai artėja tarsi būtų vėjo nešamas, vienmarškinis, ištaršytais plaukais...

Izidorius ūmai atpažįsta artėjantį baltamarškinį vyriškį. tai Simonas! Simonas Konarskis!

- Iš kur tu atsiradai, Simonai? - klausia Izidorius. - O mes manėme, kad tave sušaudė...

Simonas stabteli, šypsosi, bet nieko neatsako. Spengiančioje tyloje gaudžia vėjas, atsimuša į žemą ir plazdantį lyg ištemptą burę dangų, grįžta atgal.

- Ačiū tau už mazurką... - su vėjo gūsiu ateina žodžiai. Bet jie lyg ir ne Simono balsu ištarti, atsklinda visai iš kitos pusės.

Izidorius atsigręžia ir mato netoliese stovintį Dominyką. Taip pat vienmarškinį, vienplaukį. Jam iš krūtinės, pro baltus marškinius sunkiasi kraujas ir varva ant žemės...

- O Dieve! - šaukia persigandęs Izidorius, bet balsas įstringa gerklėn ir daugiau jis negali ištarti nė žodžio. Šoka bėgti artyn prie sverdinčio Dominyko, bet šiurkščios kaip apynojai žolės apsiveja kojas, rankas, pargriaua žemėn...

Išpiltas šalto prakaito Izidorius Didžiulis atmerkė akis. Kandelibre blaksėjo vienintelė dar neužgesusi žvakė, židinyje smilko paskutinis nuodėgulis. "Kas tai - sapnas ar vizija?" - svarstė atsitokėjęs, dairdamasis po prieblandoje skendintį kambarį Izidorius. Žvilgsnis užkliuvo už juoduojančio smuiko futliaro. Jis pakilo nuo krėslo, išėmė iš futliaro smuiką, vėl atsisėdo priešais židinį, suderino stygas, paskui tvirtai sugniaužė smičių ir pradėjo griežti. Atsisveikinimo mazurką. Seniai jis buvo griežęs smuiku, primiršęs kadaise sukurtus savo kūrinius. Tačiau šita melodija tarsi slypėjo stygose ir laukė. Skambėjo švelniai, pakiliai, o kartu ilgesingai, protarpiais suspurdėdama lyg žydrynėn kylantis balandis, lyg už debesio ieškanti spindulio medžio viršūnė... kaip ir tada, kalėjimo kameroje...

Šią naktį Izidorius griežė ne vien tik Simonui. Griežė jis ir Dominykui, ir visiems, pažintiems ir nepažintiems sukilėliams, padėjusiems galvas už laisvę. Griežė ilgai, kol nutirpo rankos, ėmė dilgseti pirštuose.

O už lango vis dar snigo. Dabar snaigės leidosi į iškamuotą žemę nepaprastai lengvai, grakščiai, lyg šoktų mazurką, plevėno ore it be garso skambantys balti atlasiniai varpai.

KUNIGAS PETRAS LEGECKAS

Šiomet sukanka 150 metų, kai Virikauskų kaime (Radviliškio raj.) gimė kunigas Petras Legeckas. Baigęs Kauno dvasinę seminariją, kunigavo Krinčine, Šeduvoje ir kitose parapijose. Tačiau pusę amžiaus jis praleido Kavarske, čia sulaukė gilios senatvės, mirė 1934 m. lapkričio 16 dieną, palaidotas Kavarsko kapinėse.

Petras Legeckas minėtinas ne tik kaip dvasininkas, bet ir kaip literatas, religinės literatūros rengėjas. Gūdžiais spaudos draudimo metais jis paruošė spaudai ir 1892-aisiais K. Žalvario slapyvardė išleido Antano Baranausko pasaulietinės poezijos rinkinį "Tėvyniškos giesmės". Jau eidamas 83-ius metus, prašomas Juozo Tumo - Vaižganto, Petras Legeckas parašė savo autobiografiją, kur gausu vaizdaus tų metų įvykių aprašymo, vietos faktų, buitinių detalių, netgi beletrizuoto pasakojimo. Šią biografiją Juozas Tumas - Vaižgantas 1930 m. išleido atskira knygele "Kanaunininkas Petras Legeckas ir jo gyvenimo nuotyčiai", parašęs jai įvadą, kai kur įterpė savo komentarus. Knygelėje nemažai vietos skirta atsiminimams apie Kavarske prabėgusius metus, čia patirtiems įspūdžiams...

Pateikdami kai kurias ištraukas iš kunigo Petro Legecko memuarų, norime atkreipti dėmesį į šiuos faktus ir tuo pačiu priminti tų eilučių autoriaus asmenybę, palikusių pėdsakus mūsų kultūros istorijoje, prieš 60 metų atgulusią amžino poilsio Kavarsko žemėje.

IŠ MIŠKIŲ buvau nukeltas į

Kavarską klebonu. Čia atvykęs, radau vos pradėtus altorius iš medžio, bažnyčia buvo be stogo, netinkuota nei iš oro, nei iš vidaus; aplink tebestovėjo pastoriai; jie per dvidešimt metų papuvo; nuo klebonijos šono ėmė kristi žemė iš po pamatų. kalėdodamas ėmiau rinkti pinigus bažnyčiai pabaigti, bet tesurinkau vos 200 rublių. Atvežęs tuos pinigus pas a. a. kunigaikštį

Leonardą Daumantą Siesickį į Penionius, meldžiau, kad man padėtų, nes visa parapija tik ką paleista iš vergijos, žemę susiskaldę po 3-4 dešimtines, - visai beturčiai. Siesickis klausia: "Ką dabar manai daryti?" Aš atsakiau: "Kuo greičiau reikia mūryti šventorius aplink bažnyčią ir stiprinti jos pamatai". Akmenų buvo privežusi parapija; Siesickis apmūrijo šventorių ir vie-

Kunigo Petro LEGECKO amžino poilsio vieta Kavarsko kapinėse

naikart Jėzaus kančios stacijas. Antrais metais savo lėšomis aptinkavo bažnyčią iš oro ir iš vidaus, pabai-gė bokštą ir atėmė visus pastolius. trečiais metais bu-vo baigti altoriai, bet buvo be paveikslų. Nuvažiavau tad į Vilnių: čia p. Kaminskaitė už tūkstantį rublių pa-piešė 5 nemažus paveikslus ir pripiršo maliarių Treją. Jis su savo darbininkais ir savo dažais visus altorius ir visą bažnyčios vidų gan gražiai ištepė už 1300 rub.; juos sumokėjau iš savo kišenės. Naujus labai gerus vargonus savo lėšomis nupirko p. Siesickis, priėmė iš Kauno atvažiavęs p. Naujelis ir labai išgyrė.

Kai visa buvo jau prirengta, užėjo karas ir visa tai - sudegino. (...)

35 metus išgyvenęs Kavarske, sulaukiau karo. Pir-miausia iš patrankų ėmė šaudyti Kuropatkinas - nuo Kurklių miestelio, o iš antros pusės Šventosios upės atvyko maskoliai ir į patį Kavarską. Aš vyresnybę gerai priėmiau - ji pažadėjo bažnyčios nedeginti, nei griauti. Aplankę bažnyčią, pagyrė jos gražumą, meldėsi. de-ja, kai tik maskoliai pajudėjo iš miestelio, tuoj ji ėmė apšaudyti vokiečiai. Pirmą šūvį pataikė į špitolę, iš kur tik buvo vargonininkas vaikus išvedęs. Tą pat vakarą atvyko vokiečiai, vadai ir kareiviai: užėmė man visą kleboniją, pagrobė ką rado, paėmė karves, arklius, paukš-čius, visą mėsa ir ką tik rado trobose. Aš su kun. Kirna dvi naktis pernaktvojome špitolės rūsyje. Paskui kun. Kirna paliko mane vieną. Abudu Anykščių kunigu vo-kiečiai nugabeno į Panevėžį, Taujėnų kunigas Valenti-navičius buvo išvažiavęs į Rusiją, pasilikau vienas pats visoje apylinkėje. Taigi nuolat teko važinėti tai į Taujė-nų, tai į Anykščių parapijas. Blogiau, kad vokiečiai, ap-šaudydami miestelį, padegė aptieką ir kitus namus. Dvi naktis išbuvau savo bažnyčioje, iki nuvertė jos bokštą. tada paklausiau vokiečius, ar degins bažny-čią? Atsakė nedeginsią, bet miestelį sudeginsią. Tada ką galėjome iš bažnyčios išnešėme, bet paliko vargo-nai ir altoriai: jų neardžiau, patikėjęs vokiečiais, kad nedeginsią. Tačiau tą pat vakarą įsakė mums išeiti iš miestelio, nes ketino būti didelis mūšis. Visa palikęs, pasiėmiau Šv. Sakramentą ir einu į Penionių koplyčią. Vos tik išėjau, sekęs zakristininkas sako: "Bažnyčia de-ga..." Teko pasiskubėti su Švenčiausiu: paskui rusų karininkai, sakė, dukart į mus šovė. Pernaktvojau Pe-nionyse. Mūšiai pasibaigus, kas liko bažnyčios, per-kėlėme į Penionis: procesijų altoriukus, amotus, likto-rius, kielikus, monstrancijas ir kt.

Apsigyvenęs Penicinių dvare, turėjome nemža var-go: p. Siesickis ir aš ketvertą savaitę gyvenome rūsy-je, visą dvarą buvo užėmę vokiečių kareiviai, mitome tik rūgusiu pienu ir gėrėme arbatą. Virtuvė buvo užim-ta. Nuvažiavęs pas ligonį arti Anykščių, nuėjau pas vo-kiečių vadą, skųsdamasis, kam kunigus išvežė: 9000 sielų negi gali palikti be ganytojo. Niekas man neatsa-kė, bet Šv. Sakramentą leido iš Anykščių pervežti į Pe-nionis. Man važiuojant su Švenčiausiu, šalia pasodi-no du kareivius. Po keleto dienų leido Anykščių vika-rui sugrįžti.

Visiems kunigams vokiečiai įsakė net sekmadieniais laikyti pamaldas anksti ir paleisti žmones į darbą: turį net laisvą kun. Stakausko, kurį vyskupas buvo pali-

kęs generalvikaru. Aš, dekanas, nuvažiavau į Ukmer-gę pas komendantą ir sakau: "Tokio įstatymo kun. Sta-kauskas negalėjo skelbti, nes šventas dienas švęsti yra paties Dievo įsakymas. Ypač kad nėra nė tokio ūmaus darbo. Užtat vokiečiai užsirūstino ant manęs. Bet mokant mums algą, kad pradėjom visi skųstis, tai išdininkas, kurs turėjo sekretorių kataliką, mums pri-tarė ir leido šventas dienas švęsti.

Kavarsko parapijonams padavus prašymą kun. Sta-kauskui, kad aš persikelčiau gyventi į Kavarską ir rin-koje pastatyčiau šoną pamaldoms laikyti, aš atsisa-kiau, nes mūšiai tebesitęsė, antra, nenorėjau šopos, tik uždengti bažnyčią stogu ir ten laikyti pamaldas. Pa-prašiau, kad į Kavarską paskirtų kun. Kviatkauskį. Jis taip ir padarė: bažnyčią apdengė ir pamaldas laikė, o pirma laikė špitolėje. Vargingas gyvenimas sutrumpi-no jam amžių. Jam mirus, buvo paskirtas dabartinis klebonas Leonas Špakevičius.

Man Jo Eksc. Vyskupas pasiūlė apsigyventi Kra-kių vienuolyne vienuolių kapelionu, bet aš išsipaščiau, jausdamas savo senatvę ir netesėjimą eiti rimtas pa-reigas. Šiandieną gyvenau, ačiū V. Dievui, kaip vienuo-lis, be ūkio.

Žemaitkiemyje, kun. Gulbinui klebonaujant, sude-gė bažnyčia. Gubernatorius Klingenbergis neleido naujos statyti, paketinės tos bažnyčios žemę atiduoti rusų cerkvei, kuri ten pat buvo, Kun. Gulbinas iš Žel-vos parsiveža seną bažnyčią ir kaipo laikiną šoną pr-dėjo statyti. Atvažiuoja anstolis ir klausia, kaip neturė-damas leidimo stato bažnyčią. Kun. Gulbinas paža-dėjęs anstoliui kyšį, kad palauktų keletą dienų, kolei pabaigs statyti. O kai pastatė, nebenorėjo nieko duoti anstoliui, šis apskundė gub. Klingenbergiui. Klingen-bergeris naktį atsiuntė policiją ir įsakė kun. Gulbiną išvežti į Rusiją. Aš, dekanas, nujausdamas, kad taip bus, prašiau žemaitkiemiečius, kad, išvežus kun. Gul-biną, tuoj duotų man žinią. Tai buvo per Dievo Kūno aktavą. Tą pat naktį, kai kun. Gulbiną išvežė, atvažia-vau aš į Žemaitkiemį, pasikviečiau rusą mokytoją ir urė-dininką ir sakau: "Matote, kleboną išvežė, o nei sar-go, nei policisto nepaliko bažnyčiai saugoti". Tuoj ra-šau į Balninkus kun. Galkiui, kad atvažiuotų į Žemait-kiemį ir kad čia darbuotų, kol vyskupas paskirs kitą. Anstolis raportavo gub. Klingengeriui, kad jau ki-tas kunigas apigyvenęs Žemaitkiemy. Šaukias mane į Ukmergę sprauinkas ir klausia, dėl ko aš taip pada-ręs? Aš jam atsakau: "Kaip kanonai įsako: mirus ar kur dingus klebonui, tos vietos dekanas turi laikinai paskirti kunigą, aš taip ir padariau". Sprauinkas ne-papeikė mano pasielgimo, bet tarė: "Tamsta bėdos sau pasidarei: jei tamstos neištrems, tai bent pabau-dą sumokėsite: gubernatorius norėjo visai panaikinti Žemaitkiemio parapiją, nes arti Vidiškių ir Liduokių baž-nyčios. Dabar ji sukludė; jis to nesitikėjo".

Galas buvo toksai. Kun. Gulbiną išvežė į Rusiją. Kun. Stapulionis, kad pardavė seną bažnyčią, sumokėjo 300 rub. pabaudos, aš, dekanas, 200 rub., kun. Gal-kys - 50 rub. Pabaudas mes sumokėjome, bet Žemait-kiemi bažnyčia paliko nepanaikinta.

Dabar gyvenau Penionių dvare liuosas nuo visų pa-

reigų. Kaip ilgai taip gyventi Dievas man leis, nežinau. Skaitydamas laikraščius ir matydamas, kas mūsų Lietuvoje darosi, liūstu, man baugu darosi. Lietuvai pasiūlusavus, blogiau darosi, žmonės tvirksta, kunigai per daug politika užsiima. Tarp mūsų lietuvių pasidarė skirtumų: demokratai, liaudininkai, socialistai ir k. Baugu atminus Šv. Rašto žodžius: "Suskaityta valstybė žlugs". Vienybėje ir santaikoje tėra galybė. Aiškus pražūtis pavyzdys - Rusija...

Nuns dimittis sėrvum Tuum, Domine, in pace...

Antras Šiaulėniškis Senelis

Kunigas Petras Legeckas

1926 m. kovo 23 d.

Knygelės "Kanauninkas Petras Legeckas ir jo gyvenimo nuotykių" pabaigoje, skyrelyje "Petras Legeckas rašytojas" J. Tumas - Vaižgantas atkreipia skaitytojų dėmesį, jog Petras Legeckas "savo senatvėje griebėsi gaminti lietuviams dvasiškųjų skaitymų, prigaminu jų labai daug ir savo lėšomis išspausdino". Vaižgantas cituoja ištrauką iš jam rašytų Petro Legecko laiškų, sudomina jo mintimis apie religinę literatūrą, pateikia paties Petro Legecko sudarytą jo išleistų arba dar tik parengtų spaudai knygų bibliografiją. Jų net 24. Štai tas sąrašas:

1. Katekizmai vaikams prie pirmosios Komunijos. Tilžėje

2. Vyskupo Baranausko tėvynės giesmės. Tilžėje. Datos nežinau.

(Turima omeny 1892 m. K. Žalvario slapyvardė išleistas "Tėvyniškos giesmės" - Redakcijos pastaba).

3. Meditacijos arba Dvasiški Apdūmojimai. Prancūziškai parašė kun. Chaignonas. Iš lenkų kalbos vertė kun. P. L. I ir II knygos. Vilniuje. M. Kuktos spaustuvė. 1907. 530 p. ir XII.

4. Tas pat. III ir IV knygos. 577 p. ir VII

5. Šv. Kazimiero Draugijos leidinys Nr. 244. Gerumas. Parašė Tėvas Faberas Filipinas. Lietuviškai vertė kun. P. L. Kaunas. "Šviesos" spaustuvė. 1919. 54 p.

6. Ant Golgotos kalno. Vertė kun. P. L. A. Slonimskio ir Ch. Eides spaustuvė. Ukmergė. 1923. 59 p.

7. Šv. Kazimiero Draugijos leidinys. Nr. 267. Dievo karalystė yra mumyse arba apie gerumą dorybės. Versta iš lenkų kalbos ir išleista rūpinantis kun. P. L. Kaune 1920. 73 p.

8. Sutvirtinimo Sakramentas su maldomis ir apeigomis. Spaudai parengė kun. P. L. Kaunas. 1922. 28 p. Šv. Kazimiero draugijos leidinys, Nr. 330.

9. Aš padaviau Šv. Kazimiero Draugijai Keturius Evangelijos vienoje, žodis į žodį išrašytą iš Vyskupo Skvirsko, ir veltui laukiau išspausdinant.

10. Tamstai pasiūniau - Katekizmą, o pametei po lova.

Savo lėšomis aš nebegaliu spausdinti: neseniai už "Ant Golgotos kalno" užmokėjau už 2000 egzempliorių 1000 litų: dabar išspausdinau:

11. Nekaltybės - mergaitės papuošalas. Užmokėjau 600 litų už 2000 egzempliorių.

Dabar turiu iš kun. Juozapo Pelčaro išvertęs:

12. Krikščionių Katalikų Tikėjimas, Viltis ir Meilė Dievo ir artimo.

13. To paties: Dvasiškas maistas arba Švenčiausias Sakramentas.

14. To paties: Apie pagundas ir kovojimą su pagundomis.

15. To paties: Apie Dvasiškąją Motiną Šv. Bažnyčią.

16. To paties: Apie dvasiškąją Motiną Mariją.

17. To paties: Apie kantrybę.

18. To paties: Apie susitaikinimą su Dievo valia.

19. To paties. Nekaltybės dorybė.

Geriau Tamstos skleiskite tikėjimo knyguotes, ne laikraštukus.

20. Apaštališkosios maldos prasmė. Rankraštis Panevėžio knyginko J. Masiulio įduotas spausdinti Scienuose žuvo.

21. Šimtas dvidešimts Katekizminių pamokslų. 12 sąsiuvinų. Rankraštis. Rašliavos Muziejuje Nr. 1546.

22. Pamokslai Švenč. Marijos Panos Šventėms. Versiti iš lenkų kalbos kun. P. L. (Ks. Jozefa Krokowskiego, Dra S. T. profesora Uniw. Jag.) 1923. (21 pamokslas).

23. Pamokslai visų metų sekamdieniams ir šventėms. 1924. 83 lapai. 166 p. Rašl. Muz. 1546.

24. Kunigo Aloyzo Roggl, Premonstratensų infulato: Rankvedys sakyklai ir Konfesionalui. Iš šešto vokiško leidimo vertė lenkų kalbon kunigas Jonas Prusalaitis, o lietuvių kalbon kun. P. L. Rašl. M. 1546.

Surašęs ir pasiuntęs J. Tumui Vaižgantui savo vertimų bibliografiją, Petras Legeckas priduria:

"Aš savo lėšomis tų rankraščių išspausdinti nebegaliu. Jei neatsiras kas išspausdintų, verčiau teriogsai kuriame knygyne, netampa sunaikinti man mirus. Šiais laikais, kai lenkų knygų mūsų Lietuvoje nebėra, kunigai labai aimanuoja, neturėdami iš ko sakyti pamokslus. Kai kurie kunigai net laikraščius ima skaityti iš sakyklų. Mano laikais turėjome daug pamokslų lenkų kalba: mes juos vadinome "buzumbalais" (vokiškai: Schmorker, senos knygos): pirkdavomės jų kapeikomis, vis dėlto jie buvo mums naudingi.

Aš baigiu amžių: o man mirus, žinokitės..."

Juozas Tumas - Vaižgantas pacituoja ir šiuos Petro Legecko laiške rašytus žodžius:

"Labai gerai priminti garbingus kunigus, bet aš patariu Tamstai kuo labiausiai sleisti grynai religines knygas ir knyguotes, ypač šiais mūsų laikais. Kiek aš skaitau laikraščių ir net kunigų redaguojamų, niekur nerandu apie Dievo garbę: be "Tiesos Kelio" grynai katalikiškų ir dvasiškų raštų visai nėra..."

Kaunas dabar su savo filosofija laksto balionais, tai mums vargšams kaimiečiams. "ruruliams", nepasiekiamas..."

(O apie bloguosius kunigus istorijai); Koksai buvo kun. Liutostanskis ir kun. Renadzkis, aš maža nežinau. O kad ir žinočiau, tai laikaus principo: De mortuis, praesertim sacerdotibus, aut bene aut nihil. Šiais laikais yra kam ir be mūsų kunigai šmeižti. Man senatvėje rūpi jau kitas gyvenimas, tai atsiprašau už savo "svajojimus".

PRIEŠ dešimt metų, baigiantis saulėtai gegužei, palydėjome į paskutinę kelionę Teresę Mikeliūnaite. Netekome muziejininkės, šviesios asmenybės, turėjusios daug įtakos kultūriniam Anykščių gyvenimui. Pasigendame ir šiandien jos erudicijos, vidinės kultūros, principingumo, ištikimybės savo pašaukimui. Pažinojusieji Teresę Mikeklūnaite mena ją kaip išskirtinę kūrybingą asmenybę, sielos menininkę. Tačiau jai esant gyvai nedaug kas žinojo, kad ji rašo padavimus, apsakymus, apysaką... Daugeliui buvo maloni staigmena 1990 metais pasirodžiusi Teresės Mikeliūnaite knyga "Marčiupio eglė". Šiame po autorės mirties išleistame literatūrinio palikimo leidinyje skaitėme poetiškus Anykščių padavimus, skaudaus tikrovės jautimo padiktuotus apsakymus, dienoraščio ištraukas, laiškus, įtaigią, argumentuotą publicistiką. Skaitydami šią knygą, išgirdome autorės sielos balsą, ataidintį jau iš Anapus, jos akimis pažvelgėme į jau prabėgusiose dienose pasilikusį pasaulį...

Nevisas Teresės Mikeliūnaite kūrybinis palikimas tilpo į knygą "Marčiupio eglė". Liko dar nemažas pluoštas nespausdintų, spaudai rengtų rankraščių, keliolika novelių, apysaka "Bukas kampas", kurios herojė, vakarinėje mokykloje turinti pamokų lituanistė, nelinkusi pasiduoti kasdienybei, palūžti, susidūrusi su išbandymais... Ačiū Teresės Mikeliūnaite seseriai Reginal Karalevičienei, perdavusiai A. Baranausko ir A. Vienuolio memorialiniam muziejui šį galintį tapti dar viena knyga literatūrinį palikimą.

Mūsų leidinio apimtis leidžia publikuoti tik pora Teresės Mikeliūnaite novelių. tačiau, reikia manyti, kad daugeliui mūsų skaitytojų ir ši nedidelė publikacija primins autorės asmenybę, leis pajusti jos šviesą, jau grįžtančią iš amžinybės.

DVI NOVELĖS

Teresė MIKELIŪNAITĖ

Kai ilgesio ir nevilties kančia išaugo tiek, kad gyventi pasidarė neįmanoma, ji parašė laišką. Po to - kitą. Po to - trečią. Seriją laiškų. Be parašo.

Tegu taip...

Atspės - neatspės - ne tai svarbu.

Ne tai.

*

Vėl mažas vokas rankose. Baltas ir lengvas, kaip balta ir lengva tavo mergiška ranka. Miela mano! Galvoji - aš nesuprantu, kodėl tu rašai? Kodėl tavo laiškai be parašo ir kodėl jie spausdinti mašinėle? Ir aš dažnai noriu tau rašyti lygiai taip pat. Noriu, kad tu gautum mano laišką kaip užklįjotą burtažodį, kaip kažkokio šviesaus, paslaptingo gyvenimo džiugų gandą, kad dustum iš susijaudinimo, paėmusi jį į rankas, taip, kaip aš dabar. Tu mane aplenkei. Ačiū už tai. Bet kaip tu atspėjai, ko man reikia, kai aš ir pats to tikrai nežinojau, o tik neaiškiai jutau, kaip juntamas artėjantis džiaugsmas ar gresianti nelaimė. Kaip atspėjai, kad man daug kas baisiai nusibodo. Nusibodo aiškumas, nusibodo racionalizmas, nusibodo protingo žmogaus mąstymo nuoseklumas. Aš atidaviau duoklę XX amžiui, atidaviau su kaupu. Visam kam - darbui, visuomenei, kolektyvui... Ir dabar vis dažniau ir dažniau jaučiuosi tuščias ir nykus, kaip išdegusi stepė. Man reikia kažkokio tyro pirmykščio šaltinio, mušančio iš gelmių, reikia atsigeriti iš jo, o paskui nuvirsti į žolę, įleisti pirštus į tirštą jos vilną, užsimerkti ir pajusti saulę, vėją ir žemės kvapą. Pajusti ir pagarbinti - tuos pirmąkartinius: na - sukalbėti maldą ugniai: Ir nesijausti pašaliniu. Pajusti, kad ir aš esu reikalingas, kaip žolė, kaip saulė, kaip vanduo. Ir būsiu, ir per amžius būsiu reikalingas.

Tu atspėjai mano mįslę ir net įsivaizduoti negali, kaip aš dėkingas tau. Tu duodi man tai, ko niekas neduoda - mažą paslaptį. Koks gyvenimas be paslapties? Be

slapto džiaugsmo, slaptos kančios, slapto išgyvenimo?

Aš noriu turėti tokį slaptą kampą. Tu sukūrei man jį. Ten aš talpinsiu stiklo šukes, kurios saulėje tvaska kaip brangūs akmenys, surūdijusias adatas, kurios moka kalbėti, pasakas sekantį virdulį, kažkada man geros tetulės padovanotą, rūko skraistę, kuria prisidengia žemė, paukščių ulbėjimą, upės šneką ir daug daug dalykų, kurių kitiems aš nenoriu parodyti. Tai bus mūsų kampas. mano ir tavo. Tikrai tave aš ten įleisiu. Nes tu įgijai teisę. Tu duodi man sielos dalį, slaptų slapčiausių išgyvenimų. ir aš sklidinąs. Manyje - pusiausvyra. Viskas savo vietoje. Aš galiu ir dirbti, eiti ir veikti, eiti ir grumtis. Manyje pilnatvė ir tiesa. Ir tu visada šalia. Niekada niekada aš nebūsiu vienas.

*

Gera, kad tu net su manimi moki išlaikyti mūsų paslaptį, kad nutyli visa tai, kai mes kartu. Aš besąlygiškai priimu tavo pasiūlytas žaidimo taisykles. Tyla... Ji gera dirva mūsų fantazijai, mūsų išradimui. Tyla... Apie tai, kas švenčiausio, neliečiamiausio, esmingiausio, mes tylime. Gerai - sutarta?

Žinome, bet tylime, suprantame, bet tylime, gyvename pagal tai, bet tylime. Tegu apie tai kalba darbai ir veiksmai. tegu apie tai pasako žvilgsnis, mostas, šypsena. Ir už mūsų kasdieninio banalaus tarškėjimo, kurio neišvengsime, tegu rymo didžioji, iškalbingoji, turiningoji mūsų tyla.

*

Aš net neįtariau, kad tu esi išgyvenusi kažką tragiška. Perkratau tavo biografiją, - ją aš manau žinau, - ir nesuprantu, iš kur visa tai. Tu juk nepergyvenai nė vienos artimo žmogaus mirties... Bet gal nebūtina - artimo žmogaus. Pakanka - žmogaus. Pakanka tik vienui vienos nesvarbu kieno mirties. Pakanka tik pajusti, tikrai pajusti - ir liūdesys pasidaro nuolatinis mūsų palydovas. Bet taip ir turi būti. be jo - kokios prastos, kokios

KARALIUS ŠYPSOSI

nekilnios būty mūsų dienos... Ir vis dėlto... vis dėlto aš didžiuliuos tavo sugebėjimu pažaboti juodas nuotakas, priversti jas pasitraukti ir užleisti vietą džiaugsmui. Ne kiekvienas su tuo susidorotų. Aš pats nesusidorojau. Tu juk žinai. Kas geriau žinos?

*

Karalius šypsosi! Sutinku su tavimi. Karalius iš tikrųjų šypsosi. Mįslingai. Iš visų mūsų pastangų, darbų, iš viso mūsų plūkimosi, iš norų ir troškimų. Kokia skirtinga vaga nuvingiuoja mūsų gyvenimo upė, palyginus jos tėkmę su mūsų svajonių senvage. Ir vis dėlto jo šypsena palanki mums. Tu jauti? Mudviems jis negali šypsotis ironiškai. Mes suradome vienas kitą kaip retą radinį. Tu atspėjai mane, o aš atskleidžiau tavyje tai, ko suvisai nesitikėjau. Tai ne taip maža. Tai labai daug. Šią valandą aš visa tai suvokiu su kažkokia ypatinga jėga. Aš laimingas. Ir noriu matyti tave laimingą. Noriu gyventi su tavimi, padėti pergyventi negandas, bėdas, nugyventi su tavimi gyvenimą. Tegu šypsosi likimas! Argi nematai, kokia šilta jo šypsena?

*

Radau tavo laišką! Šiandien jis man ypač reikalingas. Kaip vaistas. Kaip pirmoji pagalba. Šiandien tavo laiškas reikalingesnis už pačią tave. Keista. Bet taip yra. Aš juk galėjau paskambinti tau, ir tu būtum atėjusi. Bet šią dieną kiekvienas materialus dalykas mane skaudina. Man šią dieną nereikia žmogaus, bet reikia jo dėmesio, man nereikia rankų, bet reikia jų šilumos, man nereikia tavęs, bet reikia tavo laiško. Visą kelią į namus aš miūtyse užkeikimą kartojau: "Tegu būna laiškas, tegu būna laiškas, tegu būna laiškas..."

Jis yra!

Man beveik nesvarbu, kas jame rašoma. man svarbu, kad jis yra.

Tu išgirdai mano tolimą šauksmą.

Ačiū tau.

Šią dieną aš grūmiausi ir pralaimėjau, jeigu pralaimėjimu galima vadinti nieko nelaimėjimą. Bet dažnai mes kovojame ne dėl svetimų teritorijų, o giname savas, savo žemę. Tu žinai - tai sunkios grumtynės. Aš apgyniau savo žemę - savo tiesą. Bet tik tiek. Manoji tiesa dar netapo kitų tiesa. Vadinas, nieko nelaimėjau. O gal?.. Bet aš netriumfuju. Aš pavargau. Ir man baisu pagalvojus, kad visa tai kartosis ir kartosis. Ir vis dėlto - taip ir turi būti, taip ir turi būti... Visa tai gerai... Tik tu būk šalia...

Aš apčiuopomis tartum neregys graibau tavo laišką.

*

Kelios savaitės tylos. Laukiu. Kasdien girdžiu tave, bet laukiu parašyto žodžio. Šiandien šventė - laiškas. Jis nereikalauja atsakymo, kaip nereikalauja vėjas, kuris pučia, upė, kuri teka, ir jūra, kuri amžinai banguoja. Tylus, švelnus dvelkimas. Pasakyta - ir nepasakyta. Aš išsiuosi tavyje tarsi saulės nušviestoje pievoje.

*

Kaip tyli, rami, plati upė, tekėk, mūsų draugyste. Atsispindės tavyje gyvenimo krantai, debesų nuotaikos, saulės kaprizai, kelią užgriozdos nemalonumų ir nelaimių slenkščiai, bet tu tekėk, galinga ir pasitikinti savo jėga. Ir niekas tavęs neužtvenks, niekas tavęs nesusustabdys. Tave maitina mūsų bendrų minčių šaltiniai ir ben-

dry pažiūrų intakai. Tu neišdžiūsi ir neišseksi. Aš dėkingas likimui, kad jis pakreipė tave per mano gyvenimo dirvas. Ir jeigu jose tarpsta gerų minčių bei sumanymų pasėliai, jeigu jose subręsta reikalingi darbai - tau tebūna dėkingi tie, kurie visu tuo pasinaudoja. Jeigu ne tu, aš būčiau kaip alkanoji stepė, nuskurdusi ir suaižėjusi nuo beprasmių aistrų kaitros, slepianti didžiulę vaisingumo potencialą savo išdžiūvusiose įsčiose. Tu atgaivini mane, ir aš, pagirdęs kiekvieną kapiliarą tavo gyvuoju vandeniu, jaučiu, kaip brandinu savyje gerąjį grūdą.

*

Kartais man atrodo, kad tavo laiškas tikresnis už kasdieninę tave. Juose - tavo esmė, tikroji tu.

Jais tu suvedi mane akistaton su moters siela.

Iki šiol ji man neegzistavo. Ji buvo patamsiai, į kurią labirintus aš neturėjau jokio noro leistis. Moterys... Man buvo reikalingos gražios ir linksmos. Ir aš susirasdavau tokias. O galbūt jos buvo ir kitokios? Deja, nežinau.

Paskui jas palikdavau. Dažniausiai be gailėsčio, kaip paliekamas iš mados išėjęs drabužis. Nenuskriaudžiant savęs. Nė viena iš jų nebuvo reikalinga mano sielai. Kas dėl to kaltas? Aš? Jos?

Tu pradėjai ataką visiškai iš kitos pusės. Absoliučiai nelauktą ataką. Tada, kai aš jau buvau tavo rankose, kai sudėjau ginklus ir iškėliau baltą vėliavą, kai kita tavo vietoje jau pūstų pergalės trimitus. O tu tokiu momentu puolei, atakuodama daugiausiai užslėptą, bet mažiausiai apsaugotą mano vidinio gyvenimo pusę. Aš gavau tavo pirmąjį laišką, kuris abstrubino mane ir atvėrė langą į plačias tolumas, kur galima ištiesti sparnus, kur niekam nebus ankšta... Atspėdama mano paslaptį, tu sudominai mane savimi, kaip žmogumi. Ir dabar aš pamažu braunuos į tavo vidinį gyvenimą tarsi į nepažįstamos, negyvenamos salos slapčius tankumynus, užgniaužęs kvapą, bijodamas neatsargių judesių nubaidyti spalvingas, nematytas paukštes. Aš po truputį pažįstu tave, darau nedidelius, bet svarbius atradimus. Aš užkariauju tave. Ir tik dabar suprantu, kad visos mano ankstyvesnės pergalės iš tikrųjų buvo pralaimėjimai. Aš netekdavau žmonių, net nežinodamas, ko netenku. Apipledėdavau save ir pažemindavau kitus. Kaip Šekspyro raganos, aš iššaukiu dabar praeities paveikslus ir kitomis akimis žiūriu į juos. Mano praeities moterys... Prisimenu kai kurių tylą ir nebylius žvilgsnius ir tik dabar juos suprantu. Mano atstumtos ir prarastos moterys... Jūs apstojate mane tarsi negimusių kūdikių šešėliai nėštumą nutraukusią motiną. Kokios jūs? Jūs nešaukdavote, neprieštaraudavote ir nepriekaištaudavote. Jūs leisdavote man išdidžiam nueiti nuo jūsų, leisdavote nepajusti man savo paties banalumo ir neprarasti tikėjimo savimi. Aš manau - jūs patyliukais šypsodavotės savo paslaptینگomis šypsenomis. Nugalėtojas!..

Kai kurias aš palikdavau niekindamas. Nedovanotinai silpnos... Man atrodydavo - jos turėtų pakelti maištą ir išsivaduoti iš mano tironijos. Dabar suprantu jų jėgą. Jos nenorėdavo prarasti savo žmogiško orumo ir nepasiduodavo mano provokacijoms. Jos leisdavo man žaisti savo tuščią ir vaikišką, žaidimą, tikėdamas

gyvenimu ir manimi. Jūs žinojo, kad aš subręsiu ir sugrįšiu prie jų. Tais pačiais keliais - nebe tais pačiais tikslais. Ir mintimis aš grįžtu. Aš praeinu gerai žinomais sodo takais, tomis pačiomis šviesiomis verandomis, lipu tais pačiais laiptais, tyliai atidarau tas pačias duris ir ilgai stoviu prie to paties lango, žvelgdamas į rausvą saulėlydžio žarą. Paskui aš atsisuku, ir mano žvilgsnis susiduria su patamsėjusiu žvilgsniu. Ir mano pirštai paličia raukšlę kaktoje.

Aš sugrįžau...

Per tave aš atradau kitas. Seniai seniai prarastas...

*

Gera, kad šiandien gavau tavo laišką.

Šią nemigo naktį mintyse rašau atsakymą, kuris niekada nebus išsiųstas. Kalbuosi su tavimi, ir man ne taip baisu. Būk prie manęs. Padėk man būt drąslam.

Aš bijau. Gal tai ne baimė, o natūrali būsena žmogaus, kuris staiga tampa vienas dusloje, viską vienijančioje nakties tamsoje. Mes kitoniški naktį. Viskas kitoniška.

Tampai aiškiaregiu.

Su kraują stingdančiu aiškumu juntame pasaulių judėjimą. Matai milžiniškus materijos tumulus abejingai prasisukančius pro tave ir nuskriejančius savo mįslingomis parabolėmis. Tave apakina visų saulių šviesa, apkurtina kosminių kataklizmų perkūnija. Pradedi dustyje materijos perpildytoje erdvėje, kurioje šią naktį neranda vietos tavo siela. Žmogiškoji būtis staiga atveria savo gelmes ir tu, laikydamasis už trapios dienos patirties turėklo, bandai pažvelgti į žiojėjančią prarają. Iš kažkur, iš pasamones gelmių, išauga, skleidžiasi ir visą būtybę apima nepaprastai aiškus, iki siaubo suprantamas jausmas, kad viskas pasibaigs, kad viskas praeis, kad visi mes praeisime. Ir pajunti, kaip laikas byra iš tavo gyvenimo smėlio laikrodžio ir kūnas pradeda praskaidyti kruvinu prakaitu. Tu tampi vienu šauksmu: kodėl?

Duok ranką. Štai koks aš. Tavo išsirinktasid divvyris. Būk su manimi. man reikalinga žmogaus širdis.

Mintyse aš spaudžiu tave prie savęs. Du maži lašeliai visatos begalybėje... Nežmoniškai noriu išgirsti tavo širdies tvaksėjimą.

*

Ir vėl laiškas. Aš laukiu jų kaip alkanas duonos. Ir skaitau - ne! neskaitau, o valgau žodį po žodžio, kaip mano senolis valgydavo rugių duoną. Mes dabar pamiršome šventą duonos vertę. Ji jis valgydavo šitaip: peržegno davė riekę, pabučiuodavo ją ir tada kąsnį po kąsnio, neskubėdamas, tarytum atlikdamas kilnias, iškilmingas apeigas, ir taip, kad gink dieve, nė vienas trupinėlis nenukristų žemėn. Tada jis nekalbėdavo. Jis mąstydamas su tais, kurie sukuria duoną - savųjų tarpe. Nusilenkdavo jiems ir sau - dirbantiesiems. Šventa duona. Šventas žodis. Jie sotina ir šildo. Aš skaitau tavo laišką ir jaučiu žodžio skonį. Rupi ruginė duona. Tėviškė. Raudonųjų dobilų kvapas. Basų kojų suplūktas takas su sliekų išverstais žemių karoliukais. Apynių nusisvarinusios sruogos. Upė. Gimtosios ugniavietės šiluma. Medaus kora. Obuoliai - baltieji alyviniai. Čionai aš galiu sugrįžti suplukęs, nusivaręs nuo kojų galbūt, apmėtytas akmenimis, iškoneveiktas. Manęs čia nie-

kas neišjuoks. Paims keleivio lazda, paduos vandens ir lino rankšluostį, o paskui - šilto, ką tik pamelžto pieno ir duonos abišalę. Ir aš jausiuos toks reikalingas, toks reikalingas sugrįžęs.

Tėviške... tėviške...

Tu būsi mano tėviške?

*

Aš galvoju apie mūsų vestuvių dieną. Matau tavo besijuokiančias akis - senamadiška... Ir vis dėlto aš galvoju apie mūsų vestuvių dieną. Po triukšmo ir alaso - o jis bus, jis neišvengiamas, pagaliau galbūt, ir reikalingas, taigi po viso to mes liksime dviese. Tu sėdėsi - matau tavo įprastinę pozą - nerūpestingą ir truputį valiūkišką. O aš pasakysiu tik porą žodžių - tik porą. Daugiau nereikia. Mums niekada nereikės daug žodžių.

*

Naktis pilna lėktuvų triukšmo. Aš noriu įžiūrėti juos tylių žvaigždžių begalybėje, bet neįžiūriu. Tik motorų ūžesys, nuolatinis motorų gausmas. XX amžiaus naktis! Naktis be tylos. Švilpesys ir spengimas. Atrodo, išsigandęs dangus dar daugiau atsiplėšė nuo žemės, pakilo aukščiau, palikdamas mums daugiau tuščios, šaltes erdvės. Visata tartum stengiasi nutolti, atsiriboti nuo žemės beprotybės.

Tolimos žvaigždės ir motorų riaumojimas.

XX amžiaus naktis...

Ir staiga - aštrus, skausmingas kitokios nakties ilgesys. Gal buvusios, gal nebuvusios. Paslaptinė nežengiamų, nepereinamų girių rimtis. Šventi ažuolynai. Nuostabiai plačios upės ir didingi ežerai. Aplink tyla. Gyva tyla. Tyliai, bet intensyviai gyvena pasaulis: upėje laumės skalauja savo audeklus, žemynėlė ant pirštų galų, be palydos, be triukšmo apeina pasėlių plotus, švysteli aitvaras, nešdamas lobį, žiburiuoja jonvabaliai, klaioja žaltvykslės, kažkur dega pinigai... O žmogus miega po tikrų, sunkių, prasmingų darbų. Miega kietu teisuolių miegu. Židiniuose rusena namų ugnelė...

Aš veduosi tave per tą nebuvusią naktį. Mudu tinkame prie tokios nakties.

Tokia naktis...

Tu beginklė.

Aš noriu apsaugoti tave nuo lėktuvų, radioaktyvumo, herbicidų, efemeriškos civilizacijos ir skausmo.

Kur man padėti tave?

*

Po vestuvinių triukšmo ir alaso jie iš tikrųjų liko dviese. Taip visada būna.

Jis žiūrėjo į ją - jauną ir gražią.

Bet tai buvo ne viskas. Jis nusigręžė, priėjo prie lango, užsimerkė ir iš eilės norėjo prisiminti visa, kas buvo ji. Ir staiga ji apėmė nepatirtas laimės jausmas. Jis gyvena! Gyvena ir gyvena! Ilgus ilgus metus. Su juo - žmogus. Štai jis - ranka pasiekiamas tylus ir laukiantis. Jo moteris.

- Karalius šypsosi, - pasakė jis šilto ir geru balsu, atsisukdamas į ją. - Karalius iš tikrųjų šypsosi!

Jo žvilgsnis susidūrė su nesuprantančiu žvilgsniu.

- Karalius šypsosi, - dar pakartojo, ir tai nuskambėjo truputį priekaištingai.

Remdamasi alkūnėmis, ji pasidavė į priekį. Suglu-

męs veidas jį įskaudino.

- Tai iš tavo laiškų...

- Mano laiškų? Kokių?

Nieko nesakydamas, jis priėjo prie spintos.

Ji ištiesė ranką, ir jis padavė pluoštą popierių.

Skaitant jos rankos pastebimai drebėjo, ir neišpras-tai žybciojo žiedas.

Pagaliau ji pakėlė akis:

- Tai ne mano laiškai.

Jos žvilgsnis buvo šaltas ir kietas.

Jis suprato, kad ji sako tiesą.

- Tai ne mano laiškai.

Ir iš lėto ėmė plėšyti popierius. Jis žiūrėjo, kaip dir-ba švelnios mergiškos rankos.

Karalius nusijuokė.

MEDŽIŲ OŠIMAS

Ji girdėjo ošiant. Prieš tai dar buvo kažkoks gar-sas, labai suneraminęs budinčią jos sąmonės dalį, bet dabar tik ošė.

Tamsoje buvo neramu. Tamsa budėjo, gyveno, bu-vo kupina gyvo ir gero nerimo.

Bundančioji pamažu ėjo iš vieno ošimo į kitą. Ėjo ir ėjo. Jos žygis buvo prasmingas. Ji ėjo pasitikti. Kaž-ko, einančio į ją.

Taigi žygis buvo prasmingas.

Ir ošimas buvo prasmingas.

Tamsos nerimas - taip pat. Visa budėjo, laukė ir ne-rimo.

Ji girdėjo ošiant.

Medžiai...

Daug medžių, kuriuos ji mylėjo.

Ji mėgo medžių ošimą.

Bet prieš tai ošė jūra. Iš tikrųjų - ką tik ošė jūra. Ji ėjo tiltu per jūrą. Iš abiejų pusių užė mėlėni vandenai. Jie buvo lygmali su tiltu ir daiktais jau truputį sėmė tilto padą, išklotą pilko tašyto akmens plytomis. Ji maš-tė: kaip reikės sugrįžti, - juk tiltas bus apsemtas. Bet šitai nekėlė jai nerimo: tikėjimas visa kuo buvo didelis. Ji juto užslėptą vandenų, tilto, vėjo palankumą. Rei-

kėjo tiktai eiti į priekį. Tiltu arkos nyko kažkur padan-gėje. Tarp jų plevėsavo ir draikėsi žydros plonyčio au-dinio vėliavos. O aplinkui užė skalandavosi mėlyni van-denai.

Ji ėjo ir ėjo.

Kažko pasitikti. Viso, kas buvo. Viso, kas bus.

Bet dar prieš jūrą buvo skausmas. Jis laikėsi įsikir-tęs į jos kūną ir mėgavosi jos kančia. Jis skverbėsi į kiekvieną ląstelę ir draskė ją. Ji grūmėsi su tuo skaus-mu, kad kentė jį. Nešaukė. Nesiblašė. Gulėjo ir ken-tėjo. Reikia atkentėti savo. Būtina. Nors kraują sting-dė skausmo amžinybė. Ir tai patirti taip pat būtina.

Ją išgelbėjo jūra. Kai ji pradėjo eiti tiltu, visa nuri-mo. Skausmas buvo užmirštas. Jis nebeegzistavo. Ji visa buvo prasmingame žygyje.

Ošė jūra.

Dabar ošia medžiai.

Kodėl?

Kodėl staiga medžiai?

Ji galvojo ir niekaip negalėjo sugalvoti. Kas atšau-kė ją į medžių ošimą? Tyla nerimo aplinkui, it stebėda-masi jos nenuovokumu. O ji galvojo ir galvojo, kodėl iš vieno ošimo pateko į kitą.

Ir staiga - vėl tas užmirštas garsas - prislopintas skambutis.

Skambutis.

Nakties tyloje jo šauksmas buvo labai įsakmus.

Ji atidžiai klausė ir girdėjo. Ir suprato.

Už durų buvo noras, troškimas, pageidimas, už durų buvo jos skausmo pradžia, bundančio gyvenimo pra-džia ir prasmės pradžia. Nebuvo sienų nei durų. Buvo tik šauksmas. Jis tęsėsi ir tęsėsi. Ji žinojo, kad tai vi-siems laikams. Amžinas nerimo šauksmas. Akimirkos bedugnė.

Ak, tie skambučiai!

Ak, tie varpeliai!

Ošė medžiai.

Vėl prisiartino skausmas.

O skambutis vis dar šaukė.

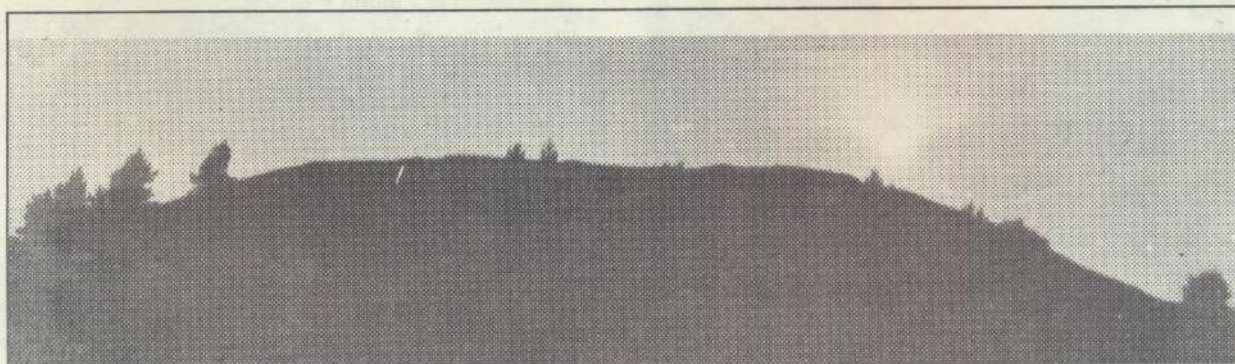
Ji neatsikels ir neatidarys. Nes šią akimirką ji už vis-ką užmoka. Ir jį įgyja.

Pasaulis priartėjo prie jos. Atrodo, nebebuvo pa-slapčių. Buvo abipusis supratimas. Šilta tamsa guo-dė, žvaigždės giedojo savo chorą.

Daugiau nieko nereikėjo.

Ošė medžiai.

1971 m.

VISI ESAM VAIKAIS BUVĘ...

Ona NAVICKIENĖ

Antano Kmieliausko kūryba plati ir turtinga: apie 30 paveikslų, freskos Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Dauguo-
se, Rainiuose, apie 400 ekslibrisų, kelios dešimtys grafi-
kos lakštų, arti 50 skulptūrų.

Prieš daugelį metų (1959) A. Kmieliausko galingas gra-
nininis "Šv. Kristoforas" atėjo į Vilnių ir tvirtai atsistojo se-
namiesčio žemėje.

Anykščiuose, tarp šv. Mato bažnyčios apsidos ir šven-
toriaus sienos, medžių paunksmėje stovi pirmaisiais sa-
manų daigeliais nuspalvinta granitinė trijų figūrų kompo-
zicija - paminklas įžymiųjų anykštėnų tėvams, o kartu, kaip
paties autoriaus pasakytą - "Ir šv. Šeimai pagerbti".

A. Kmieliauskui, nors ir labai nukentėjusiam dėl Vil-
niaus "Šv. Kristoforo", patiko nuoširdaus dailės puoselė-
tojo Anykščių patrioto kunigo Broniaus Strazdo pasiūlyta
idėja - sukurti skulptūrą garbingiems anykštėnų - K. Sir-
vydo, A. Baranausko, J. Biliūno, A. Žukausko-Vienuočio,
K. Kairio, B. Buivydatės ir kt. - tėvams atminti. Tokia te-
ma skulptorių Lietuvoje dar nespręsta.

Ilgai, arti 10 metų, skulptorius nešiojo savo širdyje bū-
simą kūrinį, iki savo rankomis iškalė laukų akmenyje. De-
ja, kalė pasislėpęs, nes tai buvo "bažnytininkų užsaky-
mas". Ne iš karto skulptūra užėmė ir dabartinę kuklią vie-
tą. Pirmą pastovėjo Anykščių rajono Liudiškių kaime ku-
nigo Jono Juodelio tėviškėje ir tyliai, be jokių iškilmių pa-
statyta už Šv. Mato bažnyčios apsidos.

Įeisi pro šventoriaus vartus, bažnyčia paslepia skulp-
tūrą. Nebent netyčia besidairydamas rasi. O gal reto gro-
žio Rimo Idzelio stacijomis besigėrėdamas prieisi.

Skulptūroje atsispindi didžiulė jėga ir ramus paslaptin-
gumas, kuris sutinkamas geriausiuose žmonijos kūriniuo-
se. Susilieja subtili mintis su tvirta materija į vienumą. "Man
norėjosi padaryti taip, kad skulptūra atrodytų ne mano
iškalta, bet lyg savaime tokia".

Tvirta, tartum iš žemės gelmių išaugusi tėvo, "kurio
paskirtis įsitvirtinti žemėje, surasti maistą ir perteikti lajai -
materijai, kad ši galėtų žaliuoti, žydėti ir duoti vaisių, "figū-
ra. Ir ne tik tai - rankų prisilietimu prie savo moters ir kūdi-
kio, galvos nulenkimu atiduoti visą save, o kartu ir vyriška
jėga pakylėti šeimą aukščiau žemiškos buities. Figūros
"užaugusios iš žemės", bet jos nesurištos su žeme - kas-
dienine buitimi. Jos lyg medis tik "šaknų viršūnėmis" pri-
silietusios prie jos. Kontrastingas tamsaus granito pjedes-
talas primena suolą, ant kurio turėtų sėdėti motina. Ta-
čiau ji nesėdi. Visos figūros nuo to tamsaus kasdienybės
suolo pakylėtos į aukštesnių vertybių erdvę. Tarp figūrų
paliktos angos. Pro jas sklaidžiasi dangaus mėlynė ir gam-
tos žaluma. Figūrų tarpusavio santykiai labai nuoširdūs.
Įšvargęs, kupinas gerumo motinos veidas ir didelės akys
nukreiptis į kūdikį, su džiaugsmu besiveržiantį į nepatirtą
nežinomą. Be galo daug nori. Motinos ir tėvo rūpestin-
ga globa jo neapleidžia.

Nugarinė skulptūros dalis mažai modeliuota, palikta

pirmąpradėje būsenoje. Stambiose plokštumose paryš-
kinta stovinčio vyro torsas ir kojos, bei visas figūras jun-
giantis nelygiakraštis žiedas, simbolizuojantis amžiną ju-
dėjimą ir atsinaujinimą, kartu nelengvą, sudėtingą šeimos
gyvenimą su bangomis ir atoslūgiais, su džiaugsmiais ir
negandų našta. Viršutine dalimi žiedas tvirtai remiasi į vy-
ro pečius, kitur virsta plaukais, dar kitur drabužio dalimi.

Akmenį skulptūrai A. Kmieliauskas surado 10-15 kilo-
metre nuo Vilniaus, netoli Sudervės, kai buvo tiesiamas
kelias Vilnius-Ukmergė. Akmuo stambiagrūdis, su balkš-
vomis dėmėmis, todėl ir skulptūros formos grubesnės,
sustambintos, kartu pabrėžiančios sunkią to meto gyve-
nimo epochą. Visos kūrinio erdvės ir formos turi savo pras-
mę. Keičiantis saulei vis kitaip prabyla. "Kiekvienas štri-
chas turi nesikartoti, skambėti kaip garsas ir susiliesti į vi-
sumą kaip simfonijoje. Kaip žodžiai į poezijos eiles. Kiek-
viena forma turi atitikti bendrą nuotaiką" - siekė autorius,
kaldamas granitą. Tokia kalimo technika labai sudėtinga,
nes mažiausia klaida - nebepataisoma.

Prasminga turiniu ir turtinga menine išraiška A. Kmie-
liausko skulptūra kelia tėvus iš užmaršties, žadina anykš-
tėnų ir atvykusių dvasią, džiugina ir taurina ją, suteikia
daug malonių estetinių išgyvenimų. Šį neeilinį mūsų tau-
tos paminklą reikėtų kiek daugiau populiarinti. Yra pasiū-
lymų perkelti jį į erdvesnę, geriau apšviestą vietą. Prie jo
galėtų būti švenčiamos Motinos, Tėvo dienos. O anot au-
toriaus: "Visi esame vaikais buvę, ne visi tėvais esam".

Iš Burbiškio ir burbiškėnų praeities

Antanas TYLA

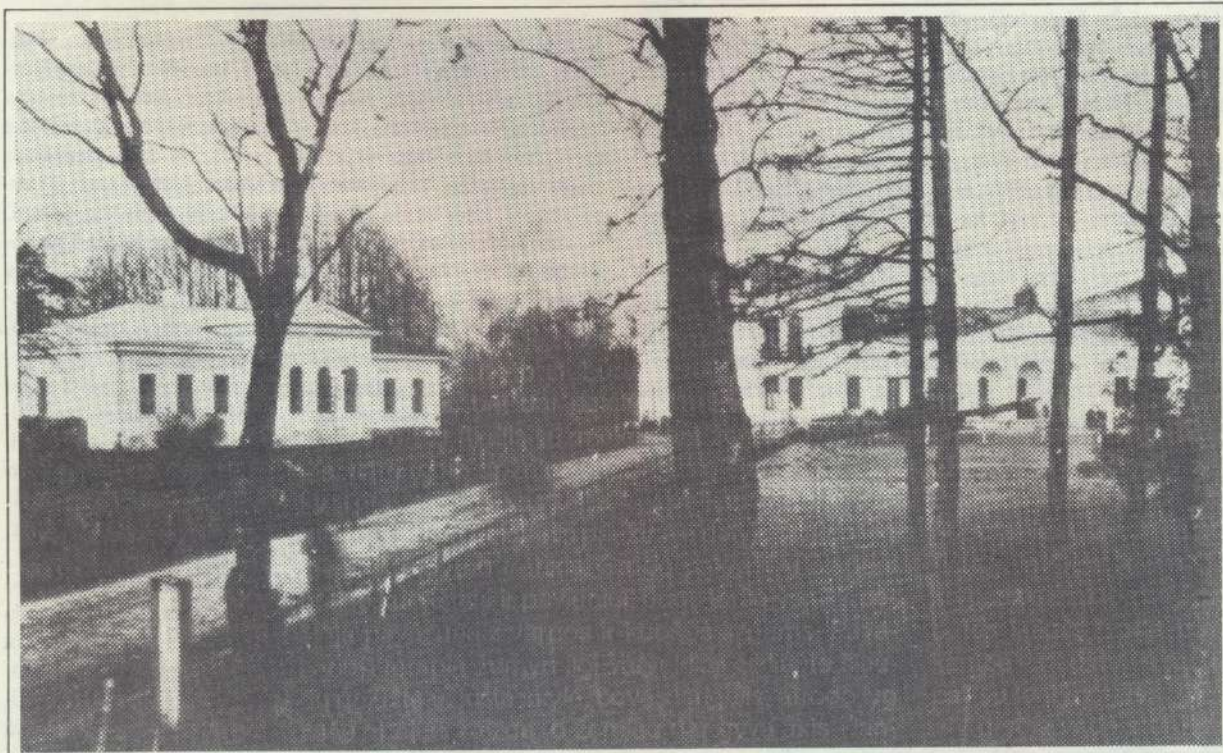
Savo gyvenimą turi ne tikrai kiekvienas žmogus, bet ir kiekviena gyvenvietė. Jų likimą dažniausiai lemia tie patys veiksniai, kurie įtakoja ir žmogaus kelią. Tai labai aiškiai matyti ir Burbiškio, kaip lokalinio centro raidoje. Mano vaikystės visi svarbiausi įvykiai, buvę už namų ir šeimos ribų, buvo susiję su 1936-1943 m. Burbiškiu, kaip parapijos ir kultūrinio gyvenimo centru. Ten vedė mūsų šeimos narių veiklos takai, ten ir aš pradėjau savo kelią į šviesą (iš elementoriaus, pavadinto "Kelias į šviesą" Burbiškio pradžios mokykloje išmokau skaityti pirmuosius žodžius ir sakinius).

Burbiškio centras išaugo buvusiam dvare. Jis žinomas nuo XVII a. Tuomet jis priklausė Vilniaus universitetui. Vėliau jis tapo Venslavovičiaus nuosavybe. Tai nebuvo vienintelis jų dvaras. 1853 m. Anūpras Venclovovičius pasistatė klasicistinius rūmus su bokštu, užveisė parką. Ant Anykštos prie dabartinio tilto pastatytas malūnas, užtvėnkęs upę, sudarė pakalnėje tyvuliuojantį 2 ha ežerėlį. Baudžiavos panaikinimo metu Burbiškio dvarui priklausė 7 kaimai: Pagraužiai, Klikūnai, Vozgėliai, Niuronys, Pustalaukiai, Vildiškiai, Gelazinė - kuriems tada Burbiškis buvo kaip sunkios lažinės prievolės atlikimo vieta. Kai 1865 m. rugpjūčio 25 d. (s. s.) buvusiems baudžiauninkams buvo patvirtinta sąlyginė nuosavybė jų valdomiems ūkiams, pasiro-

dė, kad tuose kaimuose žemę turėjo 94 žemdirbiai. Tarp jų buvo bernų ir dvariškių. Dar prieš baudžiavos panaikinimą dvaras plėtė savo ariamąją žemę ir tuo tikslu prijungė valstiečių valakinę žemę. 1958 m. mano Tėvukas pasakojo, kad tada į Nuronis buvo iškelti Klikūnų valstiečiai (Rudokas ir kt.), o jų žemė prijungta prie dvaro arimų.

Netoli Burbiškio buvę kiti kaimai: Bičionys, Rubikiai, Šiauliai, Meliaušiščiai, Kiškėliai buvo Lietuvos didžiojo kunigaikščio valdos - Anykščių seniūnijos - priklausomybėje. Jų valstiečiai buvo vadinami karališkaisiais. Jie ilgą laiką mokėjo mokestį ir lažą neatlikinėjo. Tikrai Rusijos valdžia XIX a. I-je pusėje po valstybinių valstiečių reformos įsteigė valstybinę fermą (toje vietoje, kur dabar yra Prano Šulgos sodyba ir ją supantys laukai). Kol ji buvo panaikinta, ten lažą atlikinėjo ir Bičionių, Rubikių, Šiaulių, Meliaušiščių kaimų valstiečiai.

Burbiškio apylinkių valstiečiai buvo aktyvūs 1863 m. ir 1905 m. sukilimų dalyviai. Sukilėliai telkėsi Stakių, Debeikių miškuose, o iš ten darė reisu į apylinkes. Iš Stakių miško buvo atvykę į Bičionių kaimą ir apsistojo pas seniūną Antaną Tylą ir ilsėjosi visą parą. Jie buvo raiti. Būriui vadovavo Anykščių valstietis Andrikonis, jo padėjėju buvo Opanskis. Iš Bičionių jie išvyko į Elmiškį. Prie sukilėlių prisijungė ir bičioniečiai

Burbiškio vaizdas 1936 m. rudenį

Burbiškio Jaunųjų ūkininkų ratelio nariai su vadovu Povilu Jasilioniu. 1936. IX. 20.

Jonas ir Antanas Tylos, kaimietis Antanas Šakėnas. Už dalyvavimą sukilime buvo ištremti iškonėlių bei Gelažinės kaimų valstiečiai. J. Biliūno "Liūdna pasaka" primena, kad ir niuroniečiai dalyvavo sukilime. Vienas Venclovicius buvo sukilimo organizatorius Baltarusijoje. Jis buvo nuteistas mirties bausme, tik paskui ši bausmė buvo pakeista katorga.

1905 m. toli nuskambėjo rubikiečių įvykdytas Burbiškio dvaro malūno padegimas. Dėl jo užtvankos kentėjo jų laukai, buvę prie Anykštos. Nerasdami kitos galimybės kaip šią kliūtį išspręsti, rubikiečiai kolektyviai ir savarankiškai išsprendė juos jaudinusią problemą. Tai buvo 1905 m. pavasarį, kai prasidėjo tautinis sukilimas, ir ši akcija įbaugino rusų administraciją. Rubikiečiams buvo sudaryta byla ir jie buvo teisiami. Tų metų vasarą Rubikių ežero saloje įvyko apylinkių jaunimo nelegali politinė gegužinė. Apie ją šiandien primena ten 1992 m. vasarą pastatytas atminimo paminklas.

Kai 1915 m. rudenį vokiečiai, išviję rusus, įsitvirtino Lietuvoje, jie patys ėmė administruoti ir Burbiškio dvarą, varė žmones tiesti kelio nuo Pagrausių link Burbiškio. Čia stovėję vokiečių kareiviai vykdė rekvizicijas ir buvo žmonėms labai įsipykę. Prisikentėję ir nuo vieno ir nuo kitų okupantų, burbiškėnai įsijungė į 1918-1920 m. Nepriklausomybės kovas kas savanoriais, kas Lietuvos kariuomenės pašauktiniais. Kai 1922 m. buvo žemės reforma ir Burbiškio dvarui buvo palikta tik 80 ha, likusioji dvaro žemė buvo išdalinta savanoriams ir dvirikiams bežemiams. Tuomet žemę gavo sava-

noriai Juozas Augustiną, Antanas Vitkevičius, Petras Rukša. Burbiškio dvaras prarado bet kokią traukos reikšmę. Visai kitoki, iki tol nebuvojusi vaidmenį Burbiškis įgijo po to, kai dvarą iš Venclovicius nupirko darbštus ir doras ūkininkas Petras Kriaučionis, o iš jo Burbiškio dvaro centrą - iš Amerikos parvažiuojęs, iš to pat krašto kilęs kunigas Pranas Zabiela. Centrinuose rūmuose jis 1933 m. pradžioje įsteigė bažnyčią, o tą patį metų rugsėjo 27 d. buvo įsteigta Anykščių dekanato Burbiškio parapija. Po to į Burbiškį atsikėlė prieš tai Pagraujuose buvusi pradžios mokykla. Ji įsikūrė Kriaučionio pastatyto dviaukščio medinio namo antroje aukšte. Pirmajame aukšte gyveno Kriaučionio ir mokytojo šeimos, buvo įsikūrusi pašto agentūra. Po kurio laiko bažnytkaimyje įsikūrė Jono Tylos krautuvė. 1936 m. išleistoji "Lietuviškoji enciklopedija" pranašavo: "Gražioje ir ekonomiškai gyvoje aplinkoje būdamas, Burbiškis gali virsti ir kiek didesniu centru" (T. IV. P. 1125).

Didesniu centru Burbiškis tuomet netapo. Tačiau bažnyčia, mokykla, mokytojų Povilo Jasilionio, vėliau - Teklės ir Antano Grigų aktyvi visuomeniška veikla greitai patraukė ir pririšo prie Burbiškio aplinkinių kaimų mokyklinio amžiaus vaikus, jaunimą ir suaugusius. Iki 1940 m. prasidėjusios sovietinės okupacijos aktyviausiai veikė ir daugiausia apie save sutelkę apylinkių jaunimo dvi organizacijos - Jaunųjų ūkininkų ratelis ir Lietuvos Šaulių sąjungos Burbiškio (48) būrys. Kiekvieno tuometinio jaunuolio garbės reikalas buvo priklausyti jaunųjų ūkininkų rateliui. Jaunųjų ūkininkų ratelis,

Bičionių kaimo jaunimas. 1936.XII.8.

vadovaujamas mokytojo P. Jasilionio, o jam, berods, 1937 m. išsikėlus, vadovaujant mokyklos vedėjui A. Grigui, nuolat rengė savo nariams kursus, per Kalėdas ir Šv. Velykas ruošdavo vaidinimus, vasaros metu ekskursijas. Šauliai, kurių būrio vadu buvo minėti mokytojai, ne tik kad rengė jaunimą krašto gynimui, bet ir ruošdavo sporto šventes, gegužines, įspūdingus valstybinių švenčių paminėjimus.

Šių organizacijų įtaką jčiau nuo pat savo vaikystės. Augau Bičionių kaimo rūpestingų tėvų - ūkininkų šeimoje. Šeima buvo gausi: augome sesuo Julė ir šeši broliai - Kazys, Juozas, Povilas, Bronius, aš ir Jonas. Mūdu su Jonu buvome jauniausieji, ir mūsų vaikystė buvo vyresniųjų brolių gyvenimo, kasdienio darbo ir visuomeninės veiklos paunksmėje. Jie buvo aktyvūs minėtų organizacijų veiklos dalyviai, buvo jų valdybų nariais ar jų pirmininkais. Jaunųjų ūkininkų ratelio valdybos pirmininke buvo ir sesuo Julė. Kiek mano atmintis siekia vėlyvus rudens ir žiemos vakarus, prisimenu vyresniusius brolius su kaimo bendraamžiais skubančius į Burbiškį, tai į rankdarbių ar ūkininkavimo kursus, tai į ruošiamo vaidinimo repeticijas. Prisimena nepikti, bet kartu ir beviltiški (vistiek nesulaikys!) Tėtės ir Mamos priekaištai tiems mano broliams: "Tan Burbiškin lekia ir lekia, kaip prie smalos!" Tų "lakstymų" į Burbiškį, ten rengiamų kursų rezultatus ilgai, iki pat ištrėmimo ir namų tvarkos išardymo priminė meniškai išdrožinėtos rankšluostinės, kultuvės, "kočėlai", kny-

gų įrišimo staklės, įrišti to meto laikraščiai ir žurnalai, užveistas obelaičių medelynas ir sodas. Po tokių rankdarbių ar mezgimo kursų Burbiškyje buvo rengiamos parodėlės, geriausi darbai pažymėti. Jaunųjų ūkininkų daržuose užaugintos daržovės buvo vežamos į valsčiaus parodą Anykščiuose. Pamenu, brolis Kazys iš tokios parodos parsivežė prizą - visą komplektą įrankių daržui prižiūrėti.

Jau dabar iš didelės, kelių dešimtmečių laiko distancijos žiūrint į to meto kaimo jaunimo gyvenimą ir jo įprasminimą, net pavydas ima, kaip gražiai ir protingai jis mokėjo pasirinkti vertybes, susieti su žemdirbio kasdienybe.

Įdomiai savo veiklą organizavo šaulių būrys. 1936 m. birželio 21 d. jis bene pirmąsyk surengė Rubikių ežero Didžiojoje saloje sporto šventę, į kurią buvo atvykę garbingų svečių (žiūr. nuotrauką). Jie rengdavo šaudymo pratybas. Palikę atminty vaizdai, kai kurį nors vasaros sekmadienį, po pamaldų kelyje nuo Burbiškio pasirodydavo rikiuotėje su daina žygiuojantieji į Bičionių smėlio karjerą šauliai (žiūr. nuotr.). Ypač iškilmingai burbiškėnai 1938 m. vasarą paminėjo Nepriklausomos Lietuvos 20-metį. Pagrindinės iškilmės vyko Rubikių ežero saloje. Tą pat dieną iškilmingai, dalyvaujant svečiams ir vietos visuomenei, Burbiškio pradžios mokyklos mokiniams, buvo atidengti ir pašventinti 1919 m. kovose su sovietine kariuomene žuvusiems dviem Lietuvos kariams paminklai jų žuvimo

vietoje Šiaulių kaime, pagerbtas jų kapas to kaimo kapinėse. Įspūdingi būdavo šaulių paruošti vaidinimai, apie kuriuos paskui kelias savaites netrūkdavo kalbų. Visam gyvenimui įstrigo S. Kymantaitės-Čiurlionienės pjesė "Aušros sūnūs", kurią pamatyti ir aš turėjau laimės. Matyt, buvo vaidinama labai įtaigiai. Žandarų šnipą, išdavusį knygnešį, vaidino visų labai gerbiamas ir doras Katlėrių kaimo gyventojas Pranas Karalius. Jis taip gerai atliko vaidmenį, kad po to vaidinimo aš dar ilgai tiesiog į jį žiūrėti negalėjau, nes jis vis man tapatinosi su tuo personažu.

Be paminėtų organizacijų Burbiškyje veikė Pavasarininkų organizacija, Lietuvos katalikų moterų organizacija. 1940 m. pavasarininkai parapijos salėje surengė Motinos dienos paminėjimą. Moterų organizacija, kuriai priklausė mano Mama, per tų metų Sekmines surengė savo narių ekskursiją į atgautąjį Vilnių. Dar ir šiandien ausyse tebeskamba Jos ilgai po to pasakoti kelionės įspūdžiai, bendrakeleivių nuotykių.

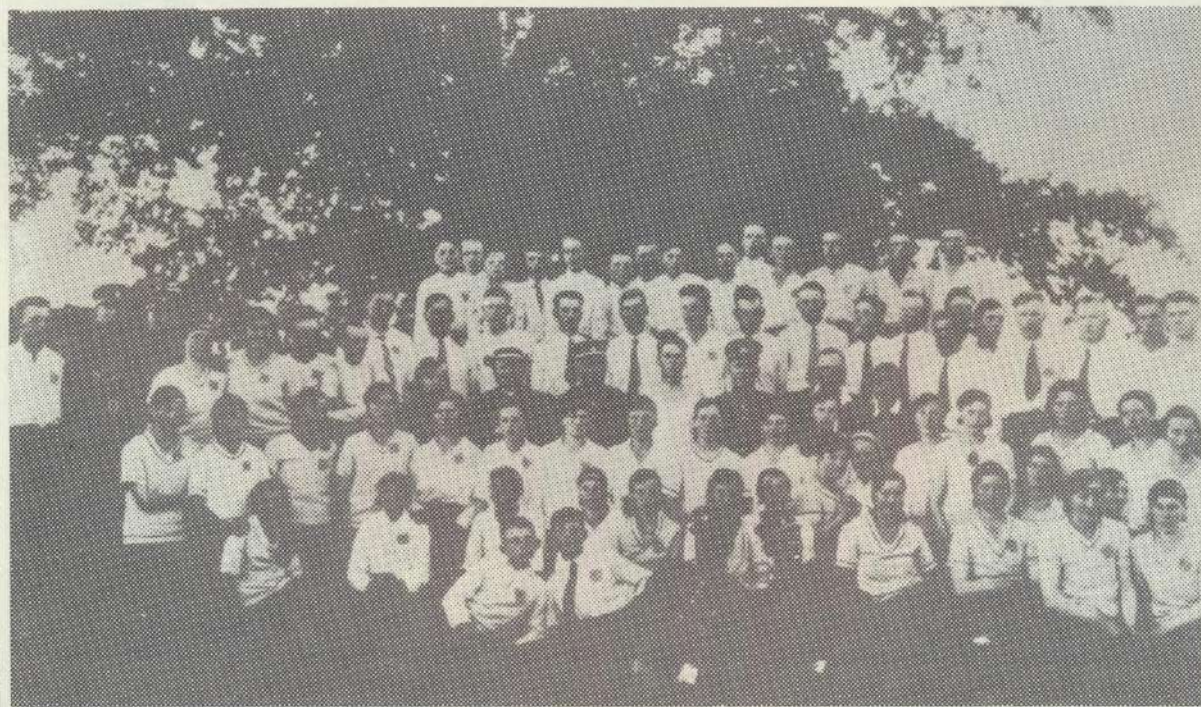
Negalima nepaminėti Burbiškio bažnytinio choro, kuris surengė ne vieną koncertą. Šiame chore išaugo

Burbiškio JŪR valdyba. Iš kairės: Juozas Kugis, P. Jasilionis, Kazys Tyla, II-je eilėje: Juozas Tyla, Pranas Karalius. 1936.VIII.15.

ir Rubikių ežero pakraščių lakštingala, rubikietė Ona Tylaitė-Tyliienė, 1940 m. laimėjusi konkursą ir tapusi naujai sukurto, Jono Švedo vadovaujamo Lietuvos ansamblio artiste-dainininke.

Sunku būtų išvardinti visas burbiškėnų šeimas ar asmenis, kurie formavo Burbiškio visuomeninį ir kultūrinį klimatą. Tačiau iš visų reikėtų išskirti mokytojus Povilą Jasilionį, Antaną Grigą, Teklę Grigienę, šeimas: Antano Tylos iš Rubikių, Balio Kisieliaus iš Šiaulių, Ka-

Burbiškio šaulių būrio sporto šventės dalyviai Rubikių ežero Didžiojoje saloje. 1936.VI.21.

Burbiškio šauliai po šaudymo pratybų ties Bičionių kapinėmis 1936.VII.12.

Burbiškėnai, Jonušo Radvilos gusarų pulko kariai Kaune 1939. XII.19. Iš kairės į dešinę: Petras Misiūnas, Pranas Karalius, Jonas Vitkūnas, Juozas Tyla

raliaus iš Katlėrių, Povilo Dobkevičiaus, Kazio Gudelio iš Bičionių, Strolios iš Rubikių ir daugelio kitų.

Burbiškio tradicinį kultūrinį ir visuomeninį gyvenimą sutrikdė ir nutraukė sovietinė okupacija 1940 m. Prie vokiečių tas gyvenimas buvo kažkiek atgaivintas, tačiau, išskyrus Jaunųjų ūkininkų ratelį, jau jokios ki-

tos organizacijos nebeveikė. Nebuvo jau anksčiau besiveržusio entuziazmo. Tačiau tai, ką Burbiškis buvo atlikęs visuomenės telkimui ir auklėjimui Nepriklausomos Lietuvos metais, 1933-1940 m., paliko šiame krašte neišdildomus pėdsakus, kuriuos reikia, kol dar ne vėlu, kuo pilniau atrasti ir atkasti.

Mano gimtoji gryčia

Ona GIKYTĖ - ŠAKĖNIENĖ

Ji stovėjo Viešintų ulyčios gale, atšakinėje ulytėlėje, kuria buvo einama iš miestelio į Užubalių ir Užubalėlių kaimus bei atvirkščiai. Buvo trečia nuo galo. Paskutinioji - Styros Jokūbo, vadinto Galiniu. Buvo pasakojama, kad jo senelis ilgai tarnavo pas dvaro poną Antaną Kamarą vežiku. Vietoj algos ponas jam atrėžęs pabaly valaką. Kad turėtų iš ko statytis, kažkam pardavęs 30 arų, kažkam 16 arų. Ant tų arų ir atsitūpė dvi dūminės trobelės, viena išilgai ulytėlės, kita - galu į ją. Šitą ant 16 arų devynioliktojo šimtmečio pačiame vidury ir pirkto mano probobutė. Nežinau, kokio senumo tada buvo gryčelė, o probobutė - viduamžė. Joje gyveno mano bobutė, užaugo ir gyveno motina, gimiau ir užaugau aš. Visos kartos buvo "bobeliai": padieniai darbininkai, tarnai, nes 16 arų darželyje ne ką teišūkinkausi. Tokia buvo tos gryčelės lemtis, kad joje gyveno beveik tik našlės ir gyvanašlės su vaikais. Aišku, trobesio amortizacija buvo sparti, tuo labiau, kad nebuvo jokio pagalbinio pastato. Čia pat ir tvartas, ir "klėtis", ir "klojimas", ir "malkinė". Mano vaikystės ir jaunystės metais tai buvo skurdžiausia lūšna, nors ne vienintelė dūminė. Kai "atsistojau ant kojų", ją savo rankomis su mama sugriovėme per tris dienas, braukdamos ašaras paišiniais delnais, tik ne iš gailėsčio, o iš įniršio ir skaudžių prisiminimų...

Taigi mano laikais ši lūšna panašėjo į žemę besivelkantį sulaužytą stuburą gyvulį: priekinė dalis persikreipusi, bet dar pakilusi "ant kojų", vidurys įlinkęs, o užpakalis suzmekęs ant žemės. Lopinėtas, samanom apžėlęs sutrūnijusių šiaudų stogas tarsi purvinas šlapias kailis, besivelkantis žeme. Keturių lentigalių aukštinis priekinėje dalyje stirkso lyg įbestas žudymo įrankis. Stogo pakraščių šiaudai nutįsę kuokštais ir pavieniui. Juos taršo vėjai ir pešioja pavasariais varnos ir kuosos lizdams. Pavasariop tempia žemyn ilgi varvekliai. Skliaute šiaudų gniūžte užkišta skylė, buvęs langelis, atrodo lyg šašu apėjusi žaizda, o žemiau dar gyva akis - langelis su šešiom stiklinėm šibelėm, kiekviena 20x20 cm.

Trobelės plotis 3,5 m, ilgio būta gal apie 9 m - 4

m gryčios, 2 - priemenės, 3 - gurbo, skliautu beveik siekiančio žemę.

Trobelės langelis žvelgė į vakarus, kitas toks pat - į pietus, pietinėje sienoje. Šiaurinėje sienoje buvo tik skylė maždaug 15x30 cm. Pro ją buvo galima pažiūrėti į kaimynų daržą, pasiklausyti, kas dedasi Alešiūnų, pravardė Kiškis, trobelėje. Charakteringa, kad tokios skuduru užkišamos ar lentele užšauamos skylės buvo visų namų aklinosiose sienose, pagal kurias paprastai būdavo gultai.

Gerasis trobelės galas buvo kadaise apmuštas stačiomis lentomis, pro kurių plyšius gausiai byrėjo geltoni miltai. Lentos rėmėsi tiesiog ant žemės, galai jų nupuvę, nulūžinėję. Pamato - "padmūraukos" jokios. Būta tik kampinių akmenų. Priemenės ir "kito galo" sienojai pliki, išaižęję, mediena virtusi trūnėsiais, paviršius luposi atplaišomis. Į vidų vedė plačios, žemos lentinės durys, pritvirtintos prie "adverijos" (staktos) vyriais. Kadangi "adverijos krypta", durys persimeta, reikia vis iš apačios įstrižai pripjauti, kad atsidarytų. Lentos buvo surištos geležiniais liežuviais, užmaunamais ant vyrio, durys uždamos klenge. Užraktas - klemka su aša, užmaunama ant staktoje įkaltos kilpos ir "zomkos" (spynos). Kito galo skylės iš vidaus buvo uždamos lentinėm durelėm arba užkišamos šiaudų gniūžtėmis, arba vasarą atviros.

Įėjus į vidų saugant pakaušį, buvo galima užsisauti velke. Tiek ašos ant "adverijos", tiek ir ant durų, tiek stūmoklis buvo mediniai. Priemenė be lubų. Pašelmenys aprūkė, kopėčiomis buvo galima užlipti "ant gryčios" - nedidelės paišinos palėpės. Priemenėlė išilgai pertverta. Už pertvaros kartais podėlis, kartais ožkos ar paršiuko buveinė. Siena į "kitą galą" beveik visa sukūrenta pakūroms, tik perkrypusios staktos be durų sverdi. Probobutės ir bobutės laikais tvarte buvo gyvenama. Priemenės kampe - nedidelės rankinės garnos, kitame - "šėpa" su lentynomis.

Į gryčią vedė storų lentų plačios durys, atitraukiamos grandele, o iš vidaus užkabinamos kabliu. Aukštas slenkstis, kad mažiau įeityt šalto oro, kai durys atviros. Asla kadaise plūktinė iš molio, bet

nelygi, per ilga priminta kauburiais. Palei pietinę sieną - ilgas suolas, iš galo - trumpas, tik pro palangę. Tarp jų kampe duobė bulvėms, uždengta lentomis, o ant lentų nedidelis keturkojis staliukas, nuzulintais iki apvalumo pakraščiais ir kampais, su-raižytas, vaikų išpjaustinėtas. Palei vakarų sieną dar tilpo trumpas gultas, dažniausiai plokščiu dangčiu skrynja su drabužiais. Pagal šiaurinę sieną - kitas gultas iki krosnies. Charakteringos karties virš gultų nebuvo, nes dūmuose ir po lašais drabužių nelaikys. Gultuose, vadinamuos lovomis, kada buvo kūlio šiaudai, kada šienikai, prikimšti trintų šiaudų ar šieno su ajerais nuo blusų. Kampe tarp šiaurinės ir priemenės sienų iš molio suplūkta krosnis, truputį pailga į gryčios vidurį, maždaug 140x130 cm. Suaižėjusiu grioviais, atšokusiu palei sienas moliu. Ten slėpdavom duonos pluteles "juodai dienai", tada išsikrapštydavom ir čiulpdavom "cukorius" (džiūvėsius). Lipti ant krosnies reikėjo per priešdininką ir pečinyką. Priešdininkas - virš pečeliaus išsikišęs molio karnizas. Pečinykas - kokių 40 cm. Žemiau krosnies briaunos lenta, vienu galu prie sienos pritvirtinta (prikalta prie karnizėlio), kitu - storos vielos kilpa prie "bolkės". Ant pečinyko buvo gulima ar sėdima, ypač kol daug dūmų ar smalkių. Koptūro nebuvo. Truputį atokiau nuo kaktos briaunos buvo pritvirtinta ant storos vielos kilpų kartelė. Ant jos ir krosnies briaunos būdavo dedamos žalios malkos - alksnių ir eglių drūtgaliai. Čia jie cypdami, varvėdami per kelias dienas pradžiūdavo. Alksnius ir eglius "vogdavom" kunigo krūmuos, už 3 - 4 km, veždavom rogutėm arba nešdavom naštomis ant sprando. Eglių nedraudė, o alksnius reikėdavo slėpti po jais. Taigi naštos būdavo "švelnios" ir "saldžios". Žabų kūlelius iš vakaro reikėdavo kišti į krosnį, kad prasausėtų, bent sniegagalčiai ištirtų. Priežda buvo kiek žemėliau, vanduo nutekėdavo. Vasarą prasidžiovinti kuro sugebėdavom tik pakurom, nes spaudė šimtai kitų darbų. Grįžtant iš miško su uogų ar grybų "karzinka" ar kėseliu, parsitempi tik kokį šakalį tįste. Sausesnio kuro reikėjo ir vakarienei virti, nes po trikoje ant prieždos nėra traukimo. Priežda buvo atvira, be pečionių. Paprieždyje - podėlis. Čia ir malka, ir puodas, ir kirvis. Kampe prie prieždos - kačerga, šakės, šakelės, ližė, ščipsai ant koto, pušinė ant koto, šluota. Pušinė šluoti aslos nevalia. Pečelis - ertmė po krosnimi toks žemas, kad stačia višta netilpdavo, nusibraukydavo skaruterę. Kiaušinį reikėdavo išsikasti su kačerga, pasišviečiant gazeliu (buteliukas nuo rašalo, truputis žibalo, patronas su įtrauktu knatu arba išgremžtas burokas, prileistas lajaus su įšaldytu knateliu).

Žema buvo ir pati trobelė. Normalaus ūgio žmogus aukštinį galėjo užkimšti ranka, o vaikas kamštį

- skudurų gniužulą - užsidėdavo ant kačergos ir įgrūdavo į skylę lubose. Lubos ir bolkės nebeatrodė medinės. Jos, kaip ir viršutiniai sienojai, buvo grublėtos kietais, žvilgančiais suodžių gurvuoliais, nei nugramdomais, nei nuplaunamais. Į juos ne tik peilis, bet ir kirvis atsimušdavo. Tokia faktūra susidarydavo iš suodžių ir lašų. Kūrenant šlapiu kuru, nuo lubų ir balkių "lydavo" dideliais lipniais rudais lašais. Jei paptelėdavo į plaukus ir sudžiūdavo, vos galėjai išdraskyti. Lašėjo ir riebiu sūrymu, kai kaimynai prikabindavo palubę skilandžių ir dešrų, kad egliniais dūmais išsirūkytų, lašėjo galvą svaiginančiais, pykinančiais žaliais lašais sukišti už bolkių tabokos stumbai, skersai ir išilgai ištieti tabokos lapų vėriniais. Už ją, taboką, būdavo gaunama duonos.

Draugystė su dūmais prasidėdavo anksti. Tik po vidurnakčio mama jau užkuria spirgančius eglių, šnypščiančius, cypiančius alksnių žabus. Ir užmesti drūtgaliai ilgai "bezda", tik įkaitę ima pleškėti. Tokia ta vaikystės rytinė muzika. O nusiprausi ašarom, nes akis griaužia dūmai, išvirtę iš krosnies, puolę aukštyn per kaktą ir atsimušę į malkų krūvą ant (prieždos) priekakčio, tada pasklidę atgal, žemyn, tolyn ir tarsi sukama grįžte bandą išsigrūsti pro aukštinį. Bet tas nespėja jų ryti. Reikia atidaryti duris į priemenę. Šaltas oras pastūmėja iš apačios. Mažam arba dvilinkam jau nieko. O kai įsikūrena krosnis, galima ir puodus kaisti. Didysis sagonas su bulbom ar burokais pakišamas iš vakaro už žabų. Iš priekio kaičiamas šakėmis dviūsis čigūnas, šakelėmis - čigūniukas, puodas (molinis), ringliukas (aliuminis). Juose kas kada: burokai, batviniai, kopūstai, kruopos, bulbienė, tarkavota košė ar kt. Kartais imami ščipsai, špižinė petelnė, ščipsų snapu apžiojama jos briauna ir kišama į krosnį, dedama ant dviejų nutolusių puodų briaunų ir kepama ar spirginama.

Iškūrenta krosnis sandariai uždaroma pečiadengte, užkišamas aukštinis, kabliu pritraukiamos durys, vyksta gryčios įšilimas. Kai jau nebesimato kvėpuojant garo, kai atšyla ledgaliai vandens kibire, viskas gerai. Galima verpti, plėšyti plunksnas ar kt. Šiluma laikosi neilgai. Mat palangės išpuvusios, prikrėstos molio, kuris apšerkšnija. Langeliai viengubi, stiklai storai apžėlę sniegu, fėnka šaukštu nuskusti, prapūsti skylutę, kad matytųsi. Tai tiek apie dūminės šilumą.

O dūmai! Jų prisigėrę ne tik rūbai, bet ir oda, ir plaučiai. Bet keista, nei plaučių, nei odos ligom nesirgom. Ir prakaito kvapą nustelbdavo eglių "odekolonas", kuris lydėjo ir į mokyklą, ir į bažnyčią, ir į vakaruškas.

O kieno gimta, gyventa, kentėta ir mirta šioje gryčioje - tai jau kita tema.

Po PUSRYČIŲ ir patikrinimo Kostas Sardžiūnas baigė rašyti laišką, kasdien trinamą nešvarioje bušlato kišenėje, nes pereitą sekmadienį nespėjo užbaigti. Sulankstė į trikampį ir, violetiniu pieštuku stambiomis raidėmis užrašęs tėvų adresą, panorą išsiųsti. Žinios čia nesensta. Tos pačios po savaitės, mėnesio, jeigu medis tavęs neužgriuvo ar vagys nenužudė, nepagriebė mirtinoji, jeigu šiaip taip kruti ir tavęs neįgrūdė į grotuotą kalinių ar prekinį vagoną ir kitur neišbaidino. Juo labiau kai laišškai iš šio lagerio išsiunčiami ir atvežami ne dažniau kaip kartą, du per mėnesį. Laiško namiškiams ar giminėms gale primeni, kad rašytų ir atsiųstų siuntinį; per laiką ir nuotolį apiblinkusius jų veidus išbučiuoji, nežinodamas, ar kada susitiksit.

Šiltas balandžio rytas, nors saulė, praplėšusi ją dengusią miglą, virš taigos kyla nenoromis, lyg mieguistą kabinasi už dantytų eglių viršūnių. Jos spinduliai pasiekia ir spygliuotas vielas, pralenda į lagerį, vaivorykštės spalvomis sužvilgina ant sniego pernakt užsidėjusią skaidrią ledo luobelę ir tirpdo; geltona saulės šviesa sublykčioja barakų langų stiklai. Nuo stogų tirpsta iš pietų pusės, kur nėra šešėlio, - prie šelmens sujungduoja tolį, o žemai varveklių nėra. Jų beveik nebūna: vanduo, kol iš viršaus atbėga, sušąla; lieka kasdien siaurėjantis ir plonėjantis ledo sluoksniukas; saulei karščiau pašildžius ir pūstelėjus stipriam pavasario vėjui, tas pašalas nepastebimai nulaša.

Einančiam zekų¹ kojom suplūktu tarp barakų pagrindiniu keliu - linija, kur retkarčiais išvaryti kaliniai rikiuojami patikrinimui, Kostui šmėkšteli, kad Lietuvoje tokią dieną murksotų sotus katinas ant priebučio laiptelio krutindamas ūsus. Gal Lietuvoje jau žydi sodai? Baltai kaip šitas sniegas. Mintyse Kostas tiesia nuo darbo ir vėjų sugrūbusią ranką, nori paglostyti prie geltono tėvų priebučio atokaitoje snaudžiantį murkį. O čia katinų galbūt nėra. Ne lageryje, čia juos, numovę kailį, kaipmat zekai suvalgytų, bet ten - už tvoros, laisvėje. Kažin, ar kuris prižiūrėtojas ar geležinkelio tarnautojas laiko. Be prižiūrėtojų ir geležinkelininkų šeimų, vargu ar kitokios profesijos žmonių šiuose kraštuose gyvena, gal tik kokia mokytoja, nes, kur suaugusių esama, ten yra ir vaikų. Taigi mokykla turėtų būti. Vietos gyventojų mažai. Ir tie iš kitur atsikėlę, kai nepaprastai sunkiais karo metais, prakirtus taigą ir supylus pylimą, buvo nutiestas geležinkelis, kuriuo dabar dviejų garvežių traukiami, o kartais dar ir stumiami ilgiausi ešelonai su juoda kalinių kasama Vorkutos anglimi ir taigos mediena rieda Konošos link.

Eidamas į raudonąjį kampelį, kur laišką perduos

žmogui, pagal etatą vadinamam auklėtoju, Kostas svarstė, ką šiandieną būtina padaryti. Pirmiausia, jam dingojosi, reikėtų apsilopyti. Keistas šitas menas, bet kaliniai išradingi - vargas daug ko išmoko: adatos nėra, ją kaip ir peilį laikyti draudžiama, bet iš varinės vielos gabaliuko, rasto prie dirbtuvių, adatą pasidaro zulindami vieną galą į plytą ar akmenį, kol jis nusmailėja, o kitą - ant bėgio paploję ir jame pradūrę skylutę siūlų, kuris ištraukiamas iš tų pačių drapanų kitos vietos.

Poilsio dienomis, dažniausiai popiet, pasigirsta kukūška - gegutė, - spiegiantis garvežio kukavimas. Šiurpia! vargo broliams jis pereina per kūną. Zekai, bū-

nantys lauke, su jauduliu liepus kaklus suka geležinkelio pusėn ir, išvydę su trumpais garvežio signalais išmetamus erdvėn baltus garų kamuolėlius, nuleidę galvą dzimblina į baraką akimirksniui prisėsti, kol pasigirs griežtas darbų skirstytojo ar brigadininko raginimas: "Vychodi strojtsia!"² Kaip sakoma, paduodama vertuška - vagonai, kuriuos brigadoms reikės rąstų prikrauti. Kaip ir kiekvienas šio

lagerio zekas, Kostas svajoja, kad jį išvežtų kitur, kur nėra tos prakeiktos vertuškos, kur poilsio dieną galėtum bent kiek atsikvėpti, o ne ligi vidurnakčio be vakarienės šalti ir šlapsti. Tačiau išdangins tikriausiai tada, kai nepavilksi kojų...

Nuo pereitų metų rudens Kostas vengia raudonojo kampelio, bet nenuėisi - laišką neišsiųsi, ir dabar ten slenka labai p[amažu atkišęs saulei pašildyti kaulėtus skruostus. Tąkart jis užėjo ant "lokio". Praveria duris - sėdi užsikniaubęs ant stalo imitės pusamžis NKVD kapitonas ir kažką rašo. Kūmas³, - suprato Kostas. Jis žinojo, ko galima laukti susidūrus su šituo pareigūnu, atvykusiu iš rajono lagerių skyriaus. Auklėtojo nebuvo. Sprukti atgal Kostas nespėjo.

- Prisistatyk, - įsakė kapitonas.

Kostas nusitraukia nuo plikos galvos apiplyšusią ausinę kepurę ir, stengdamasis, kiek gali, išsitiesti, priglaudęs ranką prie šlaunų, taria:

- Zekas Sardžiūnas, pilietis viršininke. Aš pas auklėtoją.

- Kokių straipsnių ir keleriems metams nuteistas? - priminė kapitonas, kad kalinys ne viską išklojo, kaip pridėra.

Kostas atsakė.

- Sėskis, - kūmas parodė taburetę.

Klausinėjo, kokios jis tautybės, ką veikęs laisvėje, ką bloga sovietų valdžiai padaręs. Paskui "svečias" pasiteiravo, kaip šiame lageryje maitina, ar jis gaunąs iš artimųjų siuntinių.

¹ zi/k - žodžio "zaključionnyj"? (kalinys) santrumpa (rus.)

² Į lauką rikiuotis! (rus.)

³ Operatyvinis įgaliotinis (žarg.)

Kostas atsakinėjo santūriai - apmąstydamas, neskubėdamas, nei lagerio, nei valdžios nepeikdamas.

- Matai, draugai mokosi, - kūmas kėdėje patogiai atsilošė, dešinėje tebelaikė plunksnakotį, apmaudžiai mestelėjo ranką į šoną, sakydamas apgailėdamas, - bus žmonės, o tu lageryje balandą srebi, - įsmeigė akis į liesą pašiurpusį jaunuolį.

Kostas suprato, kur šneka kreipiama, sumirksėjo, prasižiojo, lyg užsimiršęs, kad jam sakoma, perbraukė alkūnę po varvančia nosimi ir patvirtino:

- Aa... pilieti viršininke. Taip iš tikrųjų...

Kūmas priminė, kad lageryje gyvenimas labai sudėtingas, jame sunku, ypač jaunam, tai gerai žino ir jis pats, Sardžiūnas, jau ne pirmus metus sėdintis, tačiau su tėvynės išdavikais, liaudies priešais kitaip negali būti elgiamasi. Vis dėlto jis, gailėdamas Sardžiūno jaunystės, galėtų palengvinti vargingą jo egzistenciją, - taip jis ir pasakė - "žalkoje suščestvovaniye", bet tai nuo paties Kosto priklausio, nes reikia mokėti gyventi, ir vėl įbedė sugriežtėjusį žvilgsnį į pašnekovą, bandydamas suvokti, ar šis supranta, ko iš jo norima, ar vertina siūlomą paramą.

Būti informatorium-pranešinėtoju Kostas nenorėjo. Jis tyčia pradėjo į savo kalbą įmaišyti lietuviškų žodžių, kaip prastai mokąs rusiškai, ir dar labiau stengėsi atrodyti esąs pravėpęs. Patirtį šiokią tokią turėjo: kalėjime tardytojas buvo bandęs jį užverbuoti, net į karcerį žiemą vienais apatiniiais įgrūdęs šaldė ir tik greičiausiai supratęs, kad jaunuolis iš baimės kvaištelėjo, paliko ramybėje. Dabar Kostui geriau sekėsi - padėjo ir draugystė su Volodia, jaunu cirko artistu komiku, iš kurio, kaip jam rodėsi, jis pramoko, esant reikalui, mėgdžioti manieras ir kūrybingumo. Volodia jam yra sakęs, kad Kostas turįs artistinių sugebėjimų, nors pats Sardžiūnas tuo mažai tikėjo.

- O kas brigadoje kalbama? - lyg tarp kitko paklausė kapitonas.

- Svarbiausia mūsų problema - numeris pirmas - blakės, - Kostas rimtai ėmėsi aiškinti žiūrėdamas į storą kūmo sprandą, į atlaidžią šypseną ir baltus skorbutu nesugadintus dantis. - Užpuolė parazitai, gal kas jų atsivežė iš kitur, net nagus įskaudo traiskant, - pakėlė nykščius, apžiūrėjo, tarytum tie iš tiesų būtų paraudę ir tai labai rūpėtų kūmui. - Reikės karštu vandeniu plikyt, o laiko nėra, kiekvieną sekmadienį vertušką paduoda, ją reikia pakrauti, - sušnirpstė, prasižiojo. Tada tankiai sumirksėjęs lyžtelėjo viršutinę lūpą, perbraukė po nosim ranka ir ją nusišluostė į šimtasūlę.

Kūmas dūrė akis į kalinį, matyt, bandydamas suvokti, ar šis nevaizduoja. Kiek palaukęs apmaudžiai šypstelėjo, ir šalčiu padvelkė veidas. Galbūt manė, kad iš šito snargliaus mažai bus naudos, - toks pravėpėlis gali ir kitiems veptelėti, ko nereikia. Trumpai tarė:

- Idi. Pridioš, kogda vospitatel budet.⁴

Kostas jaučia, kaip širdyje lengvėja. Iškiūtines į lau-

ką nusijuokė iš savo vaidybos.

Šį kartą raudonajame kampelyje plačiu diržu perjuosta palaidine, tik be antpečių, mūvys tokias pat tamšias žalias galifė kelnes stovį auklėtojas. Parėmęs pirštais smakrą, atrodo susimąstęs. Kostui šis žmogus iš laisvųjų lagerio tarnautojų patinka. Jis - mažaraštis, bet niekada iš kalinių nesityčioja, nereikalauja, kaip kiti pareigūnai, atsistoti prieš jį išsitempus, nors tu vos pastovi, raportuoti, kas esi, pagal kokį Rusijos SFSR Baudžiamojo kodekso straipsnį nuteistas ir keleriems metams. O kartą, kai vienas kriminalistas kažko įpykęs keikdamasis jam išrėžė, kad kaliniai Sovietų Sąjungoj - ne žmonės, o laikomi daug blogiau negu gyvuliai, auklėtojas, ramiai išklausęs, pasakė:

- Jūs taip pat žmonės. Tik laikinai izoliuoti.

Atsakymas buvo naivus, vieni zekai šypsojo, kiti nusikeikę nusispjovė, tačiau ant auklėtojo nepykė, nes kitas juo dėtas už tokį akiplėšiškumą būtų pasirūpinęs kalinį įgrūsti izoliatoriun su nubaustojo maisto davinio - trim šimtais gramų duonos ir puse samtelio balandos visai parai.

Šis kambarėlis - lagerio kultūrinė įstaiga. Ant sienos šalia auklėtojo pilkšvos milinės kaba mandolina, kurią kartais poilsio dienomis pasiskolinęs koks išsistatuiravęs urka - vagišius - susigūžęs ant savo narų pirštais barškina stygas, virkdo šį instrumentą, graudžiai dainuodamas kalinių dainas. Nuolat dirbantiems ir svajojantiems ką iš maisto nugriebti, kaip į guolį nuvirtus pailsėti, muzikos nereikia - ausyse skamba brigadininkų ir sargybinių keikimai, įsakymai. Ant stalo kelios rusiškos knygos - jose raudonieji revoliucijos kariai žūtbūtinėje kovoje triuškina baltuosius, jose aprašomas džiaugsmingas sovietinis gyvenimas. Bet kažin, ar kas jas skaito? Nebent raštinės ar buhalterijos darbuotojai. Čia pat laikraštis "Pravda" kryžmai perbrauktas kai kuriais straipsneliais su nurodymu "z/k ne čitat"⁵.

Apskrities miesto, kuriame Kostas Lietuvoje mokėsi, bibliotekos su keliais tūkstančiais knygų, sustatytų lentynose, ir šio kambarėlio neįmanoma palyginti. Tėnai stikliniame priebutyje ant sienos nemažas paveikslas "aukso" rémuose. Jame vaizduojama Maksimas Gorkis su Stalinu. Rašytojas skaito savo kūrinį, o "tautų vadas" papūtęs vešlius juodus ūsus, išsiėmęs iš burnos užgesusią pypkę, išmintingai šypso. Čia vadų portretų nėra. Mat jų atvaizdai ir raštai negali patekti už spygliuotų vielų, kad zekai jų neišniekintų. Tik paskiros "genialios" mintys sklendo lageryje. Jos baltomis raidėmis išrašytos kyšo lauke ant pusnyse styrinčių raudonai dažytų stendų. Vienoje pagrindinio kelio pusėje skelbiama: "Trud ispravljajet čeloveka" (Lenin), kitoje - "Trud v našei strane - eto delo čestī, slava, doblesti i geroistva" (Stalin)⁶. Pro juos kasdien pralinguojama alkanų vergų skeletai, į sanitarinį punktą ar barakus iš miško nešdami nebepaeinančius draugus. Pro juos

⁴ Eik. Ateisi, kai bus auklėtojas (rus.)

⁵ zekams neskaityti (rus.)

⁶ "Darbas auklėja žmogų" (Leninas); "Darbas mūsų šalyje - tai sąžiningumo, garbės, šaunumo ir didvyriškumo dalykas" (Stalin).

valkčiais už vartų ištempiami užmuštų bei mirusių kalinių lavonai...

Atidavęs auklėtoji laišką, Kostas išslinko. Gogindamas atgal sutinka šlubuojantį estą Juhaną iš Piaru. Keistai jis atrodo: viena koja apauta veltiniu, o nesveika - apmuturiuota skudurais.

- Tere paevas! - pasveikina. - Mis juhtus?

- Tervist!⁷ - atsako Juhanas ir paaiškina, kad koja susižeidė pakirsdamas medį.

Bičiuliai džiaugiasi šiluma, kad tuoj nebereikės per pusnis bristi. Barako pašalyje mato sėdintį kunigą Juozą. Taip Kostas ir kiti lietuviai jį vadina.

Kunigas gal įpusėjęs šestą dešimtį. Neaukštas, pailgaveidis, kumpa nosimi jis nemažais žingsniais žerigia kalinių gretose į taigą prie šono prisispaudęs pjūklą, kurio rėmas, jam brendant gilesne pusnimi, braukia per sniegą. Sargybai ir prižiūrėtojams šis žmogus labai kliūva; iš jo daugiau šaiposi, lietuvių popu vadina. Bet kunigas Juozas į užgauliojimus neatsiliepia, tik žydromis akimis atlaidžiai pažvelgia į priešininką lyg atsiprašydamas, kad savo buvimu jam suteikė nemalonumą, ir, įsimaišęs tarp kitų, tautiečiams šypteli: "Kvailiai... popas - taip pat kunigas".

Bet daugelis kalinių pagarbiai kalba apie kunigą Juozą.

- Gražus ir geras žmogus, - tarė Kostui senyvas rusas, žiūrėdamas į nueinantį kunigą, - kupinas vidinės harmonijos... Ir lageryje žino, kam jis gyvena.

Ne visada kunigas Juozas būna nuolankus avinėlis. Turi pasidirbdinęs peiliuką ir jį sumaniai paslėpęs, kad prižiūrėtojai per kratą neaptiktų. Kai vagišius pasikėsina į jo maistą gavus siuntinį, jis drąsiai tuo peiliuku mojuoja gindamasis, kol tas pabūgsta. Paskui, laimėjęs kovą, tautiečiams juokauja: "Su vagimis kitaip negalima".

Kunigas Juozas sėdi pašalyje ant storo suplūktos žemės sluoksnio aplink baraką priešais balandžio saulę. Ant vienmarškinio kūno užsimetęs bušlatą, o kojas susikišęs į nakčiai skubiam reikalui skirtus išklypusius batelius, kurių kiekvienoje barako sekcijoje yra po vieną ar dvi poras, kai šlapi veltiniai ar čiulkės⁸ išnešami į džiovyklą. Į kunigą Juozą atsisukęs kitas kalinys su juo šnekasi.

Artėja Velykos. Reikėtų ir jam, Kostui, pasinaudoti kunigo paslaugomis, nes argi įmanoma pragare nenusidėti. Jis kalba su estu Juhanu, o vaizduotėje sužyde gimtinės sodai, nedidelė tėvų sodyba. Parvažiavęs iš gimnazijos, Kostas apsiaudavo batais, nubrisdavo per pavasario purvą prie žemesnės baltai pražydusios vyšnios ar obels, įkišęs galvą tarp žydinčių šakų pastovėdavo, ir jam būdavo malonu. Net ir dabar,

lageryje, miela prisiminus vaikystės metus ir, gerdamas spindulių šilumą, akimirka jis pasijunta suaugęs su šituo pasauliu: lyg laužas eglių viršūnėse liepsnojanti saule, neižengama taiga. Tiktai aukšta tvora su sargų bokšteliais, spygliuotos vielos, po sniego našta sutūpę barakai neleidžia mintimis toli nuklysti. Bet sodai, rodos, žydi po Velykų. O prieš jas, Didįjį šeštadienį, su kempine ir tuščiu buteliu, motinos siunčiamas, Kostas su kaimo paaugliais ir vaikais nueidavo tris kilometrus į bažnyčią šventintos ugnies kiaušiniams dąžyti ir švento vandens parnešti. Su visais besimeldžiančiais išklausydavo mišių. Namie tėvas ar motina pagarbiai nuo smilkstančios kempinės įžiebėdavo žibalinę lempą, priekrosnyje įpūsdavo žarijas, kad ten šventoji ugnis ilgai laikytųsi.

- Ei, batka!...¹⁰ - bičiulių pašnekesį ir Kosto mintis nutraukė iš šoninio bokštelio sargybinio balsas.

Kunigas tebesėdi, neįtaria esąs šaukiamas.

- Ei, ty! Čto, ogloch, starik?!¹¹ - jau piktai šūkteli sargybinis.

Kunigas Juozas gręžia ausine kepure apvožtą didelę galvą.

- Podoidi siuda!¹²

Kunigas atsistoja, atsargiai, kad sniego nepribirtų į batelius ir nesuslapintų kojinių, rankomis prilaikydamas bušlatą, nužingsniuoja link uždraustos zonos tvorelės.

Drįksteli šūvis. Jam atliepdamas aliarmuojamai aidų gongas - plaktuko dūžiai į pakabintą bėgio gabalą, ir pro vartelius prie sargybinės su geležinėmis lazdomis įbėga plyšodami keli prižiūrėtojai:

- Vychodi strojitsia! Vychodi strojitsia!..

Brigadininkai taip pat šūkalioja, stumdo ir veja iš barakų zekus. Rikiuoja linijoje.

Sargybos viršininkas leitenentas Šubinas, kurį dėl šūkaliojimų kaliniai praminė triznium, pribėga prie kunigo Juozo, žvelgia į neseniai buvusį žmogų ir kaip pamišęs suspiegia:

- Vsem tak budet, kto popytajetsia bežat!¹³ - ir pasisukęs į bokštelį, iš kurio neseniai nugriaudėjo šūvis, sargybiniui rikteli:

- Molodec! otpusk ja tebe dam!...¹⁴

- Kurat!¹⁵ - sako estas šlubčiodamas šalia sutrikusio Kosto. - Niekšai!..

Kostas su Juhanu skuba prie nervingai rikiuojamų patikrinimui savų brigadų. Už keliolikos žingsnių balandžio sniege ant nukritusio nuo pečių pilko bušlato su kraujo srovele per baltinius, išmetęs vieną ranką į šalį guli kunigas Juozas ir atmerktomis akimis žiūri į pavasarėjančią dangų.

⁷ Laba diena! Kas atsitiko? (est.)

⁸ Sveikas! (est.)

⁹ Vatinės kojinės, įmaunamos į čitines - kaliošus iš padangos.

¹⁰ Ei, tėvuk! (rus.)

¹¹ Ei, tu! Ar apkurtai, seni?! (rus.)

¹² Priek! (rus.)

¹³ Visiems taip bus, kas bandys bėgti! (rus.)

¹⁴ Šaunuolis! Atostogų aš tau duosiu! (rus.)

¹⁵ Velnias! (est.)

DOMICELĖ JUODŽIŪNAITĖ - valstietė, niekada nepalikusi sodžiaus, savo numylėtų nuostabiai gražių Kurklių apylinkių, nuo pat vaikystės gyvenanti kaimo žmogaus rūpesčiais. Tačiau ši paprasta kaimo moteris turi ir kitą pašaukimą, greta visų įprastų ūkinių darbų ji paima į rankas plunksną, rašo eilėraščius. Rašo, kai būna laiko, kai nebegali nerašyti, pajaučia nenumaldomą poreikį išdainuoti, įdėti į posmą meilę gimtinei, gamtos grožiui, išsakyti savo džiaugsmą ar liūdesį. Iš sodžiaus tylos, iš gyvo, tiesiog įgimto grožio pojūčio, iš sielvarto dėl tėviškės, visos Lietuvos likimo tie paprasti, bet tokie nuskaidrinti lyriškumu, nuoširdumu Domicelės Juodžiūnaitės posmai. Paliekantys šviesų įspūdį, randantys atgarsį širdy lyg netikėtai suskambusi vyturio giesmė...

Kaimo aplinka, visa tai, kas artima, brangu, diktuoja eilėraščiams temas. Metų laikų ritmas, ryšys su tėviške, Dievo ir Tėvynės meilė, kurios nereikia deklaruoti, ji paveldėta iš tėvų, iš senelių. Patriotizmas, šiandien gyvenančiųjų pagal kitokią "moralę" žmonių taip menkinamas ir ironizuojamas, Domicelėi Juodžiūnaitei tai viena iš krikščioniškų dorybių, žmogiškumo matas, kuris ne reklamuojamas, o grindžiamas sąžiningu darbu, pareiga, pagarba senolių atminimui.

Savo pasaulėjauta ir sandara Domicelės Juodžiūnaitės lyrika gimininga lietuvių liaudies dainoms, iškilusi iš tų pačių versmių, iš kurių sėmėsi poezijos šiandien mums nežinomi, jau bevardžiai tų dainų autoriai - kaimo dainiai.

Vygandas RAČKAITIS

! DAINĄ ĮAUSIU...

Domicelė JUODŽIŪNAITĖ

Mano šalelė

Ar tu išeisi, mano šalele,
Iš klampaus liūno ant lygaus
kelio?

Ar atsistosi tarp lygių lygi,
Kai širdį drasko erškėčiai
dygūs?

Tu lyg plaštakė, blaškoma
gūsių,

Tave vis puola iš visų pusių.
Tu lyg balandis, vaikomas

aro,
Ar našlaitėlė, kurią išvaro.

Mes tau išausim drobes
ploniausias,

Mes tau sudėsime dainas
gražiausias.

Mes tau nupinsim vainiką
rūtų,

Kad tavo kelias lengvesnis
būtų.

Ko, lineli, žydi
Tiktai rytą anksti,
Kol saulutė šviesi
Miega rūko pily.

Ar šviesos tu bijai,
Ar naktelės gaili,
Ar saulutei žiūrėti
Į akis negali?

Tavo žiedas vaiskus,
Kaip bekraštė erdvė,
Tavo žiedas gilus
Tarsi marių gelmė.

Nors švietė mėlynai
Ir vilioji akis,
Kris perlinė rasa
Ir žiedelis nukris.

Upeliukas

Kur lankas
Uždengia rūkas,
Plaukia mažas
Upeliukas.

Nieko kelio
Nesiklausęs,
Pats sau vagą
Išsirausęs.

Karklais jis
Krantus apkaišęs,
Skuba lyg
Į kokias vaišes.

Saulė maudos
Jo bangose,
Braido mėnuo
Seklumose.

Kunkuliuoja,
Gurga, sukas
Sidabrinis
Upeliukas.

Niekur, niekur
Nesustojęs,
Neša vandenį
Šventojon.

Vandenys nuplauks
Į jūrą,
Ten prakalbins
Bangą sūrią.

O iš jūros
Pasikėlęs,
Atplasnės vėl
Debesėliu...

Graži Lietuva

Graži manoji Lietuva
Žaliais pušynais ošia.
Pavasariais lyg nuotaka
Alyvom pasipuošia.

Žilvičiai tavo paupiuos
Šakom šilkinėm svyra,
levužės žiedlapiai balti
Į vandenį pabyra.

Skambi tu savo vyturiais,
Gražiom dainom artojų.
Žaliuoji tu lankom žaliom,
Derlingu vasarojum.

Išmokei mus mylėt laukus,
Mylėti darbą mokai,
Tyliais gegužės vakarais
Lakštingalom tu suoki.

Mieli man tavo vakarai,
Ir rytmečiai rasoti.
Tik tavo kloniuose galiu
Ir mirdama dainuoti.

Sausio 13-oji

Ak, Lietuva, tu mums šventa
esi.
Šiandieną tu kaip saulė
debese,
Pasrūvus ašaromis ir krauju.
Bet su viltim - gyvenimu
nauju.

Tu pavargai po priespaudos
našta.
Daug metų kantriai taip nešta.
Vėl pakilai iš purvo, pelenų
Numesti sunkų jungą
svetimų.

Kęstučio, Vytauto kilni dvasia
Gyva vaikų, vaikaičių širdyse.
Nuo Žalgirio, Pilėnų ir nuo
Kražių
Mes vėl pradėsime istoriją
nuo pradžių.

Mūs ginklas - meilė ir šventa
tiesa.
Gynėjai laisvės - Lietuva visa...
Pražydo akmenį jos kraujo
rubinai,
Drąsulių akys geso
amžinai...

Neverkit, mamos, žuvusių vaikų,
Nors širdį gelia ir labai sunku.
Jie nemirtingi, amžinai gyvens,
Jiems visos gėlės savo žiedus
lenks.

Raudokit, mamos, vaiko
išdaviko,
O Lietuvoj tokių dar liko.
Jiems paukščiai tėviškės
nebečiulbės.
Juos Judo vardas lig mirties
lydės.

Rūpintojėlių Lietuva

Rūpintojėlių Lietuva,
Suklupusi prie kryžiaus.
Ant lūpų kuždančių malda,
Į saulę atsigržom...

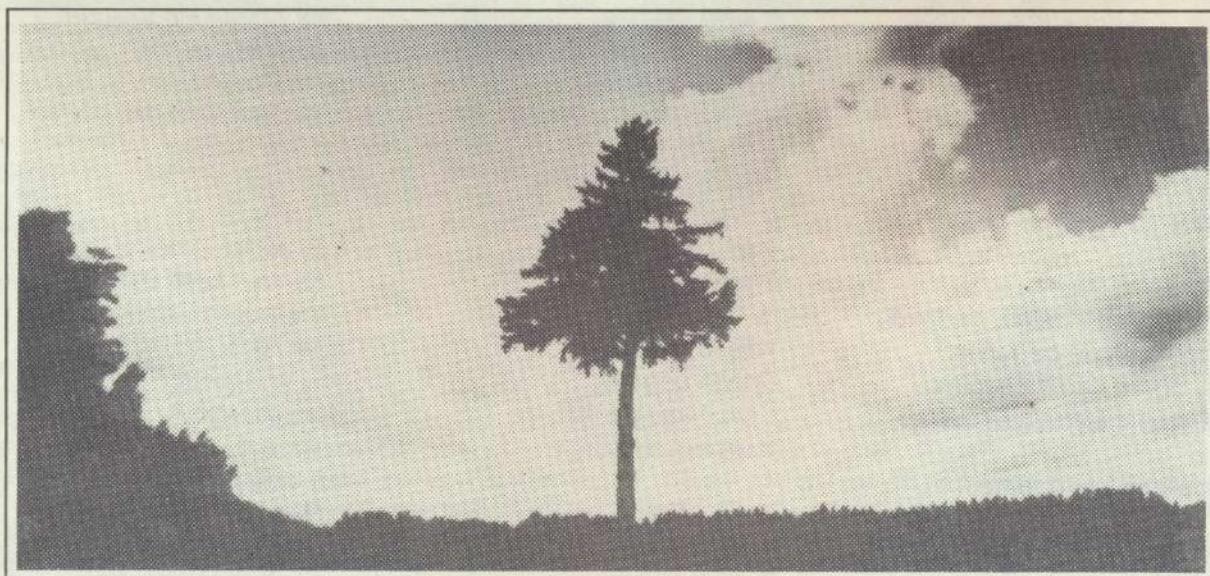
Tu našlaitėlė nuskriausta,
Tu iš namų išvyta.
Kiek kartų tu buvai tremta,
Vis vežama į Rytus!..

Trumpai džiaugeis, kad
tu laisva,
Trumpai tau laisvė švietė.
Tapai tu nebe Lietuva,
O S.S.S.R pilietė...

Buvai tu skaudžiai plakama,
Erškėčiais vainikuota,
Ėjai su kryžium klupdama,
Su Kristumi Golgoton...

Jie daužė kryžius, paminklus,
Išniekino bažnyčias.
Atėmę sodžius ir laukus,
Išvarė net iš gryčios.

Tau Dievo skirta būt laisva,
Prašvis laikai aptemę.
Esi tu Kryžių Lietuva,
Esi Marijos žemė...

Jono JUNEVIČIAUS nuotrauka

Audroje

Audros blaško mūs laivelį,
Kas galėtų mus paguosti?
Šviesk mums, kelrode
žvaigždele,
Leisk priplaukti laimės uostą.

Mūsų jėgos nyksta, senka,
Neįstengiame pakilti...
Jėzau, tiesk pagalbos ranką,
Liepk baisioms audroms nutilti.

Tavo žodis - visagalis.
"Tėve mūsų" šnabžda lūpos.
Jėzau, gelbėk Kryžių šalį,
Meldžia Lietuva suklupus.

Kryžiaus sostas

Pro šalį skuba, klega minios,
Nei nepažvelgdamos nutolsta.
Kur tarp baltų, kuklių ramunių
Vis budi Kristus kryžiaus soste.

Jis laimina rankas ištisęs
Daug visko mačiusį mūs kraštą,
Kuriam ir Jam nebuvo vietos,
Kur Dievą liepdavo prarasti...

Vieni savus vargus auchoja,
Maldos gėlės Tau neša,
Kristau!

O kiek daug kryžkelę priėję,
Tave pamiršta ir paklysta.

Neverkia Kristus nusiminęs,
Didesnė už kančias Jo meilė.
Jis kenčia galvą panarinęs,
Žmonijos klystančios Jam
gaila.

O kaip Tau, Kristau, padėkoti
Už tavo meilę begalinę.
Tau norim širdis paaukoti
Ir brangią Lietuvą - Tėvynę.

"Sutraukyk nuodėmės
vergiją", -
Mes nepamiršim Tavęs melsti.
Po atgailos siela išgyja,
Juk Tu nemoki neatleisti.

Kur jūs, dainos?

Kur jūs, dainos, nuskambėjot,
Sklidę sodžiu vakarais?
Ar purienom nužydėjot,
Ar pavirtot vyturiais?

Kaip išmirę tyli lankos,
Vakarėliais subatos,
Jei išgirsi kur nors dainą,
Tai tik girtas ją dainuos...

Prie upelio

Prie upelio ateik,
Kai manęs nebebus.
Pastovėk, nenuėik,
Te vėjelis papūs,

Tegul švelniai papūs
Iš senos praeities,
Atminimai pabus,
Gal ir širdį palies.

Praeitis tau dainuos,
Švelniai plaukus kedens,
Vėjas krantą šukuos
Lig vėlyvo rudens.

Į dainą įdėsiu

Į dainą įdėsiu
Svajonę gražiausią.
Į dainą įdėsiu
Ir medžio pavėsį.

Ir savo gimtinę,
Mamutės lopšinę,
Gyvenimą margą
Ir džiaugsmą, ir vargą.

Žaliuojančius sodus
Ir žvimbiančius uodus.
Ir giesmę lakštutės,
Ir pienę pakriūtės.

Vėjelio dvelkimą,
Upelio bėgimą,
Čiulbėjimą paukščių
Ir virpesį aukščių.

Kvėpėjimą gojų
Ir darbus artojų,
Ir paslaptį girių,
Ir žygius didvyrių.

Bažnytėlėj

Mažutėj bažnytėlėj
Prie Viešpaties altoriaus
Širdis man liepia eiti,
Čionai priklaupiti noriu.
Už lango siaučia vėjai
Ir medžiai ošia, šnara.
Mažutėj bažnytėlėj
Man gera, gera, gera.
Kai čia vargus auchojam,
Maldoj paskęsta širdys.
Tai laikas lyg sustoja,
Tik žvakės plazda - girdis.
Tegul audra kvatojas,
Griaustinis dunda, baras.
Prie Viešpaties altoriaus
Man gera, gera, gera.

Aš lietuvi

Aš esu lietuvi.
Čia gimiau ir augau,
Čia mano tėvynė,
Čia mano namai.
Ir kasdien maldauju,
Tegu Dievas saugo
Žydriją padangę
Laisvą amžinai.
Šioj šaly gražiojoj
Upeliukai sraunūs,
O biržely suokia
Lakštutės pernakt.
Čia dvasia ir kūnas
Sočiai maisto gauna.
Aš žinau kaip skauda
Tėviškės netekt.

Tu mano Tėvyne,
Laisve džiaugtis moki.
Vis į priekį veržtis,
Niekad nenurimt.

Iš šilų žaliųjų
Tu liūdėt išmokai,
Kantriai kęsti vargą
Ir garbingai mirt.

Aš labai norėčiau
Liūdesį nublokšti,
Ašaras nušluostyt
Nuo skruostų tavų.
Ir atnešt ramybę
Nuo bažnyčios bokštų
Skambesiu džiaugsmingu
Šaukiančių varpų.

TESKAMBA KANKLĖS

Raimondas GUOBIS

Kanklės - senovinis lietuvių muzikos instrumentas, neretai minimas legendose, sakmėse. Prasidėjus lietuvių tautiniam judėjimui, šis primirštas muzikos instrumentas vėl suksambo.

Kaune gyvenantis vargonų meistras J. Gorolevičius jau 1901 m. ėmė gaminti kankles, įsisteigė pirmieji kanklininkų rateliai, iš kurių labiausiai garsėjo Birutės draugija Tilžėje. Populiarindami kankles, daug nusipelnė S. Banaitis, P. Puskunigis, J. Strimaitis ir kiti lietuviškos muzikos puoselėtojai. 1925 m. liepos 30 d. buvo įsteigta Lietuvos kanklininkų draugija, kūrėsi jos skyriai miestuose ir miesteliuose, buvo mokoma kankliuoti, rengiamos paskaitos, koncertai.

Nepriklausomybės metais kanklių muzika garsėjo nedidelis Rytų Aukštaitijos Svėdasų miestelis.

Guvus, nagingas Savičiūnų kaimo jaunuolis Juozas Lašas, kartą pamatęs pas Svėdasų kleboną Joną Kraniauską krekenaviškio Stasio Rudžio darbo kankles, panorė pats tokias kankles pasidaryti. Nieko nelaukęs pasiskolino taip masinantį instrumentą, nuodugnai apžiūrėjo, išmatavo, ant popieriaus nusibraižė formas ir ėmė pats meistrauti tokias kankles. (Tas kankles nusipirko, berods, mokytojas Juozas Butkus). Paskui padarė ir antrąsias, kurias nuvežė į 1934 m. rugsėjo 9 d. Užpaliuose Žemės ūkio rūmų organizuotą parodą, šis Juozo Lašo darbas pelnė Pagyrimo lapą. Įvertinimo paskatintas jaunas meistras pradėjo darbą neapleido.

Po poros metų, 1936-aisiais Svėdasuose susibūrė pavasarininkių kanklininkių orkestrėlis, kuriam vadovavo vargoninkas Petras Vinkšnėlis. Dauguma muzikančių kankliavo Juozo Lašo pagamintomis kanklėmis. Jaunosios Svėdasų kanklininkės džiugindavo svėdasiškius savo koncertais ir į tolimesnių parapijų šventes nuvykdavo.

Kanklės vis labiau populiarėjo tarp jaunimo, inteligentų, kaimiečių ir miestelėnų. Juozas Lašas prisimena, kad ypač paskutiniaisiais nepriklausomybės metais užsakymų netrūko. Padarė po keliolika instrumentų Rokiškio gimnazijai, Utenos našlaičių namams, Antalieptės žemės ūkio mokyklai, Vilkaviškio muzikantams ir kt. Kanklės kainuodavo nepigiai - 30-35 litus.

Pritildė kankles karas, okupacija.

Pokario metais kanklių meistras apsigyveno nedidelėje jaukioje trobelėje Savičiūnų sodžiuje ir patyliukais vėl ėmė meistrauti kankles. Laikai neramūs, visur sumaištis, todėl šio muzikos instrumento paklausa buvo labai menka. Tačiau atsirasdavo norinčių turėti kankles. Tai buvo studentai, mokytojai, neturtingi inteligentai, vienas kitas kunigas.

Į kolūkį Juozas Lašas nestojo, nenorėjo tapti baudžiauninku. Todėl tarybų valdžios pareigūnai meistro nemėgo, ignoravo. Kolektyve dirbo žmona, o jis apie namus krapštydavosi, meistraudavo kankles. Ne dėl garbės, ne dėl pinigų jas dirbdavo. Pasitenkindavo ir simboliniu užmokes-

čiu, svarbiausia buvo, kad kanklės Lietuvoje plistų, savo stygų skambesiu žadintų, gaivintų lietuvišką dvasią.

Dailios Juozo Lašo kanklės: spindi lygiu medžiu, džiugina tautiškais raštais, labai skambios, nes turi 33 stygas. Visas detales meistras pasigamina pats, perka tik stygas. Instrumento korpusą sukliauja iš kieto medžio. Šonus ir dugną gamina iš klevo ir tik labai retai iš ąžuolo, uosio, obels, o viršų - iš tankiarievės tankumynų eglės. Lentpjūvėje išpjautos lentos būna labai storos, meistras pjauna jas rankiniu pjūkliuku dar kartą, tai nepaprasto kruopštumo, kantrybės reikalaujantis darbas. Nelengva padaryti bolkelį, veržles stygoms įtvirtinti. Kankles meistras pats išmargina dailiais raštais, stilizuotais tulpių žiedais, pagražina Vyčio, Gedimino bokšto, Geležinio vilko atvaizdais. Kadai-se, vos pradėjęs gražinti kankles, J. Lašas gavo dailininko J. Urbono laišką, kuriame jis rašo, kad instrumentai būtų puošiami tik tautiškais raštais. Dailininkas atsiuntė ir lietuviškų ornamentų pavyzdžių, kurie paskui labai pravertė.

Ilgai, kruopščiai tenka padirbėti, kol padaromos kanklės, kaip malonu paskui jas į rankas paimti ir, užgavus stygas, išgirsti melodiją.

Apie 800 Juozo Lašo pagamintų kanklių pasklido po Lietuvą, net už jūrų marių nukeliavo, tėvynėje ir tolimuose kraštuose skamba, lietuvių džiugindamos.

Daug meistro kanklių yra Svėdasų krašte. Svėdasiškis didžiujasi, jei turi J. Lašo darbo kankles, laiko jas pagarbioje vietoje.

1992 m. sausio 11 d. kanklių meistras Juozas Lašas šventė garbingą 80-ąjį gimtadienį. Ta proga Svėdasų kultūros namuose įvyko kanklių muzikos šventė "Teskamba kanklės Dievui ir Tėvynei".

Džiugu, kad daugiau nei po pusės amžiaus Svėdasuose vėl suskambo kanklės. Užpalėnės Astos Motuzienės su-burti jaunieji kanklininkai skambina J. Lašo pagamintomis kanklėmis, džiugina svėdasiškius didžiųjų švenčių proga šv. Mykolo bažnyčioje ir kultūros namuose.

ANYKŠČIUOSE gyvenančios Antano Vienuolio-Žukausko dukterėčios Bronislavos Pavilonytės-Kazokaitienės šeimyniniame albume daug įdomių, dabar jau muziejinės vertės nuotraukų. Ne vienoje jų tarp giminių, artimųjų matome rašytoją A. Vienuolį, jo sūnų Stasiuką. Jau tik nuotraukoje išliko Pavilonių namas (nuotrauka dešinėje), kur prabėgo Bronislavos vaikystės, jaunystės dienos. Šis gražus pastatas stovėjo pačiame Anykščių centre (dabartinių Kultūros rūmų teritorijoje, prie gatvės), jame buvo viešbutis. Pranas Ručys nuomojo patalpas parduotuvei, čia kurį laiką gyveno A. Vienuolis-Žukauskas. Antrojo pasaulinio karo metais iš Anykščių atitraukdami vokiečiai bombardavo miesto centrą, tada nebeliko ir Pavilonių namo, jis pavirto griuvėsių krūva...

Ypač brangi Bronislavai senovinė nuotrauka (apačioje), kur ji, dar visai maža mergaitė drauge su broliu Juozu Anykščių fotografo Survilos nufotografuota kartu su tėvais - Konstancija Žukauskaite-Paviloniene ir Juozu Paviloniu. Nuotraukoje išliko dar jauni tėvų veidai, brangūs jų bruožai, liko vaikystės akimirka.

Rašytojo sūnus Stasys Žukauskas, dukterėčia Bronislava Pavilonytė, sūnėnas Juozas Pavilonis ir pats Antanas Vienuolis-Žukauskas

Povestuvinė Bronislavos ir Felikso Kazokaičių nuotrauka

Pirmuosius pedagoginio darbo metus primenanti nuotrauka, kur Bronislava Pavilonytė nufotografavusi 1938 m. su savo auklėtiniais - Anykščių progimnazijos moksleiviais

Liudvika Didžiulienė-Žmona ir Stanislovas Didžiulis domėjosi tautosaka, ją užrašinėjo, kaupė. Nemažas pluoštas L. Didžiulienės užrašytų liaudies dainų yra saugoma Lietuvos Mokslų akademijos Centrinės bibliotekos rankraštyne, kai kurios jos užrašytos pasakos pateko į Jono Basanavičiaus rinkinį "Lietuviškos pasakos". Stanislovą Didžiulį ypač domino padavimai, vietovardžių etimologija. Nugirdus seno žmogaus pasakojimą arba bent trumpą užuominą apie vieną ar kitą vietovę, ežerą, kalvą, parūpdavo tai užrašyti. Dalis tų užrašų išliko iki mūsų dienų ir yra saugomi Mokslų Akademijos Centrinės bibliotekos rankraščių skyriuje, signatūromis F 94-49/6, F 94-49/6, F 94-49/7 pažymėtuose aplankuose. Prie kai kurių tekstų yra nurodytos pateikėjų pavardės, užrašymo datos. Dalį tų, jau daugiau kaip šimto metų senumo užrašų, susijusių su mūsų krašto vietovėmis, siūlome skaitytojų dėmesiui.

(Tekstų leksika nesudabartinta, tik kai kur patvarkyta rašyba ir punktuacija).

PASAKOS APIE ATĖJIMĄ IR ATSIRADIMĄ EŽERŲ

Daugumą paprastų žmonių girdėjau kalbant, kad visi ežerai yra atėję. Sako ūždavo, rėkdavo, staugdavo ežeras po žemėmis, norėdamas išsikelti aikštėn ir kad žmogus koksai inspėdavo vardą - tada pasirodydavęs, o jeigu niekas neinspėdavęs vardo, tai persikeldavo kitur. **Karolina Gutauskienė** (apie 60 m.) nuo Vyžuonų m. sakė, kad Budaso ežerui netoli Vyžuonų inspėjus vardą kažkokia moteriškė. Ežerui staugiant, ji pro tą vietą eidama prakalbėjusi: "Budasėl, Budasėl, aš anksti atsikėliau, o tu da anksčiau". Vos tuos žodžius ištarusi, ir pasipylęs ežeras, ji paskendus.

Antanas Ulba iš Ramaškonių ul. kalbėjo, kad merga, jaučius ganydama, pievoj siuvo, pareidama namo užmiršo neparcką. Kai pamatė pamečius, sušuko: "Aš toj provėžoj neparcką pamečiau!" Ir sugrįžo ton vieton. Vanduo toj valandoj pliūptelėjo, vos spėjo toj merga išbėgti.

Tas pats Ulba kalbėjęs, kad Čekonių ul. Debeikių par. lauke ilgą metą staugdavęs ežeras, bet niekam vardo neinspėjus, gal persikėlęs kur kitur.

Adomas Paškevičius iš Pelyšėlių (Troškūnų par.) sakė, kad staugdavęs po žemėm ežeras raiste tarp Maldaikių ir Vidugirių ulyčių (Viešintų par.), bet vardo neinspėjęs niekas.

Paušienė (apie 70 m.) iš ul. Didžiuliškių girdėjus kalbant tos ulyčios žmones, kad durnų žmonių būta, jie neinspėję vardo, kai staugė ir rėkė toj vietoj, kur dabar tos ulyčios klampios pievos, "Didesiom" vadinamos, tai būtų turėję žuvies pavalgyt. Kaip ir Padvarnykai, kurie inspėję vardą savo ežerėlio. Anksčiau toj vietoj ežeras staugęs

tris dienas ir kelios karvės tynai prigėrė.

Iš Peslių važiuojant Kurkliuosna, yra ežerėlis, Gaidupiu vadinamas (kiti sako Budragaidis). Apie jį taip pasakoja: toj vietoj buvus ulyčia. Viename kieme merga maldama pradėjus dainuot tą giesmę: "Gieda gaideliai anksti rytelio". Tais žodžiais inspėjo vardą ežero, kuriame paskendo visa ulyčia.

Pasakojo **Jurgis Linarčiokas** 28.IX.1883 m.

Prie Skapiškio miestelio ilgą metą staugęs ežeras debesyse. Vieną kartą toje vietoje mergaitė, ganydama jaučius, kalbėjo: "Čia dveigis, treigis mitulis". Kuomet pasakė tuos žodžius, inspėjo vardą, pasipylus audra ir mergaitė paskendus. Nuo to laiko tasai ežeras vadinamas Mituva.

Ona Jankūnaičia iš Skapiškio 7.I.1885.

Svėdasų ežere esąs paskendęs varpas, vežant Svėdasų bažnyčion. Zvanijant bažnyčios varpams, ir tasai atsiliepdavęs. Kartais išsikeldavęs viršun. Kartą žvejai tinklais jį pagavo, bet tinklas perplyšo ir varpas nuskendo.

Karalienė, 1881.I.24.

Arti Šlavėnų (bajorų ulyčios) Kavarsko par. esąs

ežeras, kuriame prigėrė kokia ti ponja vokietė su dideliu skarbu. Jos pats dirbęs netikrus pinigus. Žmonės, norėdami išimti tuos pinigus, kasė gilų ravą nuo ežero į Pienią, bet velnias vienąkart atnešęs iš Anykščių lauko labai didžiulį akmenį (ant vieno pirščiuko) ir užmetęs ravą. Tai primanęs ravašys apžabalęs.

Pasakojo **Antanas Kasperavičius** 1888 m.

Prie ulyčiai yra didelis ežeras keleto valakų ir vadinasi ežeras Anykščių. Dėl to vadinasi Anykščių, kad ežeras tas ėjęs pavietri labai rėkdamas ir labai ilgai rėkęs. Tuo tarpu merga nešus vandenį ir nusimušus pirštų nykštį. Kai tik tai pradėjus rėkti: "Nyksčiukų, nyksčiukų!", tuojau ir pasipylęs ežeras. Praminė Onyksčių ežeru. Senieji žmonės kalba, kad ti buvęs ir miestas, kuris pasilikęs toj vietoj. Gyvenantys aplink tą ežerą kalba, kad kada tai seniai žuvaudami ribokai pagavę Kryžių ir Kupkų! Kur vadina Šventavarte, nes tan daikte niekad neužšaldavo, kolai kas joje neprigerdavo, tolai būdavo kiaura, neužšalus.

Nuo Anykščių užu 10 varstų prie Šaulių ulyčiai teka upelis, kurį vadina Properšu, inteka Anykščių ežeran. Properša upelį dėl to vadina, kad ti buvo labai didelės vajnos ir tas upelis praperšėjo nuo kraujo. Nuo tų vajnų likę kapai, kurie ir šiandien tebėra.

JURGIŠKIO EŽERĄ VADINOME SUOSA

Atėjęs iš Pivesos (buvo klampi bala ir upelis). Anoj pusėj Salamiesčio, kur ulyčia Gumbeliai, tenai buvo suvažiavę daug ponų ir kunigų, vienok niekas neįspėjo, tai ežeras pasikėlęs rūku, cypdamas ir rėkdamas atėjęs ir apsistojęs ties Jurgiškiu. Ti viena moteriškė iš artimo vienasėdžio ir ištarusi: "Stok, Šventa Suosa, ant vietos!" Sulig tais žodžiais pasipylęs ežeras. Jisai seniaus Piveson iš toliau atėjęs.

UZINAS

Ežerai moka donę marioms. Kartą važiavo žmogus iš Rygos. Jam padauguvu bevažiuojant pailso arkliai, apsistojęs pasiganytų ir pasilsėtų. Apsnūdęs. Per miegą girdi balsą: "Kelkis, žmogau, arkliai tavo nepails, tik tu pasakyk Uzinui (Ežeras prie Pelyšių ulyčiose netoli Šimonių miestelio), kad man donę užmokėtų". Žmogus laimingai namo parvažiavęs, nuėjo pas Uziną ir pasakė: "Uzinai, Uzinai, užmokėk donę Dauguvai". Iš ežero atsiliepęs balsas: "Gera, gerai, dėkui, kad parūpinai..."

Suosėję pagavę žvejai kalbančią žuvį, kuri pasakius, kad ji čia pribuvus prisakytų Suosai, kad Dauguvai donę užmokėtų, prašėsi, kad ją palaisytų, e ana davus jiems ant trijų metų lazdele, su kuria žūklaudami didelę dalį par tuos metus tu-

rėsią. Teip ir buvo.

Sakė Storkūnų **Lopeikis**, apie 70 m. 1889 m. kovo 5.

VIEŠINTA

Prie Viešintų miestelio, valdžioj pono Komaro, yra ežeras, kurį vieni vadina Viešintų ežeru, kiti Laičių, bo ti buvo Laičių ulyčios pievos. Tame daikte merga karnas plėšus, pradėjęs ežeras staugt. Ji labai nusigandus ir surikus: "Šventa Viešinta, susimilk ant manęs". Kai tik tai teip pasakius, vanduo ėmė keltis viršun, o miškas apačion. Pasidaręs ežeras. Iš jo išteka upelis Viešinta.

JUOSTINAS

Ant rubežiaus Troškūnų ir Indrioniškio valsčiaus yra ežeras, visiškai mažas, labai pailgas, vadinamas Juostinu. Kitados tame daikte nebuvo ežero, buvęs miškas ir bala. Mergos ganė jaučius. Tuo laiku staugęs ežeras, merga pametus juostą ir pradėjus šaukti: "Juostą! Juostą!" Tada ir atsivėręs ežeras. Miškas apačion, o vanduo viršun. Ir upelis, katras teka iš to ežero, vadinamas Juosta, inteka Nevėžin.

APIE KALNUS, KAPUS, VERSMES

Gale Anykščių, kalnuotoje vietoje, kalnas smailus, smėliuotas lyg koks didelis kapčius. Pasakoją, kad jį maskoliai (gal ir švedai) giverais supylę, kiti sako peiliais supiltas.

Raguvo par. (6-7 varstai nuo miestelio) arti Levaniškio dvaro, Alukėnų ul. viena pusė kalno esanti labai stati, iš tos šalies raistas. Pas mane buvęs bernas pasakojo, kad milžinas atnešęs tris kepelius žemės ir supylęs tą kalną.

Galulaukėje Zabelinės ul. in žiemius nuo Indrioniškio (daugiau varsto) gan pakilusi vieta - ant jos kalnas kaip kapčius, prie tam kalnui nuo žiemų prasideda tekantis paversmis, Kraujupiu vadinamas, ir inpuola upeliukan, tekančian pro kalną iš rytų.

Žmonės sako, kad tas kalnas piltas esąs, jame esą pinigai. Pieva ir paversmis Kraujupiu vadinasi užtat, kad toje vietoje vaina buvo ir daug kraujo pralieta. Nuo piliakalnio in žiemius traukias eila kalnų apie 1/4 varsto, gale jos yra pailgas apskritus kalnelis, pušimis užaugęs. Žmonės sako, kad tai milžinų kapai, ant kalno esąs akmuo su parašu. Kiti sako - tik tai kapai, koplyčia ir 12 kryžių. Šalyje kalnelio jau keletas metų Judzevičius pastatė bernams gyvinti dvi gryčles, kuriose, sako, vaidenasi.

Prie Sedeikiais (Indrioniškio apyl.) paupėje Šventosios **Grasia Tam**. sakė, ten rasdavę karočius, gintarus, numirėlių kaulus.

Arti R. Sadzevičiaus sodybos (Griežonėliai) yra gražus kalnelis, šileliu užaugęs. Ten buvę milžinų kapai. Buvusi koplyčia, dvylika kryžių. Kalbėjo **Jurgis Bliūdžius** 7.VIII.1892 m. Atkasėme du nabašniku, guli galvomis į vakarus, rankos prie šonais gulėjo.

Arti Indrioniškio vienas kalnas vadinamas Žyd-kapiais, ant jo randasi daug groblių numirėlių. 17 d. balandžio 1892 m. atkasėme groblus trijų numirėlių, galvomis paguldyti į vakarus, ant paties kalnelio radome kapą numirėlio, kame radome vario dvi sagti, vieną akmeninį poterį ir kitokius apdabinimo daiktus, varinius.

Indrioniškyje (Kalčiuose), paupėje, kalne prie Motiejaus Kalčio būta kapų, matomi pailgi slėniai.

Šeimyniškių lauke, paupėje, būta kapų. Randami kaulai, poteriai, žiedai ir t. t.

ŠVENTOSIOS VERSMĖS:

Krioklė paupėje Šventosios, prie Anykščių.

Kriogzlė paupėje Šventosios, arti Riklikų.

Šulinys Surdegio rusų cerkvėje.

Kavarske ties klebonija - Klebonijos versmė.

PAEŽERIAI

Ivanas Nastavnikovas iš Medinų (arti Juozapavos) 1892 metuose apsakinėjo. Paežeriuose pirmasai rusas starovieras apsigyveno apie 1720 m. su penkiais sūnais. Ponas laidė jam paežerio miške medžius kirsti ir žemę dirbti, apie 1723 m. ponas davė keturias margas dėl pastatymo ir ap rūpinimo "malebnos". Apie 1811 m. pribuvo Ivano senelis ir išbuvo Paežeriuose popu 55 metus, nuo kurio jis, Ivanas girdėjo daug ką. Sako, po

išnaikinimo pagonybės šioje apylinkėje pirmučiausia katalikiška koplyčia buvo Indrioniškyje, kaip dabar šilelis, paupėje, paskum pastatę bažnyčią Subačiuje, toliau Kupiškyje ir t. t.

JURGIŠKIS

Jurgiškis buvęs miestas. Toje vietoje, kaip dabar laukas rusų Frolių, buvus bažnyčia, kapai, ir dabar esą sklepai. Tai buvo po 1863 m. Vieną ryt ant pačių Naujų metų po Frolo trobomis buvo girdėtis po žemėmis zvanijimas varpais bent tris valandas, daugelis žmonių buvo suėję ir girdėję. Žmonės sakė, kad kaip dabar Frolo pakluonė, buvus bažnyčia, kuri skradžiai žemę nuėjus.

INDRIONIŠKIS

Mickūnaičio Juozapo iš Zabelinės senelis po motinai, kalvis, atėjęs iš Vikonių (prie Anykščių) ir apsirikęs vietą paupėje Indrioniškyje, kur dabar kalvė, ten apsigyvenęs. Tai jam apsakinėjęs labai senas liesvinčius Zinkevičius, kad atmindavęs, kaip aplink tą vietą buvęs senas ir teip tankus miškas, kad jis lyg koku urvu išvesdavęs paupėn, e toje vietoje, kur kalvė, buvęs kryžius smala apipiltas (vietoje šios gadynės maliavonės). Toje vietoje rasdavo daug žmonių kaulų.

VIETOS, KUR VAIDENASI

Griežionių lauke (Didžiulių ir Sadzevičių), prie žilvičio Pašaltupėje, Indrioniškio baloje,

Prie Penionėlėm p. Kurmio dvare apie tiltelį ant Lepdegės pasirodžias tai šuva, tai ožys.

Gričimių dvare.

Balsevičių dvare.

Ožiakalnė Buivenų ul. lauke.

Griežionėlių Sadzevičiaus Milžinų pakapėje.

Vytauto VIŠOCKO nuotrauka

ŠIEMET sukako 90 metų, kai buvo atgauta uždraustoji lietuviška spauda. Dar tų pačių 1904 metų

pabaigoje pasirodė pirmieji jau legaliai leidžiami ir platinami lietuviškos spaudos leidiniai - "Lietuvių laikraštis", pirmasis dienraštis "Vilniaus žinios". Įdomu šiandien pasklaidyti tuos pirmųjų spaudos atgavimo metų, jau bibliografinė retenybė tapusius leidinius, paskaitinėti apie ką ir kaip tada buvo rašoma.

Reikia pasakyti, jog tų laikų laikraščiai ne tik informavo skaitytojus apie vienokius ar kitokius įvykius, dienų aktualijas, bet ir daug dėmesio skyrė tautinio sąmoningumo ugdymui, dvasios kultūros kėlimui, orientavo Lietuvos žmones į aktyvią ūkinę, visuomeninę veiklą, tęsė švietėjiškas ankstesnės, uždraustos lietuviškos spaudos tradicijas. Vienas iš svarbiausių leidėjų, žurnalistų, spaudos bendradarbių tikslų buvo vesti skaitytojus šviesos ir tiesos keliais, ano meto laikraščiuose nerasi publikacijų, pataikaujančių pigiam publikos skoniui, dar negreitai atsirado bulvarinė spauda. Tiesa, ir tų laikų periodikoje būdavo rašoma apie žmogžudystes, vagystes bei kitokias piktadarybes kaip apie plačiai nuskambėjusias sensacijas, įvardijant nusikaltėlius ir juos atiduodant visuomenės teismui. Senoji mūsų spauda laikė savo pareigą rašyti ir apie valdininkų suktybes, smerkti girtuoklius, propaguoti blaivybę, aukštinti gražius žmonių tarpusavio santykius, dorą, sąžiningumą, patriotizmą.

1905 metų "Lietuvių laikraštyje" ir ypač "Vilniaus žiniuose" gausu korespondencijų iš įvairių Lietuvos vietovių - miestelių, bažnytkaimių. Pasitaiko jų ir iš Anykščių krašto. Šios korespondencijos liudija to meto įvykius, žmonių nuotaikas, sugrąžina į šimtmečio pradžią. Gal tai sudomins ir mūsų leidinio skaitytojus.

Iš Ukmergės pavieta. Apskelbus mobilizaciją, Ukmergės pavieta atsarginiai atsižymėjo savo narsumu prieš degtinę. Pašauktieji išplėšė veik visus monopolius, kurie pasitaikė pakelėje, važiuojant Ukmergėn, k. t. Indrioniškio, Anykščių, Kavarsko, Vidiškės ir kitų. Labiausiai įnirtę buvo Anykščių atsarginiai; jie nepasitenkino išplėšę savo miestelio monopolį, bet, važiuodami per Kavarską ir ten pamatę sveiką monopolį, su džiaugsmu puolė prie durų ir langų, įsiveržė vidun. Po pusės valandos liko tik buteliukų šukės. Plėšė ne vien tik kareiviai, prie jų prisidėjo ir vietinių šiaip žmonių.

VILNIAUS ŽINIOS, 1904 m. gruodžio 29 d. Nr. 17

Iš Svėdasų, Ukm. pav. mums rašo: "Mūsų miestelyje atsitiko baisi žmogžudystė. Užmuštas savo namuose ūkininkas Žemaitis ir jo nedidelis vaikas, labai sužeista jo žmona, kuriai perpjautas kaklas, ir senelis, kuriam perkirstas šonas. Užmušėjai tikėjosi pasipelnysią iš savo baisaus darbo, jie tikėjosi išgrobs iš Žemaičio pinigų, kuriuos jis, būdamas valsčiaus išdininku, turėjo surinkęs iš valsčiaus. Tačiau jiems nepasisekė, nes buvo sugauti. Du užmušėju tai to paties miestelio vaikinai, o trečias senatikis (staroveris) nuo Žaliosios, didelės senatikių kolonijos. Vaikiniai sugauti prisipažino, išlidijo savo bendrą senatikių. O tasai neprisipažįsta ir ginasi. Už jį labai stoja kiti senatikiai, kurie prirodinėja jį tįnakt namie buvus. Žemaitis buvęs doras ir išmintingas žmogus. Daug metų būdamas valsčiaus perdėtinu išmintingai ir sąžiningai vesdavęs jo reikalus. Savo vietos nelaikęs per pelningą, kaip daro daugelis mūsų viršaičių (staršinų) ir kitų valsčiaus perdėtinių".

/Kriptonimu B. pasirašinėdavo Peliksas Bugailiškis, Albinas Rimka, Balys Česavičius/.

VILNIAUS ŽINIOS, 1905 sausio 1 d. Nr. 1

Svėdasai (Ukmergės pav.) Kaip žmonės sako, ką Dievas myli, tam ir kryželių duoda. Tokiais kryželiais ir mus Dievas apdovanojo. Šią vasarą sudegė kone pusė Svėdasų miestelio. Degėsiiai buvo baisūs. Ugnies šluotai praėjus, bepaliko vietose gražių trobelių tik apyrūkę pečiai ir išgruvę pamatai. Gražūs mūsų sodnai

išdegė, mūsų daržai paliko išminti. Palikę be duonos, be drabužio, turėjom ieškoti sau pastogės, kur patiems prisiglausti.

Ant laukų ši metą užderėjo ir nepergudriai. Prie tų visų rūpesčių ir nuogąsčių prisidėjo dar vienas.

Gruodžio 9 dienoje atsitiko baisi žmogžudystė pačiame miestelyje. Šeštoje valandoje vakaro, prietemyje, į gryčią ūkininko Adomo Žemaičio įpuolė trys vaikinai, kas su kirviu, kas su peiliu; užmušė patį Adomą Žemaitį, sužeidė jo brolių ir pačią, ir užmušė kūdikį trijų metų, kurį būk turėjusi Adomienė ant kelių. Pusberneliai puolė skubinau prie pinigų ir susėmę iš staliuko išbėgo. Bet Dievas suklupdė piktadėjus. Visi trys suminti ir prisipažino: du buvo katalikai, o trečias - stačiatikis (pravoslavnas). Vienas jų buvo koks ten Bubliukas, kaimyno bernas, antras - Petras Baskutis, kapų sargo sūnus, ir trečias sūnus ruso, atvaryto į Lietuvą. Visi trys buvo seniai žinomi vagiškiai. Būk Petras Baskutis labiausiai iš visų sugadintas esąs, tėvo iš mažens nedraudžiamas, kokių pas mus yra daug.

Pinigų pas Žemaitį buvo daug, nes jis buvo miestelio mokestų rinkėjas, būk ne visus pinigų paėmę, o kitus jau gal ir atidavę. Iš to viso atsitikimo pasirodo, kad ant vagies kepurė dega, kuo baisesnis yra nusidėjimas, tuo didesnis kepurei gaisras (ugnies). Nors minėti vagėliai darė gana gudriai, bet jų užsilaikymas ir aplinkybės juos išdavė.

Bud. /Budvietis/.

LIETUVIŲ LAIKRAŠTIS, 1905 m. sausio 6 Nr. 5

Iš Kavarsko (Ukmergės pav., Kauno gub.) mums rašo: "Sausio 11 (24) buvo Kavarsko valsčiaus išrinktųjų sąveiga. Jie turėjo perkratyti valsčiaus dalykus ir išrinkti šimtininką. Atvažiavo ir žemiečių viršininkas. Vos išrinktieji užbaigė savo darbus, atėjo dvi gyvanašlės (juodviejų vyrus paėmė į karą) ir ėmė maldauti pašalpos. Kreipėsi į išrinktuosius ir į žemiečių viršininką, bet labai mažai tepelnė. Gavo kažin kokio komiteto adresą ir gana. Ten, girdi, gausite pašalpą. Moteris aprūpinę, sutarė dar peržiūrėti valsčiaus kasą ir rado ten 50 rublių visai atliekamų. Žemiečių viršininkas pavedė iš-

rinktiesiems susitarti, ką su tais pinigais padaryti. Jie nutarė 10 rublių pragerti, o kitus palikti valsčiaus skrynutėje. Mat nelaimingoms moteriškėms surado tik adresą, o čia valsčiaus pinigus pragėrė ir kitam kartui pasiliko".

Kavarsko V. /Pranas Kuzma/

VILNIAUS ŽINIOS, 1905 m. sausio 20 d. Nr. 17

Iš Troškūnų mums praneša, kad miestelyje esąs žydas, kuris turi karčiamą ir sankrovą ir pardavinėjas degtinę; bet daugkart pildavęs į degtinę vandens. Tai vieną kartą žmonės įsigėrė ėmė jį mušti, bet žydas pasisaukęs policiją, ir likęs ant vyrų sustatytas protokolas. Kas iš to būsia, da niekas nežino.

Korespondentas priduria: "Tai ir pasidarė bėdos. Kad negertumėm degtinės, tai nereikėtų mums ant žydo pykti, kad vandens į degtinę pila, nėra jis to nedarytų."

Turtingieji prapuldo turtus ir sveikatą per šampamus, kortas ir puškvimus, o mes, sodiečiai, per degtinę. Kolei girtuokliausime karčiamose, žydai ant mūsų sprando tupės!"

Drabužių siuvėjas

VILNIAUS ŽINIOS, 1905 m. sausio 21 d. Nr. 18

Iš Kavarsko (Ukmergės pav.) mums rašo: "Per Kalėdas prapuolė Kavarsko bažnyčioje skrynelė pinigams dėti, kur buvo iškabinta "Raudonojo Kryžiaus" aukoms. Sakoma, skrynelėje galėję būti apie 3 rubl.

Kavarsko valsčiaus kanceliarijoje, sako, dažnai rodą taip vadinamas "tumanas kartinkas". Juų rodymu užsiimęs vietinis valsčiaus mokytojas Lebedevas.

Išgirdęs, jogei per Naujuosius Metus bus panašūs rodymai, nuėjau ir aš. Rodė gegutę ir apie ją skaitė, buvo ir daugiau panašių rodymų. Žmonių visai maža susirinkta, daugiausia žydėliai, tarp susirinkusiųjų nemaža buvo gerai įkaušusių, kurie atėjo tik pasistumdytų. Dauguma, nelaukę galo, tuojau išsiskirstė. Girdėjau žmones šnekant: "Kaip ten rodo, taip rodo, nors kad apie tai skaitant suprastume; skaito rusiškai, o žmonių, kurie gerai suprastų, beveik visai nėra; daug būtų geriau, kad būtų lietuviškai skaitoma".

Pas mus šią žiemą vaikai labai serga skarlatina. Vargšai nemažai pasikamuoja, iki /liga/ paliauja karnavus. Tiesą sakant, pas mus susirgus - vargas didžiausias; daktaro arti nėra, prireikia važiuoti už kokių penkiolikos varstų arba ir toliau; bet ir nuvažiavus ne visados galima rasti namie, dažnai atsitinka, kad randi išvežtą pas kitą ligonį, ir todėl prireikia laukti nemažiau kaip pusdienį, o ligonis kiekvieną minutę laukia pagalbos.

Šį metą kavarskiečiai žmonės labai skundžiasi, labai sumažėję uždarbiai ir labai sunku pragyventi. Kitais metais, taip sakant, tie, kurie mažai turi žemės, uždirbdavo bent po keletą dešimtų rublių ir lengviau jiems būdavo verstis. Daug yra tikrų bežemių, kurie turi nusipirkę arklių, jie galėdavo prasimaitinti save ir savo šeimyną, o dabar daugelis jau yra pardavę arba ir dabar parduoda arklius ir važiuoja miestuosna ieškotų duonos kąsnelio. Viena priežastis tokia. Kitus metus būdavo didesnis plytų reikalavimas, daugelis žmo-

nių užsiimdavo tų plytų vežiojimu (ties Kavarsku yra plytinė dirbtuvė, kuri dirba visai apylinkei plytas), bet šįmet plytos beveik visai neina: viena - apylinkės miestelių žydai išsibėgioję Amerikon, antra - mažiau statoma plytų namų. Kita priežastis. Kavarskan, prie Šventosios upės kitais metais priveždavo labai daug sienojų, kuriuos, sulaukus pavasario, varydavo Prūsijos. Netoli Kavarsko, už dešimties varstų, yra Kunigaikščio p. Sesicko miškas. Pernai ir kitais metais turėdavo užpirkę miško bent du ar trys pirkliai, tada žmonėms duodavo geresnius už medžių suvežimą pinigus. Kiekvienas pirklys norėdavo kaip galint greičiau suvežti iš miško Kavarskan savo sienojus, todėl ir mokėdavo brangiau. Už nuvežimą Kavarskan vieno sienojaus kitus metus mokėdavo po 1 rub. 20 kap. arba ir daugiau; šįmet daugiau neduoda kaip po 50 kap. arba 60 kap. sienojams, kurių žmogus vienu arkliu per dieną negali nuvežti daugiau kaip vieną. Žmonės kalba, šįmet todėl taip pigiai moka už suvežimą, kad tik vienas pirklys teturįs užpirkęs miško. Taigi matydamas, jogei žmonėms nėra kur uždirbti, jogei noromis nenoromis turėsią vežti kad prasimaitintų, mažai temokas. Bet koks gi gali būti uždarbis žmogui su arkliu per dieną 50 kap. pelnant.

Gruodžio 24 (sausio 6) d. 1904 m. M. sodžiuje viena mergaitė S. pagimdė. Jai atsitiko gimdyti ore, pagimdžiusi tuojau užkasė kūdikį sniegan, bet paskui pa-būgus, kad neaptiktų žmonės, ėmus iškasė iš sniego, numetė šunims. Kaimynės - moters ir, pirma jausdamos, kad ji turės gimdyti, dabar patyrusios tą atsitikimą, pranešė K. vyresnybei. Tas tuojau suėmė tą mergaitę ir atidavė tardytojui. Tardytojui betyrinėjant ir beklaušinėjant, mergaitė viską pasisakė ir paaiškino, jogei ji taip padariusi, kad nebūtų jai gėdos".

Pron. Kuzma

VILNIAUS ŽINIOS, 1905 m. sausio 22 d. Nr. 19

Iš Troškūnų (Ukmergės pav.) Troškūnuose kai kuriuose sodžiuose yra labai bjaurus paprotys iš pinigų lošti kortomis, užvis labiau jis prasiplatinęs viename sodžiuje. Ten ne tik šventvakariais, bet ir šiaip kas vakaras ir dieną susirenka bernai, pusbernai ir piemens pas "kromniką" ir drožia kortomis. Dėl to Š. vadina "kromnik", kad jis parsivežęs visokių mažmožių, kaip tai cukrinių, degtukų, silkų ir t. t. laiko sankrovėlę, vilioja mažus vaikus ir piemenis. Jūs - sako - paėmę ką nors iš namų atneškite, o aš jums duosiu cukrinių ir t. t. Tokiu būdu ką tik jie nutveria ir neša pas dėdę. O suaugę bernai verčiasi kitionišku būdu. Jiems kada atsitinka, kad per vieną vakarą po 5 rubl. pradirba, bet kas tada daryti? Reikia iš grūdų pinigų prasimanyti. Reikia nuo tėvo ar ūkininko pavogus, bent puspūrėlę parduoti ir atiduoti skolą, nes neteisingų į savo draugiją nepriima.

Sekmadienio rytą žmonės eina į bažnyčią, jie užsitarę langus tebedrožia kortomis... Girdėtis ir pačiam Š. prieję biznai. Iš sykiu jis visus aplošdavo, bet dabar atsiradę ir tokių gudročių, kurie baigia paskutinius iš sankrovėlės degtukus rinkti. Pernai metą parsivežė visokių mažmožių už 100 rublių, o šįmet visą sankrovė-

lę nupirktų už 5 rublius. Bet ir tai dar nemeta lošes, turbūt mūsų Š ketina kada nors dar atsigauti. Ne, vyrai! Taip blogai darote. Meskite tą bjaurų paprotį. Imkite skaityti laikraščius ir naudingas knygas, o tada pamatysite, jog iki šiol blogai darėte.

Mergaitė

/Tokių slapyvardžių pasirašinėdavo savo kai kurias korespondencijas Jonas Biliūnas. Tais metais "Vilniaus Žinios" išspausdino keletą Jono Biliūno kūrinių. Galbūt ir ši korespondencija priklauso rašytojo plunksnai/
VILNIAUS ŽINIOS, 1905 m. vasario 10 d. Nr. 38

Traupis (Ukmergės pavieto) Penktąjį mėnesį iš Panevėžio į Ukmergę, per du varstus nuo vėškelio į kairę stovi Traupio miestelis. Traupis susideda viso labo iš vienos gatvės (ūlyčios), kuri eina iš bažnyčios lig kapų. Ant tos gatvės stovi altarija, dvi krikščionių ir viena žydo krautuvė (kromas), toliau eina monopolis, alinė (alaus kromas), keletas amatininkų ir viskas. Pro pat miestelį eina viena didžiausiųjų Lietuvos upių Nevėžis, bet reikia paminėti, kad čia jos gimtinė, čia ji tebėra dar mažutėlė.

Kaip matyti, traupiečiai nėra taip visai apsilėidę, kad pas juos jau seniai yra dvi krikščionių krautuvės, o kartais atsiranda ir trečioji. Seniausias iš jų kromas p. Zilnio. Jam bus penkiolika metų.

Kiek metų atgal jaunas, apdovanotas vaikinąs Antanas Zilnis be skatiko, bet su talentu ir pavietinės mokyklos mokslu veda pačią ir uždeda krautuvę. Krautuvėlė uždėta dalios (pasogos) pinigais. Tada ji buvo menka ir menkesnė už žydų krautuves, kurių tada buvo penkios. Bet šiandien toli negali susilyginti su juo žydų krautuvė. Penkiolika metų energiško triūso, ir jis apskaito savo namuose ir krautuvėje gėrybes į aštuonias tūkstantis rublių. Jo namuose dabar randasi ir monopolis. Čia vėl reikia traupiškius pagirti už tai, jog jie negirtuokliauja. Kai vietomis auga ir auga degtinės gėrimas, traupiškiai kasmet mažiau ir mažiau jos beišgeria. Kad pradžioje monopolio uždėjimo jie išgerdavo viršaus už šešias tūkstantis rublių, dabar beišgeria tik už dvi tūkstantis. Kieno čia nuopelnas pasakyti vėl sunku, ar jų pačių, ar jų dvasiškų tėvų, jų klebono kunigo Mickaniausko. Būdamas vyras aukšto dvasiško mokslo, kurs savo išmintinguose ir suprantamuose pamoksluose taip didžią daro ant žmonių įtekumą.

Žemės traupiškių vėl yra geros, nors daugumas išsidalijo į dvi ir tris dalis, yra vienok ūkininkų, turinčių po tris, keturis ir daugiau, net lig dešimties ir daugiau valakų. Toks yra Traupis ir jo apygarda.

LIETUVIŲ LAIKRAŠTIS, 1905 m.

Vasario 10 d. Nr. 10

Iš Svėdasų (Kauno gub. Ukm. pav.) Apskelbus Ukmergės paviete mobilizaciją (Gruodyje 1904 m.), daugumas atsargos kareivių pasitraukė į užsienius arba šiaip į savo viešpatystės miestus. Taip pat pasielgė ir kai kurie svėdasiečiai. Bet kiti, neturėdami suprati-
mo, jog pasitraukia ne į užsienius, o tik į mūsų krašto miestus, vis tiek pateks į karę, ramiai ten pasibuvo, o kai kurie pargrįžo namo. Taip vienas Geiminų sodžiaus ūkininkas Juozapas Šinkūnas, išvežus kitus atsargi-

nus, pagrįžo namo ir ramiai tvėrė už savo ūkio. Bet štai praslinkus trumpam laikui, sausio 26 (vasario 8 d.) nežinia atvažiavo Voitekūnų uredininkas su dviem dešimtininkais ir, areštavęs Juozapą Šinkūną, nežinia kur išvežė. Jau kelinta dabar savaitė, o jokios žinios apie Šinkūną nėra. Šinkūnas paliko savo jauną pačią su seseria be jokio namuose vyriškio.

Pas mus svėdasiečius gal bent antri metai kai kuriuose sodžiuose, Žiraukėnuose sod. G., labai prasiplatinęs blogas paprotys lošti iš pinigų, kortomis. Seniau, bent metus kitus pirmiau to nebuvo; lošdavo ir seniau, bet ne iš pinigų, o iš kokio nors "savo koziro", "šešių dešimtų šešių", "stukalkų", iš degtukų ir t. t. Ir lošikas degtukų prisipratino prie lošimo iš pinigų. Pri-trūkusi vienam, kitam lošikui degtukų, nenorint atsi-traukti nuo lošimo, nes prakišė, vieton degtukų stato "betą" pinigais ir lošia toliau. Bet kas gi tai lošia? Pa-žiūrėk, o pamatysi nuo piemens iki pat žilio, ten ir pie-mens, ir pusberniai, ir bernai, ir ant galo patys seniai-tėvai. Bet labiausiai už kortų tveriasi ūkininkų tarnai, kurie, atstoję po kalėdų nuo savo vietų, dykinėja per iš-tisas dienas kaip žydo bernai. Bet kada gi jie lošia? Geriau pritiktų paklausus, kada jie nelošia. Žiūrėk, die-ną - lošia, žiūrėk vakarą - lošia, žiūrėk vidurnaktį - lo-šia, tik prieš aušrą, kai jau belošdami pradeda snaus-ti, skirstosi gultų. Kuo liuosiausiai ir patogiausiai jiems laikas - tai "atokalėdis", kai visi atstoja nuo savo ūki-ninkų.

Bet paklausk tokių gudročių, kaip jiems negaila ka-peikos, kaip jiems neatsibosta tas kortomis lošimas, nereikės ilgai atsakymo laukti, tuoj išgirsi: "gal tavo gerą lošiamą?", arba "ką veiksi nelošęs".

Tiems, kurie taip nesigaili kapeikos arba neturi ko veikti, patarčiau, jog daug geriau būtų mėtę padarę, kad būtų mėtę sudėję tas kelias kapeikas, kurias pa-skiriate tiems lošimams, parsisiųsdinti "Vilniaus Žinias" arba "Lietuvių Laikraštį" ir kokių gerų knygelių pasiskai-tyti, o tada turėsite ką veikti ir mesite tą netikusį lošimą iš pinigų, kuris ne tik brangų laiką ir pinigus praryja, bet labai pagadina žmogaus būdą.

Geivėrys /Jonas Stukas/

VILNIAUS ŽINIOS, 1905 m. vasario 12 d. Nr. 40

Iš Anykščių (Ukm. pav.) Vasario 2 (15) d. rytą į mūsų miestelį iš Panevėžio atvyko visa rota kareivių ir du aficeriu, 13 raitų urednikų, keletas žandarų ir pats Ukmergės pavieto viršininkas. Pasakoja, kad tą dieną Anykščiuose laukę didelių sumišimų. Bet jokių sujudi-mų nebuvo, tik toks netikėtas kariuomenės apsila-nkymas sukėlė tarp žmonių triukšmą ir daugelis pro-
testavo, kad tai jau prasidėjo "lenkmetis". Pasakoja, kad kareivius pašaukęs anstolis (asesorius); jam pa-sirodė, kad vasario 2 (15) d. bus Anykščiuose sumiši-mas. Nėra žinios, dėl ko tą dieną kleb. kun. Vembrė nesakė pamokslo, nors pirmiau buvo žadėjęs pasa-kyti "daug naujienų", tik buvo prie altoriaus perskaitę-ta viena evangelija. Po pamaldų žmonės da ilgai iš miestelio nesiskirstė kaip ir ko laukdami... Visi dairėsi į šalis ir žiūrėjo į apsilankiusius ginkluotus svečius. Anykščiuose nebuvo kareiviams tinkančio buto, tai

uredninkas juos vedžiojo ant nakvynės pas vietinius gyventojus, bet šie labai nenoromis priėmė, kiti visai nepriėmė. Apie valgį rūpinas patys kareiviai, nuo gyventojų nereikalauja. Da jie tebėra Anykščiuose.

K. S.

VILNIAUS ŽINIOS, 1905 m. vasario 13 d. Nr. 41

Iš Anykščių (Kauno gub. Ukm. pav.) Vasario 13 (26) d. sudegė Anykščių monopolis. Gaisrui pasirodžius, buvo subėgę žmonių; degtinę išnešė visa, bet beveik visa prapuolusi, buvę jos už 600 rubl. Iš priekas ties to gaisro, kai kurie vietiniai gyventojai turi daug nuostolių, vienų daug įrankių sugadintų, o kitus apvogę, kaip antai bažnyčios sargą. Po gaisro bent trečią dieną daug buvo Anykščiuose girtų.

Vasario 2 (15) d., kaip buvo rašyta, kad bus tą dieną maištas, nebuvo, visa diena praėjo ramiai. Buvo atvykę iš Panevėžio kareiviai, bet nuo 2 iki 6 d. pabuvę vėl grįžo atgal į Panevėžį. Bet daugelis žmonių baimės apimti buvo išvežę savo lobį į miškus, tik pamatę, jog viskas ramu, vėl parsivežė namo.

K. R.

VILNIAUS ŽINIOS, 1905 m. kovo 9 d. Nr. 63

Kavarskas (Ukmerg. p. Kauno gub.). Mūsų miestas stovi ant Šventosios upės kranto, gražioje vietoje. Bažnyčia mūrinė, šventorius apsodintas medžiais. Kavarske yra apie 400 gyventojų, yra aptieka, krasa, mokykla ir arbatinė. Čia yra lietuvių sankrova, ir jiems neblogai klojas pirklybė, yra keletas lietuvių siuvėjų, jie gerai uždirba, tik ta nelaimė, jog jie visi mėgsta degtinę. Kavarske pirma buvo 2 monopoliai, bet kai kuniagai pradėjo tarp žmonių platinti blaivybę ir žmonės liovėsi daug gėrę, tuomet valdžia vieną iš jų panaikino. Pas mus geria ne tik vyrai, bet ir moters, ir tuo, žinoma, duoda blogą pavyzdį mažiems vaikams; pagalios sunaikina turtą ir sveikatą. Ūkininkai beveik visi neištenka duonos per girtuokliavimą.

Turiu priminti ir apie tai, jog pas mus nėra jokio daktaro, dagi nė gero felčerio, todėl susirgus kam, turime didelį vargą, nes reikia važiuoti už kokių trijų mylių, kad surast daktarą.

VILNIAUS ŽINIOS, 1905 m.

balandžio 16 d. Nr. 96

Anykščiai (Ukm. p. Kauno gub.) Balandžio 24 (Gegužės 7) d. netoli Anykščių miestelio sudegė vandeninis malūnas. Gaisrui pasirodžius, subėgo gausybė žmonių. Spėja, kad malūną ūkininkai uždegė tyčia.

Mat, kūdra, kurioje malūnininkas sulaikydavo reikalingą malūno varymui vandenį, užliedavo ūkininkų pievas, ir, kad to išvengtų, jie malūną padegė. Gal dar neteisybė, bet teip spėja.

K. K.

VILNIAUS ŽINIOS, 1905 m.

Gegužės 1 d. Nr. 108

Kavarskas (Ukmergės pav.) Žiemos metą pas mus priekarta daug sienojų (rašų), o sulaukus pavasario leidžia Šventąja į Prūsus. Mokestis už surengimą ir nuleidimą kitais metais būdavo labai menkas. Šįmet susitarė visi darbininkai reikalauti padidinio mokesčio už darbą ir sutrumpinimo darbo dienos iki 10 valan-

dų. Jei pirkliai neišpildytų jų reikalavimų, darbininkai nutarė visiškai patys nedirbti, nė kitų neprileisti. Pirkliai pamatę, jog laukdami nieko nepelnys, sutiko ant darbininkų reikalavimų, ir dabar už tą darbą moka jau po 60 kap., už kurį pirmiau mokėjo tik 30 kap., o už ką mokėjo 60 kap., dabar moka nuo 1 rublio iki 1 rublio 20 kapeikų.

Kavarske yra arbatinė, blaivybės komiteto įtaisyta. Pirmuoju jos užveizėtoju buvo mokytojas L., kuris įtaisė iškabą su parašu "arbatinė ir skaitykla". Jis duoda vo pasiskaityti iš mokyklos knygas, bet žmonės mažai ką tesuprasdavo iš tų skaitymų. Jam atsisakius nuo užveizėtojo, dvarininkas Koska tapo arbatinės ūktveriu, bet prie jo arbatinėje nė vidurdiemyje su žiburiu knygų pasiskaityti nesurastum.

Dabar, kada užveizėtoju arbatinės tapo žemiečių viršininkas, skaitome "Vilniaus Žinias" ir neužilgo gal skaitysime "Lietuvių laikraštį". Ne pro šalį būtų įvesti tas ir kitose arbatinėse. Būtų labai daug skaitytojų, jei nebūtų priešininkų, kurie nuo aukštybės skelbia, kad nereikia laikraščių skaityti. "Vilniaus Žinių" Nr. 96 kavarskiečiai buvo palaikyti girtuokliais. Negeras tas dalykas: dėl poros žydbernių, kuriems nors ir kalnus ant sprando užverstum, vis girtuokliaut nesiliautų, visus apšaukti girtuokliais.

VILNIAUS ŽINIOS, 1905 m.

gegužės 12 d. Nr. 117

Iš Kurklių (Kauno gub. Aukmergės pav.) 23 (6) balandžio šį metą atsibuvo atlaidai š. Jurgio.

Vienąkart su iškilmingai atlaikiusiu jubiliejų kn. Mikalauskiu, ką jau paminėjome, atsitiko ir gan nepaprastas pamokslas, pas špitolę pasakytas per nežinomą žmogų. Apie ką jisai sakė, negalima žinoti, gana to, kad asesorui priėjus sušuko: "neljšk, nušausiu!" ir keletą kartų šovė oran; tuo tarpu nedidelis berniukas, stovėdamas užpakalyje pristavo, davė tam su akmeniu į galvą taip, kad tas tuoį pargriuvo ir apsiplies krauju. Nuvedus pristavą led gyvą klebonijon, apžiūrėjo gydytojas jo žaizdą ir suturėjo kraują. Asesorius liko gyvas.

O "specialistą" pagavo uriaadninkai su šimtininkais ir norėjo nuvesti jį kur nors cypėn, bet draugai jo išlupo jį iš policijos rankų.

LIETUVIŲ LAIKRAŠTIS, 1905 m.

gegužės 12 d. Nr. 23

Kavarskas (Ukmergės pav.) Balandžio 26 (Gegužės 9) d. naktį mieste sudegė p. Maskalienės namai; buvo apdrausti (įtraukti) tik į 30 rublių.

Nors miestelyje ir yra ugniagesiai, bet nėra tvarkos: visi ugnies gesinimo įrankiai sulūžę, sugedę. Gaisrui ištikus, miesto vaikai ūmai griebiasi už įrankių ir veža juos, bet kelyje išbarsto, išmėto visas prietaisus, o atvykę į vietą netur kuo gelbėti. Žinoma, kol naktį prie žiburio surenka prietaisus, tuo laiku sudega keli namai, vertėtų miesto valdybai į šį svarbų dalyką akį atkreipti.

Vaidas /Pranas Kuzma/

VILNIAUS ŽINIOS, 1905 m.

gegužės 22 d. Nr. 126

1993 M. RUGSĖJIS - 1994 M. BALANDIS

Šventasis Tėvas Jonas Paulius II Lietuvos žemėje

Algirdo Kairio nuotrauka

RUGSĖJIS

4-8 d. - Lietuvoje lankėsi Romos katalikų bažnyčios ir Vatikano valstybės vadovas Popiežius Jonas Paulius II. Rugsėjo 7 dieną didelė grupė anykštėnų vyko prie Kryžių kalno, kur Popiežius aukojo Šventas Mišias "Kankiniai. Tremtiniai. Lietuva - Kryžių šalis".

18 d. - Anykščių koplyčioje koncertavo senosios muzikos ansamblis "Paul Hofmayer Consort", iš Austrijos atvykęs į Lietuvoje surengtą festivalį "Banchetto musicale".

25 d. - Koplyčioje atidaryta Ginto Gavėnavičiaus žolės skulptūrų paroda.

26 d. - Svėdasuose paminėtos 490-osios miestelio įkūrimo metinės. Ta proga išleistas naujas "Alaušo varpo" numeris. Įkurtas svėdasiškių klubas.

Raguvėlės dvare įvyko Komarų giminės susitikimas su vietos gyventojais. Pašventinta Komarų koplyčia.

SPALIS

3 d. - Joniškyje atidarytoje tautodailės parodoje

Adomo Varno premijai laimėti Anykščių rajono tautodailininkų darbus reprezentavo Veronikos Dikčiuviinės ir Stasio Petraškos paveiksai. S. Petraškai buvo įteiktas prizas už sėkmingą originalios technikos taikymą.

5 d. - Koplyčioje koncertavo Vilniaus kvartetas, atlikęs J. Haydno ir F. Šuberto kūrinis.

8 d. - A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinio muziejaus televizijos studijos "Anykščiai" laidoje prisimintos paminklo Antanui Baranauskui atidengimo iškilmės, parodyti reportažai iš Dabužių, iš Komarų giminės susibūrimo Raguvėlėje, eiguolio, tautodailininko Aloyzo Urbšio atsisveikinimas su Anykščių šileliu.

10 d. - Debeikiuose paminėtas bažnyčios pašventinimo 80-metis.

26 d. - Koplyčioje atidaryta Kazio Venclovo ir Danieliaus Sodeikos skulptūrų paroda. Vakare koncertavo M. K. Čiurlionio kvartetas.

LAPKRITIS

3 d. - Centrinėje bibliotekoje vyko prisiminimų popietė "Atidavusi gyvenimą Anykščiams", skirta

muziejininkės Teresės Mikeliūnaitės atminimui.

4-7 d. d. - renginiai, skirti Anykščių miesto gimtadieniui.

4 d. - Kultūros rūmuose teatro "Agnis" spektaklio premjera - Ž. Briker ir ir M. Laseg komedija "Netikėk savo akimis".

5 d. - Kultūros rūmų mažojoje salėje vyko mokslinė konferencija "Kur stovėjo Vorutos pilis?" Konferencijoje dalyvavo habilituotas istorijos mokslų daktaras A. Tyla, istorijos mokslų daktarai R. Batūra, V. Urbonavičius, istorikai A. Dubonis, G. Zabieła.

Vakare Kultūros rūmuose vyko pokalbis apie Anykščių dabartį ir ateitį, anykštėnai buvo supažindinti su miesto generaliniu planu ir miesto regeneracijos projektu.

6 d. - Koplyčioje paminėtos literatės, muziejininkės Teresės Mikeliūnaitės 65-osios gimimo metinės. Šiame renginyje dalyvavo buvę mokslo draugai, bendradarbiai, giminės, senas muziejaus bičiulis maskvietis Arkadijus Beloborodovas, aktorė Rūta Staliliūnaitė.

Kultūros rūmuose vykusiame šventiniame vakare koncertavo miesto saviveiklininkai.

7 d. - Šv. Mišias už Anykščių miestą Šv. Mato

bažnyčioje aukojo monsinjoras Albertas Talačka.

Vakare Kultūros rūmų scenoje buvo parodytas Viešintų kultūros namų teatro spektaklis - rubikietės A. Kazakevičienės komedija "Kaip velnias akmenį nešė".

13 d. - paminėtas rajoninio laikraščio "Anykšta" 45 metų jubiliejus, išleistas 6000-asis laikraščio numeris.

16 d. - susibūrė Anykščių koplyčios vaikų choras.

19 d. - vaikų bibliotekoje įvyko popietė, skirta K. Binkio 100-sioms gimimo metinėms.

20 d. - Bronės Buivydaitės memorialiniame muziejuje įkurtas jaunesniųjų klasių moksleivių teatras. Jo dalyviai užsibrėžė populiarinti Bronės Buivydaitės kūrybą vaikams, pradžiai pastatyti pjesę "Mėlynas drugelis".

23 d. - Lietuvos kariuomenės 75-mečio proga anykštėnai Kultūros rūmuose žiūrėjo Broniaus Zabielos pjesės "Tikroji motina" spektaklį.

26 d. - Koplyčioje anykštėnai klausėsi solistės Giedrės Kaukaitės koncerto.

28 d. - Koplyčioje įvyko literatės Domicelės Juodžiūnaitės poezijos popietė "Kur jūs, dainos?"

Malonu buvo susitikti Anykščių krašte seną ir ištikimą Lietuvos bičiulį, A. Baranausko, Maironio, A. Vienuolio-Žukausko bei kitų lietuvių literatūros klasikų kūrybos gerbėją maskvietį Arkadijų Beloborodovą.

GRUODIS

7 d. - J. Biliūno vidurinė mokykla pažymėjo savo 40-ąjį vardadienį. Ta proga išleistas mokyklos laikraštis "Žingsniai".

10 d. - Koplyčioje koncertavo solistė Sigutė Trimakaitė, pianistė Lijana Baronaitė, M. K. Sarbievijaus poeziją skaitė aktorius Ramūnas Abukevičius.

11 d. - Kultūros rūmų scenoje buvo rodomas Akademinio dramos teatro spektaklis - J. Erlicko "Pakeleivingi".

15 d. - Anykščių vaikų muzikos mokykloje įvyko vaikų ir moksleivių konkursas "Dainų dainelė-94".

19 d. - Koplyčioje koncertavo kamerinės muzikos ansamblis "Musica humana".

20 d. - Vaikų bibliotekoje įvyko pasakų popietė, skirta rašytojui Pranui Mašiotui.

26 d. - poilsio namuose "Šilelis" pradėjo darbą Ateitininkų žiemos akademija, tema "Tikėjimas ir laisvė".

26-28 d. d. - Kultūros rūmų vaikų dramos studija vaidino spektaklį J. Avyžiaus "Aštuonetas iš Trepsės namų" (rež. A. Pajarskienė).

SAUSIS

3 d. - Koplyčioje atidaryta Aurelijos Končienės karpinių ir Eduardo Končiaus akvarelės paroda.

13 d. - Laisvės gynėjų dienos renginiai:

Kultūros rūmuose ir bibliotekoje istorijos pamokos moksleiviams;

Šv. Mato bažnyčioje aukojamos Šv. Mišios; Centrinėje bibliotekoje paroda "Sausio 13-osios kulka"

16 d. - A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinis muziejus pradėjo video suisitikimų ciklą apie Anykščių krašto žmones, anykštėnų tradicijas, istorijos, kultūros paminklus.

22 d. - Koplyčioje koncertavo Juozas Rimas (obojus), leva Sipaitytė (smuikas), Šarūnas Kačionas (fagotas).

29 d. - televizijos studijos "Anykščiai" laidoje kalbėjo rajono valdytojas A. Dačiulis, parodytas reportažas iš Debeikių, prisiminta Lagedžių dvaro istorija.

Debeikių kultūros namuose į festivalį "Padainuokime suėję" buvo susirinkę rajono folkloro ansambliai.

Naujais savo karpiniais nudžiuginusi tėviškėnus dailininkė Aurelija Končienė

Jaunieji Anykščių kultūros rūmų šokėjai šoks ir Pasaulio Lietuvių Dainų šventėje

Paminėtos Bronės Buivydaitytės 10-osios mirties metinės. Aplankytas rašytojos kapas, jos namelyje - muziejuje susirinkusieji klausėsi rašytoją pažinojusiųjų prisiminimų, skaitomos kūrybos.

Kultūros rūmų pagyvenusių žmonių šokių kolektyvas "Voruta" dalyvavo Maduonoje (Latvijos respublika) vykusioje šokių šventėje.

VASARIS

8 d. - Koplyčioje koncertavo pianistas S. Okruško.

13-16 d. d. - Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo dienos renginiai:

13 d. - A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko video susitikimų klube buvo rodoma Anykščių krašto atgimimo metų kronika;

Vakare Kultūros rūmuose koncertavo "Tremtinių dainos" ansamblis;

15 d. - Šv. Mato bažnyčioje aukojamos Šv. Mišios už Tėvynę;

16 d. - šventinis vakaras Kultūros rūmuose, puokščių parodos atidarymas;

14-16 d. d. - Centrinėje bibliotekoje

Europos sportinių šokių čempionato dalyviai anykštėnai Neringa Kaulakytė ir Evaldas Priovelis

spaudinių paroda "Vasario 16-oji - Lietuvos valstybės atkūrimo diena".

25 d. - Kultūros rūmų jaunimo šokių kolektyvas dalyvavo J. Lingio jubiliejui skirtame konkurse Panevėžyje.

26 d. - Televizijos studijos "Anykščiai" laidoje parodytas reportažas iš folkloro šventės Debeikiuose, supažindinta su poete tremtine Bronė Kundrotiene.

Kopenhagoje vykusiame Europos sportinių šokių čempionate dalyvavo Anykščių "Verpeto" pora Neringa Kaulakytė ir Evaldas Priovelis, jų trenerė Stasė Bilevičienė.

Neužmiršt
Anykščiuose ir tau-
tiniai šokiai

KOVAS

5-12 d. d. - Kultūros rūmuose tradicinė rajono tautodailininkų, liaudies meno darbų paroda.

10 d. - Kultūros rūmuose pamąstymų ir atsiminimų vakaras "Ten širdis prie širdies taip arti", skirtas Lietuvos Nepriklausomybės gražinimo dienai. Dalyvavo habilituotas istorijos mokslų daktaras Antanas Tyla, Panevėžio poezijos teatro aktoriai.

12 d. - Koplyčioje senosios muzikos ansamblio "Arsenalas" koncertas.

15 d. - Koplyčioje atidaryta anykštėno Narūno Pavilansko tapybos darbų paroda.

16 d. - Lietuvos muzikų rėmimo fondo surengtas jaunųjų talentų koncertas Anykščių koplyčioje.

24 d. - Vaikų bibliotekoje jaunųjų literatų susibūrimas "Jaunos širdies balsu".

Ne kartą anykštėnai yra ploję ir latvių šokėjams

26 d. - Televizijos studijos "Anykščiai" laidoje - įspūdžiai iš žiemos palydų šventės Viešintose, reportažas iš tautodailės darbų parodos, susitikimai su senaisiais Vajėšių ir Grubų kaimo gyventojais.

Anykščių kultūros rūmų teatro mėgėjų trupė rodė B. Zabelos pjesės "Tikroji motina" spektaklį Kavarške, Levaniškyje, Mačionyse, Skiemonyse, An-

Anykščiuose susitiko pusbrolis ir pusseserė - A. Vienuolio-Žukausko sūnėnas Rapolas Šaltenis ir rašytojo dukterėčia Bronislava Kazokaitienė.

drioniškyje.

Sportinių šokių kolektyvo šokėjai dalyvavo konkursuose Jonavoje, Panevėžyje, Trakuose.

Apžiūrose sėkmingai pasirodė ir iškovoję teisę dalyvauti Pasaulio Lietuvių Dainų šventėje: Kamerinis choras "Šilėlis" (vad. R. Čepkevičius), vaikų muzikos mokyklos, A. Vienuolio vidurinės mokyklos vaikų chorai (vad. R. Gižinskas, K. Vičienė, B. Meldaikis), kultūros rūmų pučia-

Anykščių Šv. Mato bažnyčios choro vadovas Rimvydas Griauzdė

Kanadoje gyvenančio anykštėno Juozo Šiaučiulio medžio mozaika "Aušros Vartų Marija" - dovana Anykščių Šv. Mato bažnyčiai

mųjų orkestras (vad. V. Žiukas), Anykščių vidurinių mokyklų jaunuolių, kultūros rūmų jaunimo, merginų ir senelių šokių kolektyvai (vad. I. Baukytė, J. Ūselienė), folkloro kolektyvas "Puntukis" ir suaugusiųjų folkloro grupė (vad. R. Budreikienė, V. Padūmienė, V. Juciuvienė)

BALANDIS

4 d. - A. Vienuolio vidurinėje mokykloje ir Kultūros rūmuose vyko velykinė popietė.

7 d. - Koplyčioje vyko Rapolo Šaltenio knygos "Tikras netikras A. Vienuolis" pristatymas. Dalyvavo autorius, leidyklos "Santara" atstovai.

10 d. - Koplyčioje vyko sesers Joanos (Genovaitės Andrikonytės) religinės poezijos popietė.

Anykščių ir Kavarsko bažnyčiose giedojo solistė Sigutė Trimakaitė.

11 d. - Koplyčioje K. Votylos pjęs "Priešais juvelyro parduo-

tuvę" skaitė 8 įvairių teatrų aktoriai.

15 d. - A. Vienuolio vidurinėje mokykloje lankėsi knygos "Tikras netikras A. Vienuolis" autorius Rapolas Šaltenis ir Lietuvos Respublikos Seimo narys, "Lietuvos aidas" redaktorius Saulius Šaltenis. Vakare Saulius Šaltenis Anykščių kultūros rūmuose susitiko su visuomene.

J. Biliūno vidurinė mokykla ir gimnazija išleido savo mokyklos laikraščio "Žingsniai" numerį, skirtą Jono Biliūno 115-osioms gimimo metinėms. Išėjo ir A. Vienuolio vidurinės mokyklos laikraštis "Versmė".

15 d. - J. Biliūno vidurinėje mokykloje viešėjo Latvijos Respublikos Maduonos rajono Ciesvainės vidurinės mokyklos kolektyvas. Svečiai Anykščių kultūros rūmuose surengė koncertą ir Anykščių visuomenei.

Balandžio mėn. Anykščių koplyčioje veikė parodos: "O. Pajė

Drožinys iš rajono tautodailininkų parodos

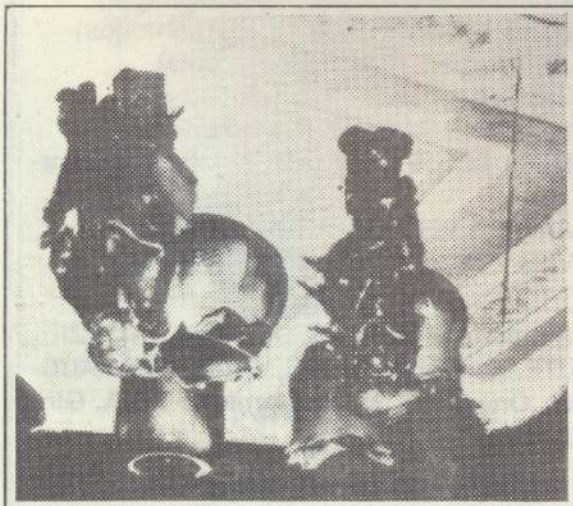
daitės nuotraukose ir reprodukcijose J. Biliūnas", Marinos Janavičiūtės tapybos darbai, metalinių kryžių ir saulučių paroda iš Panevėžio kraštotyros muziejaus fondų.

23 d. - J. Biliūno vidurinėje mokykloje paminėtos Jono Biliūno 115-osios gimimo metinės. Šventiniame minėjime dalyvavo monografijos "Jono Biliūno kūryba" autorė ir Jono Biliūno Raštų parengėja Meilė Lukšienė.

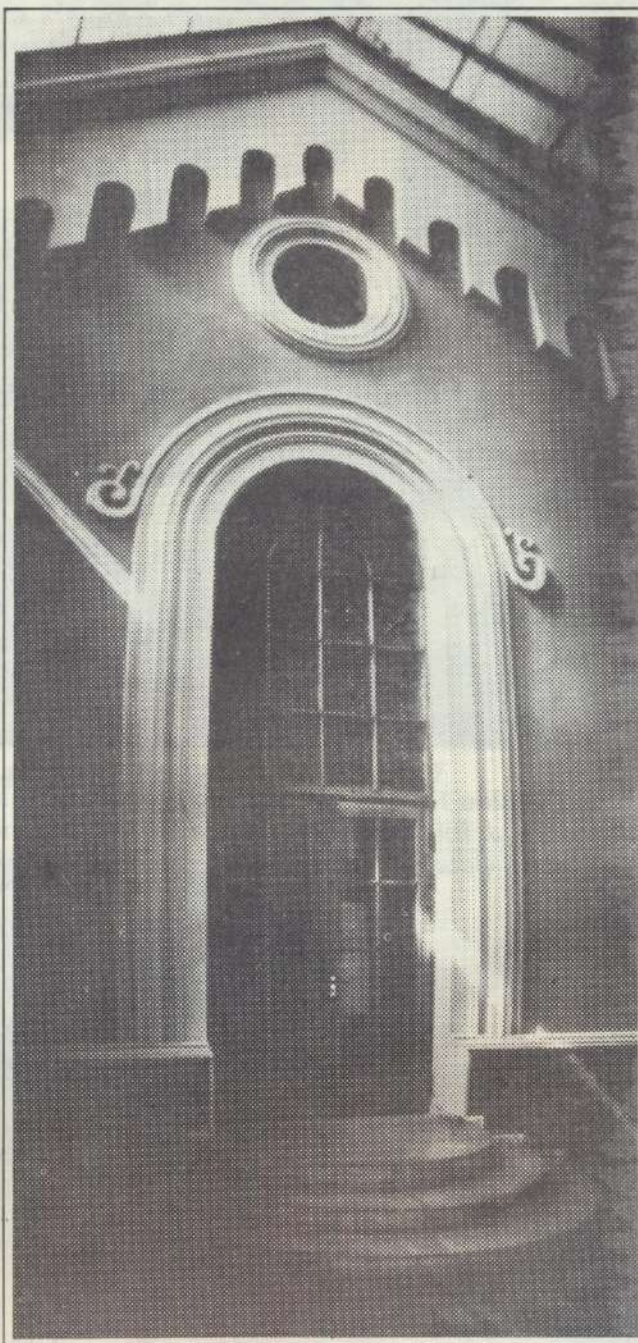
29 d. - Anykščiuose lankėsi Prancūzijos ambasados Lietuvoje kultūros atašė Frederic Jugeau (Frederikas Žužo). Jis dalyvavo Kultūros rūmuose vykusioje vakaronėje, aplankė muziejus.

Centrinėje bibliotekoje veikė parodos "Žvilgsnis į tėvų žemę" (J. Baltušio 85-mečiui) ir "O Motina laukia".

Kultūros rūmuose balandžio mėn. vyko

Rajono tautodailininkų darbų parodoje buvo ir keramikos dirbinių.

Daug, jau daug kartų Anykščių koplyčia atvėrė savo duris į įspūdingus, turiningus renginius.

anykštėno Roberto Breskaus karikatūrų paroda.

30 d. - Televizijos studijoje "Anykščiai" laidoje - kino kronikos kadrai apie J. Biliūno palaikų pervežimą iš Zakopanės į Anykščius 1953 m., pažintis su Inkūnais ir šio krašto senbūviais, pasakojimas apie Pasmodų kaimo liaudies eiliuotoją Emiliją Vizbaraitę, reportažas iš Rapolo Šaltenio apsilankymo A. Vienuolio vidurinėje mokykloje, pašnekesiai su Birkūnų kaimo žmonėmis.

Parengė Vida ZASIENĖ

Jono Biliūno 115-ojo gimtadienio proga Anykščius aplankė monografijos „Jono Biliūno kūryba“ autorė, J. Biliūno Raštų rengėja Meilė Lukšienė. Lydima muziejininkės Birutės Gliaudienės ir J. Biliūno vidurinės mokyklos direktoriaus Vaclovo Braženo viešnia svečiavosi ir Niūronyse.

Jono JUNEVIČIAUS nuotrauka

Anykščių A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinio muziejaus leidinys

1994-ųjų pirmas pusmetis

RENGĖ:

Alma AMBRAŠKAITĖ (palikimas)
Vytautas BALČIŪNAS (kultūrologija)
Daiva GADLIAUSKAITĖ (personalijos)
Jonas JUNEVIČIUS (fotografija)
Skaidrė RAČKAITYTĖ (dailininkė)
Vygandas RAČKAITIS (redaktorius)
Milda TELKSNYTĖ (ats. sekretorė, literatūra)

Antanas VERBICKAS (istorija)

Vida ZASIENĖ (kronika)

TALKINO:

Raimondas GUOBIS, Domicelė JUODŽIŪNAITĖ, Ona NAVICKIENĖ, Vytautas RAKAUSKAS, Ona ŠAKĖNIENĖ, Antanas TYLA, Gintautas ZABIELA

Redakcijos adresas: A. Vienuolio 4, 4930 Anykščiai, tel. 5 15 54. SL 684. Rinko ir spaudė AB "Panevėžio spaustuvė", Beržų g. 52, 5319 Panevėžys. Pasirašyta spaudai 1994.05.12. Tiražas 2000. Užsakymo Nr. 1561.

PARDUOTUVĖJE **“DAILĖ”** (Anykščiai, A. Baranausko a. 14)

**DIDELIS PASIRINKIMAS
TAUTODAILININKŲ,
LIAUDIES AMATININKŲ DARBŲ:**

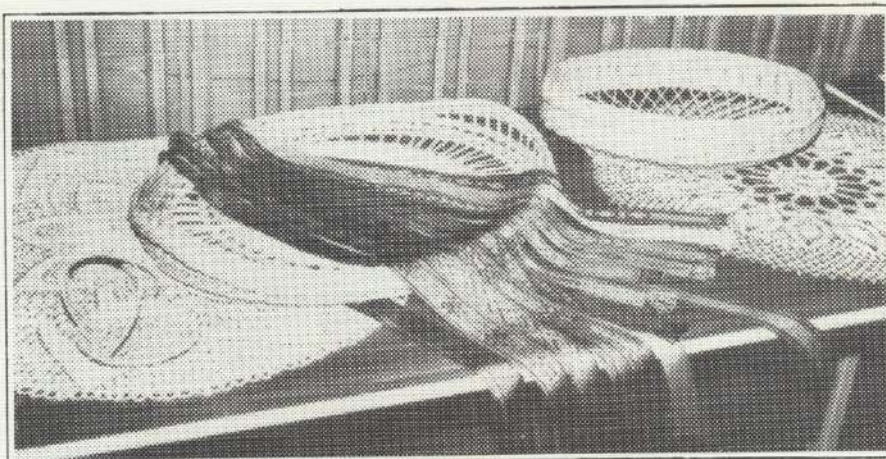
TAPUBOS.

DROŽINIŲ.

KERAMIKOS.

PYNBOS.

KEPTINIŲ

*BEI KITŲ DIRBINIŲ. TINKANČIŲ DOVANOMS.
GALIMŲ PAPUOŠTI MŪSŲ BUTŲ.*

Parduotuvė dirba
nuo 10 iki 19 val., šeštadienį 10-15 val.
Poilsio diena sekmadienis

TO PAKABYNI
VIEŠIOLE LIEPĖ
IŠSIRIKIUSI VISIEMS ELGETOMS NUC KADINI
IKI PARAPIŠO PAŽNYČIO. PAKUI GRĖ.
FAITE GRIZELDA APEDU JUOS SU SA.
VO PAIDOVEMIS, KIEKVIENAM
DAVE DO „GRZYWNE“.